ૐ

દાનધર્મ : પંચાચાર

અને

સ્વામિવાત્સલ્ય

લેખક

સ્વ૦ શ્રી૦ મન સુખભાઇ કીરતચંદ મહેતા

પ્રકાશક

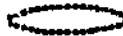
ડૉ ભગવાનદાસ મન સુખભાઇ મહેતા

એમ. બી બી એસ
૫ ચોપાટી રોડ મુંબઈ ૭ } મોરબી

મૂલ્ય એક રૂપીઓ

ॐ

श्रीमद्गुरुचरणार्पणमस्तु।

"जे स्वरूप समज्या विना,
पाम्यो दुःख अनंत।
समजाव्यु ते पद नमु,
श्री सद्गुरु भगवन्त॥"

श्रीमद् राजचंद्र

સુભાષિત રત્નો

" ડાયાની વિમાની માયા, સ્વરૂપે શમાયા એવા,
નિર્ગ્રંથનો પથ ભવ, અંતનો ઉપાય છે "

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

" एक एव सुहृद्धर्मा मृतमप्यनुयाति य ।
शरीरेण समं नाश सर्वमन्यत्तु गच्छति ॥ "

—શ્રી હરિભદ્રાચાર્યજી

(અર્થાત) એક જ સુહૃદ ધર્મ જે, મુવા પાછળે જાય,
બીજું બધું તો દેહની સાથે નાશ જ થાય

" दत्तं न दानं परिशीलितं च,
न शालि शीलं न तपोऽभितप्तम् ।
शुभो न भावोऽप्यभवद्भवेऽस्मिन्,
विभो मया भ्रान्तमहो मुधैव ॥ "

—રત્નાકર પચ્ચીશી

(અર્થાત્) દીધું ન દાન પરિશીલ્યું ન શાલિ શીલ,
તપ્યું નહીં તપ અરે ! વળી મેં લગીર,
ને શુભ્ર ભાવ પણ આ ભવમાં થયો ના,
હે વિભુ ! ફોગટ જ હું ભમિયો અહો ! હા

(ભગવાનદાસ)

"जीयाज्जिनो जगति नाभिनरेन्द्रसूनु,
श्रेयो नृपश्च कुरुगोत्रगृहप्रदीप ।
याभ्या बभूवतुरिह व्रतदानतीर्थे,
सारक्रम परमधर्मरथस्य चक्रे ॥"

—પદ્મનંદિ પંચવિંશતિકા

(અર્થાત્) શ્રી નાભિનંદ જગમાં જયવંત વર્ત્તો!
શ્રેયાંસ તે કુળ દીવો જયવંત વર્ત્તો!
જે બેથી તીર્થ વ્રત-દાન તણા પ્રવર્ત્યા,—
બે ચક્ર ધર્મરથના ક્રમ સાર વર્ત્યા

—(ભગવાનદાસ)

'औदार्ययुक्तजनहस्तपरम्पराप्त—
व्यायतनप्रसृतखेदभरातिखिन्ना ।
अथा गता कृपणगहमन तमौख्य—
पूर्णा इवानिशमत्राधमति स्वपन्ति ॥"

—શ્રી પદ્મનંદિ પંચવિંશતિકા

(ભાવાર્થ) મહા ઉદારોના
(ખંડ શિખરિણી) મહા દાનીઓના,
ભવનમહિં લક્ષ્મી! રમીં રમી,
કર થકીં જનોમાં ભમીં ભમી,
બહુ જાગી જાગી,
પછી થાકી પાકી,
કૃપણ સદને તું સુઈ જતી!
ગહન સુખનિદ્રા જ ભજતી!

—(ભગવાનદાસ)

"દીન કહ્યા વિણુ દાનથી રે, દાતાની વાધે મામ,
જલ દીએ ચાતક ખીજવી રે, મેઘ હુઓ તિણે શ્યામ"

—શ્રી યશોવિજયજી.

"સત્ય શીલ ને સઘળાં દાન, દયા હોઇને રહ્યાં પ્રમાણ,
દયા નહિં તો એ નહિં એક, વિના સૂર્ય કિરણ નહિં દેખ"

સુંદર શીયલ સુરતરુ, મન વાણી ને દેહ,
જે નર નારી સેવશે, અનુપમ ફળ લે તેહ

જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે,
જાણ્યો સર્વેથી ભિન્ન અસંગ મૂળ મારગ
સાંભળો જિનનો રે,
તેવો સ્થિર સ્વભાવ તે ઉપજે રે,
નામ ચારિત્ર તે અણલિંગ મૂળ મારગ"

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી.

નિવેદન

આ ગ્રંથમાં મ્હારા પૂ૦ સદ્ પિતાશ્રીના ત્રણ નિબંધો સંપાદિત કર્યાં છે (૧) દાનધર્મ, (૨) પંચાચાર, (૩) સ્વામિવાત્સલ્ય

સદ્ શ્રીએ વ્યવહાર ધર્મના દાન-શીલ-તપ-ભાવ એ ચારે પ્રકાર પર અનુક્રમે લખવાનો ઉપક્રમ કરેલો જણાય છે પરંતુ તેમાં માત્ર **દાનધર્મ**નો જ વિષય પૂર્ણ કર્યો છે, અને **શીલધર્મ**નો વિષય અપૂર્ણ ઉપલબ્ધ છે, તે અત્રે **પરિશિષ્ટ**માં મૂકેલ છે

ગ્રંથની ગોઠવણ અંગે શ્રી૦ મનસુખલાલભાઈ તારાચંદ મહેતા તથા શ્રી૦ ચંદુલાલભાઈ ગુલાબચંદ મહેતાએ મિત્રભાવે સદ્ભાવથી લીધેલ શ્રમ માટે આભાર માનું છુ

૫, ચોપાટી રોડ
મુંબઈ, ૭ } ભગવાનદાસ મનસુખભાઈ મહેતા

વસ્તુનિર્દેશ

તે તે નિબંધનો પ્રારંભ ભાગ જ પ્રસ્તુત વિષયના ઉપોદ્ઘાત–પ્રસ્તાવનારૂપ છે એટલે તત્સંબંધી વિશેષ પ્રસ્તાવ આ અપ્રસ્તુત અને અનાવશ્યક છે માત્ર વસ્તુનિર્દેશરૂપ આમાંય પરિચય જ પર્યાપ્ત છે

દાનધર્મ

દાન એટલે 'આપણી કોઈ પણ શક્તિનો લાભ, જેને એ લાભનો કોઈપણ ખપ હોય એવા પાત્રને કાંઈ પણ બદલાની સ્પૃહા વિના આપવો તે'—એમ તેની સર્વગ્રાહી વિશાળ વ્યાખ્યા બાંધી દાન ધનથી જ થઈ શકે વા ધનવાન જ કરી શકે, એવી રૂઢ લોકમાન્યતાની ભ્રાંતિ ભાંગી નાખી છે અને તનથી, મનથી, વચનથી, ધનથી દાન કેવી કેવી રીતે થઈ શકે તેના વિવિધ પ્રકાર દર્શાવી, દાનનો પ્રવાહ દેશકાળાનુસારે કેવા કેવા ક્ષેત્રોમાં વાળવો જોઈએ તે પરિસ્ફુટ કર્યું છે. દાન કરનાર, કરાવનાર, અને અનુમોદનાર સમાન ફળના ભાગી થાય છે, એ સુયુક્તિથી સ્થાપિત કરી, સુક્ષેત્રે એક દાણો વાવતાં અનંતગણું ફળ મળે છે એ દૃષ્ટાંતથી આ વાત સમર્થિત કરી છે. આમ સામાન્ય કથન કરી, દાન એ ધર્મનો પ્રાણ કેવી રીતે છે એ બતાવી, દાનના આ પાંચ મુખ્ય ભેદોનું અનુક્રમે તલસ્પર્શી વિવરણ કર્યું છે —

અભયદાન—આ દાનનો સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રકાર છે તેના બે ભેદ છે–**દ્રવ્ય અભયદાન, અને ભાવ અભયદાન** નિષ્કારણ કરુણાથી જીવને સન્માર્ગ બોધી અનત જન્મ મરણ પરપરાથી બચાવવો, એ ભાવ અભયદાન પરમોત્કૃષ્ટ કોટિનું અભયદાન છે કોઈ પણ જીવને મરણભયથી બચાવી અભય આપવુ એ દ્રવ્ય અભયદાન છે આ બને પ્રકાર અત્રે વિસ્તારથી ચર્ચી, અભયદાનથી પરમ નિર્જરા અને અનત પુણ્યની રાશિ વધે છે, એમ એનુ ફલ બતાવ્યું છે

સુપાત્રદાન—એ દાનનો બીજો પ્રકાર છે પાત્રના ત્રણ ભેદ પડે છે (૧) અપાત્ર, (૨) કુપાત્ર, (૩) સુપાત્ર તેનું લક્ષણ કહી તેનો વિવેક કર્યો છે સુપાત્રદાનમા યોગ્યા યોગ્યનો વિચાર અવશ્ય કર્તવ્ય છે કારણ કે 'વિવેક વિના ધર્મ નથી' સુપાત્ર કોણ? નિર્ગ્રંથ મહા મુનિવર સત્પુરુષ એજ સુપાત્ર છે એવા સુપાત્ર દુર્લભ છે, અને વર્ત્તમાનમા તેની દુર્લભતા છે એમા દોષ ગૃહસ્થનો છે એ સમજાવ્યુ છે અત્રે ઉત્તમ પાત્ર ભગવાન્ ઋષભદેવજી અને ઉત્તમ દાતા શ્રેયાસકુમારનુ સુપ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાત ટાકયુ છે અને આ 'સુપાત્ર પણું ગુણને લઈને છે, નથી વેષને લઈને, નથી વયને લઈને, નથી મત કે ગચ્છભેદને લઈને, પણ કેવળ ગુણને લઈને છે', એમ સસ્થાપિત કર્યું છે

અનુકંપાદાન—એ દાનનો તૃતીય પ્રકાર છે 'દુખીને દેખી ચિત્તમા કપારી છૂટવી તેનું નામ અનુકપા', એમ તેની વ્યાખ્યા કરી, ગમે તે દુખી જીવ પ્રત્યે અનુકપા કરવા યોગ્ય છે એમા યોગ્યાયોગ્યનો–પાત્રાપાત્રનો વિચાર

કર્ત્તવ્ય નથી, દુષ્ટ મીં એવા દુષ્ટ જીવ પ્રત્યે પણ દયાજ કર્ત્તવ્ય છે, એ શ્રી પાર્શ્વ પ્રભુજીના દૃષ્ટાંતથી સમર્થિત કરી, અનુકંપાદાનથી પુણ્યરાશિ વધે છે, એમ તેનુ ફળ સુચવ્યું છે ? 'સર્વ જીવનુ ઇચ્છે સુખ, મહાવીરની શિક્ષા મુખ્ય'—એ શ્રીમદ્ ગજચંદ્રજીનુ વચનામૃત ટાંકી, તત્ત્વદૃષ્ટિની જરૂર, પર ભાર મૂકી, મહાવીરના કરુણાન્ય ધર્માના સિદ્ધાંતનો જયઘોષ કરવાની ઘોષણા કરી છે

ઉચિતદાન—આ દાનમા વ્યવહાર મુખ્ય છે વ્યવહારમા ઉચિત પ્રસંગે યોગ્ય દાન આપવુ તે ઉચિત દાન છે તેમા પણ વિવેકની ખાસ જરૂર છે, અને તે દાન પણ યથાશક્તિ જ દેવા યોગ્ય છે, કુલધુરૂ થઈ ગજા ઉપરવટ દેવા યોગ્ય નથી વળી આ પ્રસંગનિમિત્તે જ દેવુ ઉચિત છે એ સ્પષ્ટ કરેલ છે આ ઉચિતદાન આ ભવહેતુક જ છે, એથી કાંઈ પરભવનો લાભ થતો નથી

કીર્ત્તિદાન—એ દાનનો પાચમો પ્રકાર છે કીર્ત્તિ લોભની ખાતર દાન કરવુ એ કીર્ત્તિદાન છે આ દાન 'કેવળ કનિષ્ઠ પ્રકાર'નુ છે 'અલ્પ ફળ ખાતર મહાન ફળ હારી જવા જેવુ છે' જાર વાવતા આડા તો ઉગશે, આડા ખાતર ઉગતી જારને હણી ન નાખવી જોઇએ,—એમ જારના દૃષ્ટાંતે આ વાત સમજાવી, કીર્ત્તિ ખાતર નહિં, પણ પરમાર્થે જ દાન કર્ત્તવ્ય છે, એવો સુંદર સારભૂત બોધ કર્યો છે

આમ દાનના પાચ પ્રકાર વિવરી બતાવી, ઉપસંહાર કર્યો છે કે—અભયદાન, સુપાત્રદાન ઉત્તમ છે, અનુકંપાદાન મધ્યમ છે અને ઉચિતદાન, કીર્ત્તિદાન કનિષ્ઠ છે અને ફલભેદ

કહ્યો છે કે—પ્રથમ જે પ્રકારથી પરમ નિર્જરા થાય છે, મધ્ય મથી પુણ્યરાશિ તેમજ નિર્જરા, અને કનિષ્ઠથી અલ્પ પુણ્ય પમાય છે, પણ નિર્જરા નહિ જ્ઞાનીઓએ ઉત્તમ–મધ્યમ પ્રકારના દાન પર ભાર મૂક્યો છે અને કનિષ્ઠની ભલામણ નથી કરી, છતા નિષેધ તો નથી જ કર્યો આમ વિચારી જીવે દાન ભણી વળવુ ઘટે છે, એ ધર્મનો પ્રવેશ છે, એમ તાત્પર્ય દર્શાવ્યુ છે છેવટે દાનના દૂષણ અને ભૂષણ બતાવી આ વિષય પરિસમાપ્ત કર્યો છે

૫ આચાર

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, અને વીર્ય સબધી આચારનું–પ્રત્યેકના ભેદ સાથે સ્પષ્ટ સ્વરૂપ અત્ર સમજાવ્યુ છે જ્ઞાન–દર્શન આદિની પ્રાપ્તિ માટે, વિકાસ માટે, વિશુદ્ધિ માટે આ આચારો અવશ્ય આચરવા યોગ્ય છે

જ્ઞાનાચાર—યથાયોગ્ય કાળે નિયમપૂર્વક વિનયાન્વિત તપણે, જ્ઞાન–જ્ઞાનીના ભક્તિ બહુમાનપૂર્વક, યોગ–ઉપધાન આદરવા, જેની પાસેથી આપણને ગુણ કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા હોય, તેનો ગુણ કે ઉપકાર ઓળવવો નહિ, છુપાવવો નહિ, એવો અનિહ્નવાચાર આચરવો, વ્યજન–શબ્દ, અર્થ અને તદુભયની શુદ્ધિ બરાબર જાળવવી,–એમ આઠ પ્રકારના નિર્મળ જ્ઞાનાચારનુ સ્વરૂપ સરલ–સુગમ રીતે સમજાવ્યુ છે

દર્શનાચાર—દર્શન શીઘ્ર પ્રાપ્ત થાય, તે વિકાસ પામે અને નિર્મળ થાય એવા આચારનો બોધ અત્ર કર્યો છે જિનેશ્વર ભગવાન્ લોકાલોકના જે જે ભાવો પ્રકાશી

ગયા છે તે આ યથાતથ્ય તેમજ છે, એવી **નિઃશંકતા** રાખવી. સદ્દેવમાં ગેયરૂપ શ્રી અરિહંતદેવને મૂકી, કોઈ અરાગી દેવાદિના ચમત્કાર, વિદ્યાસિદ્ધિ આદિ જોઈ તે પ્રતિ વ્યામોહ પામી તેની વાંછા ન કરવી—**નિ:કાંક્ષા** કરવી ધર્મના ફળમાં લેશમાત્ર સંદેહ ન કરવો, અથવા સાધુ સંત આદિના મલિન વસ્ત્રાદિ જોઈ ચિત્તમાં સૂગ ન આણવી,—એમ **નિર્વિચિકિત્સા** આચરવી પોતાની દૃષ્ટિ વ્યામોહ પામવા ન દેવી, **અમૂઢદૃષ્ટિ** જ રાખવી પરગુણનો પ્રકાશ કરવો, અનુમોદના કરવી, **ઉપબૃંહણ** કરવું સન્માર્ગથી પતિત થતા જીવને સ્થિર કરવા, પડતા અટકાવવો, એવું **સ્થિરી-કરણ** આચરવું જગતજીવ પ્રતિ વાત્સલ્ય ભાવ રાખવો, **સાધર્મિવત્સલ** થવું વીતરાગ માર્ગનો **પ્રભાવ**—મહિમા દેખાડવો —એમ આઠ પ્રકારના દર્શનાચારનું હૃદયંગમ સ્વરૂપ સીધી સાદી સચોટ રોચક શૈલીમાં પ્રતિપાદિત કર્યું છે

ચારિત્રાચાર—જેવા વર્તનથી ચારિત્ર વિશુદ્ધ થાય, નિર્મળ થાય, વિકાસ પામે,—એવી કેટલીક શિક્ષાઓ વીતરાગ પરમાત્મા પ્રકાશી ગયા છે, તે ચારિત્રાચાર આ શિક્ષાઓ આઠ છે—**પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ** આ **અષ્ટ પ્રવચન માતા** કહેવાય છે ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, પારિષ્ઠાપન સમિતિ, આદાનનિક્ષેપ સમિતિ,—એ પાંચ સમિતિનું દ્રવ્ય-ભાવથી સમ્યક્ સ્વરૂપ દર્શાવી, સર્વત્ર પ્રવર્તતા પોતાનો **આત્મલક્ષ ચૂક ન થાય** એ નિરંતર લક્ષ રાખવો, એ સમિતિના પરમાર્થ પર ખાસ ભાર મૂક્યો છે મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ એનું

સ્પષ્ટ સ્વરૂપ સમજાવી, આત્મવીર્યનો અપવ્યય ન થવા દેવો એમ બોધ્યું છે ગૃહસ્થ પણ આ યથાશક્ય પાળી શકે-આચરી શકે

' **તપાચાર**—જીવને કર્મથી મુક્ત થવા માટે તપ એ પરમ ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે તપ એ નિર્જરા છે આ તપના બાર પ્રકાર છે–છ બાહ્ય અને છ અભ્યતર અનશન, ઊણોદરી, વૃત્તિસક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયકલેશ અને સલીનતા, એ **બાહ્ય તપ**ના છ ભેદ છે મુખ્યપણે ઈચ્છાનિરોધ એજ આ તપનો હેતુ છે, એમ અત્ર સ્પષ્ટ કરી, આ પ્રત્યેક પ્રકારનુ વિશદ માર્મિક સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, ધ્યાન, સજ્ઝાય અને કાયોત્સર્ગ, એ છ પ્રકારે **આભ્યતર તપ** છે તેમા પણ કાયોત્સર્ગ પરમોત્કૃષ્ટ આભ્યતર તપ છે, અને ' દેહથી આત્મા જુદો છે, એવી અનુભવરૂપ સ્થિતિનો અભ્યાસ પાડવો તેનુ નામ કાયોત્સર્ગ '– ઈ યાદિ પ્રકારે આ અભ્યતર તપનું પરમાર્થ સ્વરૂપ પરિસ્ફુટ કર્યું છ

વીર્યાચાર—કેવા પ્રકારે વર્ત્તવાથી વીર્ય વિકાસ પામે એ અત્ર દર્શાવ્યુ છે એ બળ-વીર્ય આત્માનુ છે, તે શરીર વડે, મન વડે, અથવા વચન વડે સ્ફુરાયમાન થાય છે આત્માનું વીર્ય અનત છે તે જેમ જેમ વપરાય તેમ તેમ વૃદ્ધિ પામે છે, તેનો સારો માઠો ઉપયોગ થઇ શકે છે, અને તે પ્રમાણે તેનુ સારૂ માઠુ ફળ મળે છે મનોબળ, વચનબળ અને કાયબળના પ્રકાર દર્શાવી, એ ત્રણે બળ આત્મવીર્યની સ્ફુરણાને લઇ પ્રવર્ત્તે છે, પ્રેરકબળ ચેતનનું છે, એ

ગયા છે તે બધા યથાતથ્ય તેમજ છે, એવી **નિઃશંકતા** રાખી સદ્દેવમાં દોષરૂપ શ્રી અરિહંતદેવને મૂકી, કોઈ સરાગી દેવાદિના ચમત્કાર, વિદ્યાસિદ્ધિ આદિ દેખી તે પ્રતિ વ્યામોહ પામી તેની કાંક્ષા ન કરવી—**નિઃકાંક્ષા** ધરવી ધર્મના ફળમાં લેશમાત્ર સંદેહ ન કરવો અથવા સાધુ સંત આદિના મલિન વસ્ત્રાદિ જોઈ ચિત્તમાં સૂગ ન આણવી,—એમ **નિર્વિચિકિત્સા** આચરવી પોતાની દૃષ્ટિ વ્યામોહ પામવા ન દેવી, **અમૂઢદૃષ્ટિ** રાખવી પરગુણનો પ્રકાશ કરવો, અનુમોદના કરવી, **ઉપબૃંહણ** કરવું સન્માર્ગથી પતિત થતા જીવને સ્થિર કરવો, પડતો અટકાવવો, એવું **સ્થિરી-કરણ** આચરવું જગતજીવ પ્રતિ વાત્સલ્ય ભાવ રાખવો, **સાધર્મિવચ્છલ** થવું વીતરાગ માર્ગનો **પ્રભાવ**—મહિમા દેખાડવો—એમ આઠ પ્રકારના દર્શનાચારનું હૃદયંગમ સ્વરૂપ સીધી સાદી સચોટ રોચક શૈલીમાં પ્રતિપાદિત કર્યું છે

ચારિત્રાચાર—જેવા વર્તનથી ચારિત્ર વિશુદ્ધ થાય, નિર્મળ થાય, વિકાસ પામે,—એવી કેટલી શિક્ષાઓ વીતરાગ પરમાત્મા પ્રકાશી ગયા છે, તે ચારિત્રાચાર આ શિક્ષાઓ આઠ છે—**પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ** આ **અષ્ટ પ્રવચન માતા** કહેવાય છે ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, પારિષ્ઠાપન સમિતિ, આદાનનિક્ષેપ સમિતિ,—એ પાંચ સમિતિનું દ્રવ્ય-ભાવથી સમ્યક સ્વરૂપ દર્શાવી, સર્વત્ર પ્રવર્તતા પોતાનો **આત્મલક્ષ્ય દૂર ન થાય** એ નિરંતર લક્ષ રાખવો, એ સમિતિના પરમાર્થ પર ખાસ ભાર મૂક્યો છે મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ એનું

સ્પષ્ટ સ્વરૂપ સમજાવી, આત્મવીર્યનો અપવ્યય ન થવા દેવો એમ બોધ્યુ છે ગૃહસ્થ પણ આ યથાશક્ય પાળી શકે-આચરી શકે

તપાચાર—જીવને કર્મથી મુક્ત થવા માટે તપ એ પરમ ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે તપ એ નિર્જરા છે આ તપના બાર પ્રકાર છે-છ બાહ્ય અને છ અભ્યંતર અનશન, ઊણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયક્લેશ અને સલીનતા, એ **બાહ્ય તપના** છ ભેદ છે મુખ્યપણે ઈચ્છાનિરોધ એજ આ તપનો હેતુ છે, એમ અત્ર સ્પષ્ટ કરી, આ પ્રત્યેક પ્રકારનુ વિશદ માર્મિક સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યુ છે પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, ધ્યાન, સજ્ઝાય અને કાયોત્સર્ગ, એ છ પ્રકાર **આભ્યતર તપ** છે તેમા પણ કાયોત્સર્ગ પરમોત્કૃષ્ટ આભ્યતર તપ છે, અને 'દેહથી આત્મા જુદો છે, એવી અનુભવરૂપ સ્થિતિનો અભ્યાસ પાડવો તેનું નામ કાયોત્સર્ગ'-ઈત્યાદિ પ્રકારે આ અભ્યતર તપનું પરમાર્થ સ્વરૂપ પરિસ્ફુટ કર્યુ છે

વીર્યાચાર—કેવા પ્રકારે વર્તવાથી વીર્ય ઉલ્લાસ પામે એ અત્ર દર્શાવ્યુ છે એ બળ-વીર્ય આત્માનું છે, તે શરીર વડે, મન વડે, અથવા વચન વડે સ્ફુરાયમાન થાય છે આત્માનું વીર્ય અનત છે તે જેમ જેમ વપરાય તેમ તેમ વૃદ્ધિ પામે છે, તેનો સારો માઠો ઉપયોગ થઇ શકે છે, અને તે પ્રમાણે તેનું સારૂ માઠુ ફળ મળે છે મનોબળ, વચનબળ અને કાયબળના પ્રકાર દર્શાવી, એ ત્રણે બળ આત્મવીર્યની સ્ફુરણાને લઇ પ્રવર્ત્તે છે, પ્રેરકબળ ચેતનનું છે, એ

સાવ સ્પષ્ટ કર્યું છે સદુપયોગથી વિકાસ અને દુરુપયોગથી કેવી હાનિ થાય છે એ સમજાવી, તેની શક્તિઓ વીર્યને સ્વપર હિતમાં ન યોજવારૂપ પ્રમાદનું અનિષ્ટ પરિણામ દાખલા દઈને બતાવ્યું છે અને છેવટમાં મનુષ્ય દેહે પ્રાપ્ત થયેલ સર્વ શક્તિનો આ માર્ગે ઉપયોગ કરવાનો સદ્બોધ આપી આ વિષયની પૂર્ણાહુતિ કરી છે

સ્વામિવાત્સલ્ય

સ્વામિવાત્સલ્યનો માત્ર સંઘ કે નોકારશી જમાડવારૂપ જે રૂઢ અને સાંકડો અર્થ થઈ ગયો છે, તેને બદલે સર્વ જીવ પ્રતિ પ્રેમભાવ એવો એનો કેટલો બધો વિશાળ અર્થ છે એ તેની વ્યુત્પત્તિથી દર્શાવી, 'વ્યવહારમુખ સાધર્મિક વાત્સલ્ય' અંગે આ વક્તવ્ય છે એમ સ્પષ્ટ કર્યું છે

જૈનોની ભાવના વિપુલ છતાં વિવેકની ખામી પ્રત્યે અંગુલિનિર્દેશ કરી, વિવેકની આવશ્યકતા પર ભાર મૂકી, વર્તમાનમાં સાધર્મિક વાત્સલ્ય અંગે ખરું કર્તવ્ય દર્શાવ્યું છે

પૂર્વે જૈનોની અઢળક સમૃદ્ધિનો—જાહોજલાલીનો પરિચય આપી, તે સમયે નોકારશી આદિ અંગે થતો ખર્ચ યોગ્ય હતો પણ હાલ દેશકાળ જોતાં સમાજની વર્તમાન કરુણ સ્થિતિમાં તેનો વ્યય યોગ્ય નથી પરંતુ તે સ્વામિવાત્સલ્યને રૂપાંતર પમાડવાની જરૂર છે, અને તેની સફળતા માટે ધીરજ વિવેક અને ઉદારતા એ ત્રણ ગુણની પરમ આવશ્યકતા છે ઇત્યાદિ વિસ્તારથી બતાવી વર્તમાન દેશકાળને અનુરૂપ

પણે સ્વામિવાત્સલ્યને ઉદાર હેતુ નચવાય, એવા ઉત્તમ વ્યવહાર પગલાઓનુ સૂચન કર્યું છે અને તેમ કરવા માટે ખાસ કરીને શ્રીમતાને અને જૈન શ્રેયઈચ્છક સસ્થાઓને શુદ્ધ આશયથી આગ્રહ-નમ્રતાભર્યું નિમ ત્રણ કર્યું છે પ્રાને ઉત્તર ખડમા સુવિહિત આચાર્યોના અવતરણો ટાકી, અને ઉત્તમ સ્વામિવાત્સલ્ય આદરનારા મહાનુભાવ સુશ્રાવકોના ઉદાહરણો આપી, સ્વામિવાત્સલ્યની ભાવનાને પરિપુષ્ટતા પમાડી છે

શીલધર્મ

, વ્યવહાર ધર્મનો બીજો પ્રકાર શીલ છે આ શીલની વિશાલ વ્યાખ્યા બતાવી, દ્રવ્યથી અને ભાવથી તેનું સ્વરૂપ પ્રદર્શિત કર્યું છે દાન-શીલ-તપ-ભાવના અનુક્રમનું રહસ્ય અને પરસ્પર કાર્યકારણ ભાવ સબધ દર્શાવી, 'બ્રહ્મચર્ય' અર્થમાં શીલનુ નિરૂપણ કર્યું છે લખાણ આટલે સુધી પહોચતા અધૂરૂં રહેવા પામ્યુ છે

આમ આ નિબ ધ ચતુષ્ટયનુ સક્ષેપે વસ્તુદર્શન અત્રે દિગ્દર્શનમાત્ર કર્યું છે વિશેષ દર્શન સુજ્ઞ વાચક ગ્રથવાચનથી સ્વય કરશે અસ્તુ!

૫ ચોપાટી રોડ,
મુબઈ, ૭

ભગવાનદાસ મન સુખભાઈ મહેતા

અનુક્રમણિકા

શુદ્ધિપત્રક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૬	૧૮	દાય	દયા
૬૦	૨૦	છિક્ષા	શિક્ષા
૧૭૮	૨૫	અતરાય	અંતરાય
૧૮૪	૨૭	વણુવાનું	લણુવાનું

દાનધર્મ

ધર્મ

દુર્ગતિમાં પડતા જીવને ધારી રાખે તેનું નામ ધર્મ. સંસારમાં જીવો ચાર ગતિમાં રઝળ્યા કરે છે. તે ચાર ગતિ દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નરક છે. જીવને પોતાના સારા માઠા કર્મો વડે તે તે સારી માઠી ગતિ મળે છે, અને તે તે ગતિમાં પણ પાછા શાતા–અશાતા, સુખ–દુઃખ, સંપત્તિ–વિપત્તિ તેને સારા–માઠા કર્મોને લઈ મળે છે. સારાં કૃત્યો, સારાં કર્મો તે ધર્મ અને માઠાં કર્મો તે અધર્મ. સારાં કૃત્યો વડે જીવ સારી, ઉત્તમ ગતિ પામે છે, અધમ ગતિમાં પડતો બચે છે. માઠાં કર્મો વડે અધમ ગતિમાં પડે છે. માટે સુકૃત્યો એ આ ઠેકાણે ધર્મનો અર્થ થાય છે. આ અર્થ વ્યવહાર ધર્મને લઈને છે. પરમાર્થે કે નિશ્ચય ધર્મે તો વસ્તુનો સ્વભાવ એ ધર્મ એવો અર્થ થાય છે. આ આપણે બીજે ઠેકાણે વિચારશું.

જ્ઞાનીઓ દુર્ગતિમાંથી બચાવનાર આ ધર્મના ચાર ભેદ કહે છે – (૧) દાન (૨) શીલ (૩) તપ અને (૪) ભાવ. તે પ્રત્યેકના પાછા અનેક ભેદ છે. આપણે અત્રે એ બધાનો સામાન્યપણે સંક્ષેપમાં વિચાર કરશું.

દાનધર્મ

પ્રથમ દાનધર્મ—એટલે આપણે દાન ઉપર વિચાર કરશું

દાન એટલે શું?
દાન કાંઈ દેવું તે
શું દેવું?
આપણી શક્તિનો લાભ
કોને?
જેને એનો ખપ હોય, તેવા પાત્રને
શી રીતે દેવો?
કાંઈ પણ ઈચ્છા, આશા, બદલાની સ્પૃહા વિના

ત્યારે જુઓ દાનનો સમુચ્ચયાર્થ શું થયો?

સમુચ્ચયાર્થ — દાન એટલે આપણી કાંઈ પણ શક્તિનો લાભ, જેને એ લાભનો કાંઈ પણ ખપ હોય એવા પાત્રને કાંઈ પણ બદલાની સ્પૃહા વિના આપવો તે

આપણી કઈ શક્તિનો લાભ આપવો? આપણામાં અનેક પ્રકારની શક્તિઓ રહેલી છે તનની, મનની, વાણીની, આત્માની, તનની, મનની અને ધનની,—આ મુખ્ય છે

આમાંની એક કે તેથી શક્તિનો, આખીનો કે થોડીનો જેને ખપ હોય તેને, આપણે આપી શકીએ એમ હોય તો, લાભ આપવો એનું નામ દાન

આપણે ધનવાન હોઇએ, અને આપણને ખાવાનું, પીવાનુ, પહેરવાનુ, ઓઢવાનું આદિ યથેચ્છ મળતુ હોય અને આપણે બીજાને પણ આપણી સધનાવસ્થાનો લાભ આપી શકીએ એમ હોઇએ, અર્થાત્ દુખી, રોગી, ભુખ્યા, દરિદ્રી, નાની, ગરીબ વિદ્યાર્થી, સાધુ, સંત, મહાત્મા આદિને ખાવા-પીવા-ઔષધાદિવડે સહાય્ય કરી શકીએ એમ હોઇએ, સહાય કરીએ, તેનું નામ ધન શક્તિના લાભ આપવા રૂપ દાન દીધુ કહેવાય

જેમ-કેઇ ક્ષુધાતુર ભીખારી કાંઈ ખાવાનુ આપો ત્યા આવી માગે, અને આપણે તેના પર દયા આણી આપવુ, અથવા કોઈ મહા સંત મહાત્મા

દાનના પ્રકાર પુરુષ, અનેક તપશ્ચર્યાના આચરનાર, પ શીલ સેવનાર, નિશ્ચયથી અાન્ન-પાન અર્થ આપણા આગળ, પાવન કરે, તેવાઓને પરમ ભક્તિ ભાવે ખાન-પાનાદિ આપવુ, અથવા કોઈ દરિદ્રી ટાઢ-તાપે ધ્રુજતો વસ્ત્ર, પાત્ર, પગરખ, છત્રી આદિની યાચના કરે અને તે યથાશક્તિ આપવા, અથવા અનાથ નિરાધાર બાળકોને પ ળવા-પોષવા, વિદ્યા આદિ આપવા તેવા તવ ન પણા વનની જોગવાઇને, ન શ્રમો ઉઘાડવા, અથવા તેવા મા રકે સા સર્વાશક્તિ ધનની મદદ આપવી, અથવા અનાથ નિરાધાર વૈધવ્ય અવસ્થાને પામેલી બેનો અને તેઓના વૈધવ્યના દુખ વિસારે પડે, અને તેઓ આર્તધ્યાનથી મુક્ત થઇ જે પ્રકારે આ અમૂલ્ય મનુષ્ય દેહનો લાભ લઈ શકે, એવા વિદ્યાદિ પામે, અને પોતાને અને પરને

ઉપકારી થાય એવા આપણી ધનની શક્તિ વડે આશ્રમો સ્થાપવા અગર એવા સ્થાપન થએલા આશ્રમોમાં યથાશક્તિ ધનની મદદ આપવી, અથવા જે વડે બાલકો અને બાલાઓ વિદ્યાદાન વડે વ્યવહાર-પરમાર્થ કુશલ થઈ, આ ભવ પરભવનું હિત સાધન કરી શકે એવા વિદ્યાલયો આપણી ધન શક્તિ વડે સ્થાપવા અથવા એવા ચાલતા ખાતામાં આપણી શક્તિ મુજબ ધનની સહાય આપવી, અથવા જે વડે બાલક અને બાલાઓ એક હેરવેલા શાંત નિવૃત્તિવાળા રમ્ય સ્થળે રહી, ખાન-પાન-વસ્ત્ર ઔષધાદિનો યોગ ત્યાંજ પામી, અન્યોન્ય સહવાસમાં રહી, નાના પ્રકારની ઉચ્ચ મનોવૃત્તિને, નીતિમય વર્તનને વિકસાવે, તેઓનો આ ભવ અને પરભવ સુધરે, અને યોગ્ય વય પામતા સુધી ત્યાં વિદ્યાભ્યાસ કરે, અને વ્યવહાર તથા પરમાર્થ બંનેમાં કુશળ થઈ પોતાના અને પોતાના સહોદરરૂપ સમસ્ત જીવોના હિતમાં એ કુશળતાને યોજી શકે,—એવા ખાતા, આશ્રમો બોર્ડિંગ સ્કુલો પોતાની ધનશક્તિ વડે સ્થાપવા, અગર એવા સ્થપાયેલા ખાતામાં યથાશક્તિ ધનની મદદ આપવી,—ગરીબ અને સુપાત્રને વિદ્યાનો લાભ મળી શકે, એ માટે વિદ્યાના ઉત્તેજનરૂપે વિદ્યા આપતી કોઈ સંસ્થાને યોગ્ય વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપરૂપે મદદ આપવારૂપે યથાશક્તિ રકમ આપવી,—અથવા પરભારે કોઈ યોગ્ય વિદ્યાર્થીને તથાપ્રકારે મદદ કરવી—કોઈને ફીની જરૂર હોય, કોઈને પુસ્તકાદિની જરૂર હોય, અને કોઈને બીજા કોઈ વિદ્યાના સાધનભૂત સાહાય્યની જરૂર હોય, તેને તે તે પોતાની શક્તિ અનુસાર આપવા, આવા રોગી, દીન-રોગી માટે

દવાખાનાઓ પોતાના પૈસાની શક્તિએ ઉઘાડવી, કે એવા ખાતામાં યથાશક્તિ પૈસાની મદદ આપવી અથવા માણસની માવજત માટે હૉસ્પીટલો, આરવાર ઉગ્નાગ ખાતા સ્થાપવા, એવા ચાલુ ખાતામાં મદદ આપવી, અથવા દીન, રોગી, અવાચક, નિરાધાર, નધણીઆત, પશુ, પક્ષી આદિ તિર્યંચ જીવો અર્થે પાંજરાપોળ, સ્થાનો સ્થાપવા, કે તેવા ચાલતા ખાતામાં પૈસાની મદદ કરવી, અથવા તેવા દીન, રોગી, અવાચક, પશુ, પક્ષી આદિ તિર્યંચના માટે દવાખાના, હૉસ્પીટલો સ્થાપવી, કે એવા ચાલતા ખાતામાં પૈસાની મદદ કરવી, અથવા દુઃખી, રોગી એવા પોતાના જાતભાઈઓના અર્થે નિવૃત્તિ સ્થાનમાં, આરોગ્યવર્ધક અને આરોગ્યજનક ક્ષેત્રે આરોગ્યભુવનો, (સેનીટેરીયમો) સ્થાપવા, અથવા એવા ચાલતા ખાતામાં મદદ આપવી, અથવા પોતાની ગરીબ જાત બ્હેનોના હિત અર્થે સૂતિકાગૃહ, સુવાવડ ખાતા સ્થાપવા, કે એવા ચાલતા ખાતામાં યથાશક્તિ મદદ આપવી, અથવા પથિકજનો માટે ધર્મશાળાઓ બનાવવી, કે એવા ચાલતા ખાતામાં મદદ આપવી, અથવા હેરાનહાલ થઈ ગએલા એવા ગરીબ ભિક્ષાવૃત્તિથી ઉદર ભરવા માટે ઉદ્યોગશાળા સ્થાપવી, કે એવા ચાલુ ખાતામાં મદદ કરવી, અથવા લુલા-લંગડા, અપંગ, અંધ, મુંગા, બ્હેરા એવા પોતાના જાતભાઈઓ માટે તેઓની ચાલતી શક્તિઓ ઉપયોગમાં આવી શકે અને ખીલે એવા પ્રકારના આશ્રમો બાંધવા, અથવા એવા ચાલતા ખાતામાં મદદ કરવી, અથવા પોતાના નિર્ધન પણ શરીરની શક્તિવાળા જાતભાઈઓને ઉદ્યોગ ધંધો સૂઝે એવા પ્રકારની યથાશક્તિ પૈસાની જોગવાઈ કરી"

આપવી અથવા યથાશક્તિ જીવન અર્પણ એવા પોતાના ગરીબ બંધુ અને બહેનોના ઉદ્ધાર માટે-બહેનોની ગુપ્તપણે પૈસા વડે યથાશક્તિ સંભાળ લેવી અથવા તેવા તેવા અનાથ ખાતામાં યથાશક્તિ મદદ આપવી, અથવા ઘણા જીવો બોધ પામે એવાં ભવ્ય મુખ્ય જિનમંદિર બંધાવવાં, અથવા એવાં બંધાતાં કે બંધાયેલાં વીતરાગનાં મંદિરમાં યથાશક્તિ મદદ આપવી અથવા પૂર્વના ટકી રહેલા ભવ્ય જિનપ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવો કે તેમાં યથાશક્તિ મદદ આપવી, અથવા પૂર્વના મહા જ્ઞાની પુરુષોએ રચેલાં પવિત્ર શાસ્ત્રોને શોધાવવાં, ફરી લખાવવાં, ગળી જતાં અટકાવવાં જીવોની પાત્રતા જોઈ યોગ્ય યોગ્ય શાસ્ત્રોને પ્રકાશમાં આણવાં, જ્ઞાનનો ઉદ્ધાર કરવો તેની સાચવણ, સંભાળ કરે, તેલ ભરે, વખત કરે-એવા પ્રકારના સાધનો મેળવી આપી વગેરે મંદિરમાં વાપરવા,-આ બધા પોતાની ધનશક્તિ વડે લાભ આપવારૂપ દાનના પ્રકાર છે.

આમ અનેક પ્રકારે ધનશક્તિ વડે દાન કરી શકાય છે અને દાનનું મુખ્યમાં મુખ્ય એ જ સાધન હોવાથી

તન મન ધનનાં દાન

મનશક્તિ અને તનશક્તિનું દાન ગૌણ થઈ ગયું છે, બહુજ ગૌણ થઈ ગયું છે તે એટલે સુધી કે લોકો એમજ સમજે બેઠા છે, કે દાન કરવા શ્રીમંતો હોય તે જ કરી શકે, અથવા દાન પૈસા વડે જ થઈ શકે, પણ આ સમજવામાં ભૂલ થાય છે. દાન જેમ ધન વડે થઈ શકે છે, તેમ પોતાને પ્રાપ્ત થએલ વચન અને મન શક્તિનો

લાભ અન્યના હિતાર્થે આપવામા પણ દાનનો મ્હોટો લાભ સમાયેલો છે પૈસા વડે દાન કરનારા જેમ પુણ્ય ઉપાર્જી શકે છે, તેમ પૈસાની ભલે સારી સ્થિતિ ન હોય પણ તન-મનની શક્તિ ધરાવનાર પણ ધારે તો તે તે શક્તિનો અન્યને હિતાર્થે લાભ આપવારૂપ દાન વડે એટલુ પુણ્ય ન ઉપાર્જી શકે તો પણ તેટલુ બલ્કે વિશેષ પણ ઉપાર્જી શકે જોકે ધનવાનને વિશેષ સુલભતા હોવાથી એ વિશેષ પુણ્યભાગી છે, અને નિર્ધનને પ્રાય એઓના આશ્રિતરૂપે રહેવુ પડે છે, છતા પણ નિર્ધનો ધારે તો પોતાને પ્રાપ્ત થએલી બીજી શક્તિઓનો બીજાના કલ્યાણ અર્થે લાભ આપવારૂપ દાન કરી શકે ઉપર ધન શક્તિનો લાભ આપનારૂપ જે જે દાનના પ્રકાર કહ્યા તેમા બનવામા કે વિશેષ એટલામા શારીરિક શક્તિવાળો તે શક્તિનો લાભ આપવારૂપ દાન આપી શકે, માનસિક શક્તિવાળો તે શક્તિનો લાભ આપવારૂપ દાનનુ ફળ પામી શકે

કરવુ, કરાવવુ અનુમોદવુ

ક્રિયા માત્ર ત્રણ પ્રકારની છે—કૃત, કારિત અને અનુમોદિત,—કરવુ, કરાવવુ અનુમોદવુ, અર્થાત્ પોતે કરવુ, બીજા પાસે કરાવવુ, અથવા બીજાને કરતા અનુમોદવુ દાનમા આ લાગુ પડે છે

કોઈ જીવ પોતે શ્રીમત હોઈ દાન કરે છે, બીજા શ્રીમતોને ઉપદેશી તેના પાસે પણ કરાવે છે, અને એમ દાન કરતા બધા જીવોની કૃતિથી રાજી થઈ અનુમોદના કરે છે

બીજા જીવો એવા છે, કે પોતે તો ધનવાન નથી પણ લાગવગથી સમજાવટની બાહોશ શક્તિથી ધનવાનોને સમજાવી તેઓની પાસે દાન કરાવે છે, અને એવા દાન કરનારાની કૃતિથી રાજી રાજી થઈ આનંદ પામે છે

ત્યારે ત્રીજા જીવો એવા છે કે જેઓ પોતે ધનવાન નથી, તેમ પોતામાં એવી લાગવગ નથી, કે [illegible] નથી, સમજાવવાની શક્તિ કે વાણી નથી, કે બીજાને સમજાવી તેઓ પાસે દાન કરાવે, પણ અન્ય જીવોને દાન કરતા દેખી તે તે કૃતિથી રાજી રાજી થઈ પ્રમોદ પામે છે

આ બધા જીવો એક સરખી રીતે પુણ્યના ભાગી છે કારણકે તેઓ બધા પોતાને મળેલી શક્તિઓનો લાભ અન્યના હિતાર્થે આપવારૂપ દાન એક સરખું ફળ સરખી રીતે કરે છે જ્યાં સુધી દરેક જીવ પોતપોતાની છતી શક્તિ ગોપવ્યા વિના, રોક્યા વિના, શુભ [illegible] વિના, તે તે શક્તિનો કે શક્તિઓનો,—ચાહે તો ધનવાન તન મન અને ધનથી, નિર્ધન પણ તન મનની શક્તિવાળો તન મનથી, અને નિર્ધન અને અશક્ત તનુવાળો પણ મનની અનુમોદના માત્રથી,—ઉપયોગ કરી તેનો લાભ અન્યના હિતાર્થે આપે છે,—તે બધાને દાનના ફળનો એક સરખો લાભ મળે છે

આમ વિચારી ધનહીન ભાઈઓએ નહીં ગભરાતાં, નહિં દબાતા, પોતાને પ્રાપ્ત થએલ શક્તિનું પ્રશસ્ત ગૌરવ આણી શ્રીમંતોનીજ સફમાં ઉભી, પોતાની શક્તિનો લાભ જેને તેના લાભની જરૂર હોય, તેવા પાત્રને આપવા

અગાઉ જણાવ્યું છે કે શ્રીમંતો પણ આ શક્તિ પરના આત્મા છે, અને પોતે પણ આ શક્તિ પરનો અનંત શક્તિનો વારસો આત્મા છે આમ બન્ને ઉપરથી જ પોતાને ગમે તેમ રીતે શ્રીમંતોના સાહાય્યની જરૂર છે, તો બીજી રીતે શ્રીમંતોને પણ તેમના સાહાય્યની જરૂર છે એમ તેઓ અન્યોન્યાશ્રયે રહેલા છે તેમાં કોઈએ બીજાને દબાવવું કે પરાભવ પમાડવું રહેતું નથી દરેક પોતપોતાને પ્રાપ્ત થયેલ શક્તિનો અન્યને હિતરૂપ લાભ આપવારૂપ દાનના ધર્મનો અધિકારી થઈ શકે છે

કોઈ શક્તિએ દાન ન આપે એ ગાઢ અજ્ઞાનમય ગણે છે, અને તે એની શક્તિને ખીલવતો નથી, કારણ જ્યાં નિસ્તેજ થઈ નાશ પામે છે

સુક્ષેત્રે દાનની વાવણી

જેમ એક ધાન્યનો દાણો હોય તેને સારી જમીન વાવીએ નહિ, અને વાવ્યા વિના પડી રહેવા દઈએ, તો તે દાણો કાંઈ વૃદ્ધિ પામતો નથી, પણ ક્રમે ક્રમે સડી જઈ માટી થઈ જાય છે,— અને તેજ દાણાને સારી જમીનમાં વાવ્યો હોય, તો વરસાદનું પાણી સિંચાઈ તે ઊગી નીકળી હજારો દાણા પેદા કરશે, તે હજારો દાણા પુનઃ તે પ્રકારે વવાતાં પાછા તે પ્રત્યેકના હજાર હજાર એવા વર્ધિત દાણા પેદા કરશે, અને તે બધાને પાછા તેજ પ્રકારે વાવતા તેના અસંખ્યાતા અને ક્રમે કરી અનંત દાણા થાય—તેમજ આપણને મળેલી શક્તિ એને સુક્ષેત્રે લાભ આપવારૂપ, આપણા હિતરૂપ ન

પયોગ કરવારૂપ, દાન દેવાની તે ઊગી નીકળી અનંત ... વિ મ પ મે છે, ઉત્ત ... ક્ષયોપશમ વૃદ્ધિ પામી, પ્રત ... મતનય ... થઈ, ... ભાવિ અનંત શક્તિઓમા પરિણમે છે ત્યાર ... છતાં શક્તિનો સદુપયોગ ન ... વામા આવે, તો ... મ ... જાય, કટાઈ જાય, ... જાય છ, નાશ પામે છે, અને જીવ પુરુષાર્થહીન થઈ અવગતિ પામે છે ... છતી તન-મન-ધનની આપણી શક્તિનુ યથોચિત દાન ન દેવાથી ઉપજતા અંતરાય સમજવા

માટે દાન ધર્મ આપણો આપણુને મળેલ ધન, કે વિદ્યા, કે બળ એક, એ કે અ બધાનો, કરવા, કરાવવા, અને અનુમોદનારૂપ સદુપયોગ કર્તવ્ય છે એવી આપણા અનંતા અંતરાય ટળે છે

વળી ધ્યાનમા રાખવાનુ ... કે —(૧) કોઈ ધનવાન સત્પુરુષ પોતે ઉપર અગાઉ જણાવેલા પ્રકારે પોતાના ધનનો સદુપયોગ કરે છે, પણ બીજાને એવુ કામ કરતા દેખી ઈર્ષ્યા આણી, અનુમોદન આપવાને બદલે જો ખેદ પામે છે, તો દાનનુ ફળ હારી જાય છે માટે આપણે આટલુ લક્ષમા રાખવાની જરૂર છે, કે કદાચ આપણી શક્તિ છતા આપણે તે શક્તિનો સદુપયોગ ન કરીએ, પણ બીજાને પોતાની શક્તિનો સદુપયોગ કરતા દેખી ઈર્ષ્યા અદેખાઈ ખેદ તો આપણને ન જ ઘટે એથી આપણે છતી શક્તિ ગોપવ્યાનો દોષ કરી અંતરાય ઉપાર્જીએ છીએ, એટલુજ નહિ, પણ કે બીજા કરે છે તેની ઈર્ષ્યા કરી ગાઢ અંતરાય

બાંધીએ છીએ આ આપણા મનુષ્ય ધ્યાનમાં રાખવાનું છે હવે જેમ આપણે ધન વડે દાનના પ્રકાર જણાવ્યા તેમ તન-મન આદિના દાનના પ્રકાર વિચારીએ

શરીર શક્તિનું દાન

(૨) આપણે કદાચ આપણા ધનની શક્તિ વડે બીજાને સહાય આપી શકીએ એવી સ્થિતિમાં ન હોઈએ, પણ જો શારીરિક શક્તિ સારી હોય અને તે વડે બીજા નિર્બળ તપસ્વી, સાધુ બાળ, રોગી ગ્લાન સ્ત્રી આદિને મદદ કરી શકીએ એમ હોઈ, મદદ કરીએ તેનું નામ શરીર શક્તિનો લાભ આપવારૂપ દાન છે જેમકે–કોઈ માણસ અજાણતાં કુવામાં કે સમુદ્રમાં પડી ગયો તેને, આપણને તરતાં આવડતું હોય, તો તેમાંથી બચાવવો, એ શારીરિક શક્તિનો લાભ આપવારૂપ દાન કહેવાય કોઈ કસાઈ કે બીજો પાપી માણસ કોઈ નિર્દોષ પ્રાણીને વધ અર્થે લઈ જતો હોય, તેની પાસેથી તે પ્રાણીને આપણું શારીરિક બળ વાપરી છોડાવવું, અથવા કોઈ અનાથ જાતિ ઉપર કોઈ પામર જુલમ કરતો હોય, ત્યારે તેને આપણું શરીર બળ કરી તે દુઃખમાંથી છોડાવવી, અથવા કોઈ સાધુ-સંત, જેઓ પોતાના દેહના પણ નિરપેક્ષી છે, એના ઉપર કોઈ દુષ્ટ પરિતાપ પાડતા હોય, તેમનો તે સાધુસંતને આપણા શરીર બળ વડે બચાવવા,–એ વગેરે આપણી શારીરિક શક્તિનો લાભ આપવારૂપ દાનના પ્રકાર છે કોઈ દુઃખી-રોગી જીવને સાચવવું, ચાળવું, ઉઠવા-બેસવામાં મદદ કરવી સેવા-ચાકરી કરવી [illegible] એ

પયોગ કરવારૂપ, દાન દેવાની તે ઊગી નીકળી અનંત ગણી વિકાસ પામે છે, ઉત્તરોત્તર ક્ષયોપશમ વૃદ્ધિ પામી, પ્રાંતે સર્વ અંતરાય ક્ષીણ થઈ, સ્વ ભાવિક અનંત શક્તિઓમાં પરિણમે છે ત્યારે જો તે ભલી શક્તિનો સદુપયોગ ન કરવામાં આવે, તો તે ચીમળાઈ જઈ, કટાઈ જઈ, કોહાઈ જાય છે, નાશ પામે છે, અને જીવ પુરુષાર્થહીન થઈ અધોગતિ પામે છે આજ છતી તન-મન-ધનની આપણી શક્તિનું યથોચિત દાન ન દેવથી ઉપજતો અંતરાય સમજવા

માટે દાન ધર્મે આપણે આપણને મળેલ ધન, કે વિદ્યા, કે બળ, એક, બે કે અનેકનો, કરવા, કરાવવા, અને અનુમોદનારૂપ સદુપયોગ કર્તવ્ય છે એથી આપણા અનંતા અંતરાય ટળે છે

વળી ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે—(૧) કોઈ ધનવાન માણસ પોતે ઉપર અગાઉ જણાવેલા પ્રકારે પોતાના ધનનો સદુપયોગ કરે છે, પણ બીજાને એવું કામ કરતા દેખી ઈર્ષ્યા આણી, અનુમોદન આપવાને બદલે જો ખેદ પામે છે, તો દાનનું ફળ હારી જાય છે માટે આપણે આટલું લક્ષમાં રાખવાની જરૂર છે, કે કદાચ આપણી શક્તિ છતાં આપણે તે શક્તિનો સદુપયોગ ન કરીએ પણ બીજાને પોતાની શક્તિનો સદુપયોગ કરતા દેખી ઈર્ષ્યા અદેખાઈ ખેદ તો આણવો નજ ઘટે એથી આપણે છતી શક્તિ ગોપવ્યાનો દોષ કરી અંતરાય ઉપાર્જીએ છીએ, એટલુંજ નહિં, પરંતુ બીજા કરે છે તેની ઈર્ષ્યા કરી ગાઢ અંતરાય

છે એ અનુમોદના વડે આપણે એ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે દાન દેનાર જેટલુંજ ફળ પામીએ છીએ અરે! કદાચ વિશેષ પણ પામીએ છીએ કેમકે જેને શક્તિ મળી હોય તે તે શક્તિનો લાભ બીજાને આપતા ના તો, માનમા આવી જઈ દાનના ફળમ ઉણાશ પામે છે, અને ના તા બીજાને એવા દાનના કાર્યો કરતા દેખી ઇર્ષ્યા આણી ફળમ ઉણાશ પામે છે, અંતરાય પામે છે ત્યારે અનુમોદન કરનારને તા એવા માન કે ઇર્ષ્યાદિ ક ઈ પણ કારણ ન હોવાથી એ કેવળ અખડ ફળ પામે છે માટે દઢ ય આપણને પૂર્વિન અંતરાયને લઇ તે તે દાન પ્રયોગાર્થે શક્તિ વિશેષનો અભાવ વર્ત્તતો હોય, તો ખેદ નહિ આણતા, દાન કરનારાઓની પ્રમોદભાવના લાવવી ઘટે છે એ પણ એક અપૂર્વ દાનનો પ્રકાર છે વળી મનશક્તિવાળો પોતે વિચારનુ, જ્ઞાનનુ, તત્ત્વનુ અન્ય જિજ્ઞાસુ પાત્રોને પ્રકાશ કરવારૂપ ઉત્કૃષ્ટ દાન આપવાનુ ફળ પામે છે પરમ નિર્ગ્રંથ, વીતરાગ મુનિવરોના તો આવા ભાવદાનજ હોય નથી તેઓ પાસે પૈસો કે ગ્રન્થ, કેમકે તેઓ તો નિગ્રંથ છે ક જેથી ધનીના ધર્મ કહેલા દાનના ભેદ આચરી શકે, એઓ તો પરમ અભયદાન જીવોને શાન ઉપદેશામૃત વડે ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન વડે આપી રહ્યા છે આમ વિચારીએ તો જણાશે, કે મન શક્તિનો મન્યજીવોને લાભ આપવારૂપ દાન, મનશક્તિનો સ્વપરના હિતરૂપ લાભ આપવારૂપ દાન સર્વોત્કૃષ્ટ છે

આમ મનથી, તનથી, વાણીથી, વિદ્યાથી, ધનથી, આદિ અનેક પ્રકારે એ બધી શક્તિઓ વડે, કે એક ક

પ્રસંગે તેના તેવ નકા ન લેવી,–એ વગેરે આ દાનના પ્રકાર છે ધનની શક્તિ ... ન હોય છતાં, આ શરીર શક્તિ વડે પાણ ... વડે દાન દેવાના જે કેટલાક ભેદો આગળ ગણાવ્યા તે બધામાં લાભ લઈ શકાય છે, અને તેથી પણ મને પુણ્ય-નિર્જરા થાય છે આ રહસ્ય આપણે મનન વિચારવા જેવું છે

મન શક્તિની દાન

(૩) તેમજ મન શક્તિ વડે આપણે તે શક્તિનો અન્યના હિતાર્થે લાભ આપવારૂપ દાનનું ... પામી શકીએ કોઈએ તન-મન અને ધન એ ત્રણેની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા જેટલો પુણ્યનો સમૂહ અત્યારે પ્રાપ્ત થયો હોય તો અધિકારી, અને તો તો આપણે એ ત્રણે શક્તિઓના લાભનું દાન કર્તવ્ય છે, અને એમ કરી પુણ્યની રાશિ વધારી, પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના ભાગી થઈ, અનંત નિર્જરા ઉપાર્જવી ઘટે છે પણ પૂર્વોક્ત અંતરાય યોગે એ બધી શક્તિઓ આપણને પ્રાપ્ત ન થઈ હોય તથાપ્રકારનો દ્રવ્ય સંચય ન હોય, તેમ તથાપ્રકારની શારીરિક પ્રકૃતિઓની આરોગ્યતા દૃઢતા, અનુકૂળતા આદિ ન હોય, અને તેને લઈ તે તે પ્રકારના લાભનો આપણને પોતાને અંતરાય હોઈ બીજાને લાભ આપવા અસમર્થ હોઈએ, તો ખેદ ન પામતાં, મનમાં ગ્લાનિ ન આણતાં, આપણે જેઓ પોતાને મળેલી તન-મન-ધન આદિની શક્તિનું સ્વપરના ભલા માટે લાભ આપવારૂપ દાન કરી રહ્યા હોય, તેની શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક અનુમોદના કરવી ઘટે

કે એ અનુમોદના વડે આપણે એ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે દાન દેનાર જેટલુજ ફળ પામીએ છીએ અરે! કદાચ વિશેષ પણ પામીએ છીએ કર્મકે જેને શક્તિ મળી હોય તે તે શક્તિનો લાભ બીજાને આપતા દાતા, માનમા આવી જઈ દાનના ફળમ ઉણાત પામે છે, અને દાતા બીજાને એવા દાનના કાર્યો કરતા દેખી ઇર્ષ્યા આણી ફળમા ઉણાત પામે છે, અતરાય પામે છે ત્યારે અનુમોદન કરનારને તો એના માન કે ઇર્ષ્યાન કઇ પણ કારણ ન હોવાથી અ ડેવળ અખડ ફળ પામે છે માટે કદચ આપણને પૂર્વિન અતરાયને લઇ તે તે દાન પ્રયોગાર્થે શક્તિ વિશેષનો અભાવ વર્ત્તતો હોય, તો ખેદ નહિ માનતા, દાત કરનારાઓની પ્રમોદભાવના ભાવવી ઘટે છે એ પણ એક અપૂર્વ દાનનો પ્રકાર છે વળી મનશક્તિવાળો પોત વિચારનુ, જ્ઞાનનુ, તત્ત્વનુ અન્ય જિજ્ઞાસુ પાત્રોને પ્રકાશ કરનારૂપ ઉત્કૃષ્ટ દાન આપવાનુ ફળ પામે છે પરમ નિગ્રથ, વીતરાગ મુનિવર્ગોના તો આવા ભાવદાનજ હોય નહી તેઓ પાસે પૈસો કે ગ્રન્થ, કેમકે તેઓ તો નિગ્રથ છે કે જેથી દાનીના ધર્મે કહેલા દાનના ભેદ આચરી શકે એઓ તો પરમ અભયદાન જીવાને શાત ઉપદેશામૃત વડે, ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન વડે આપી રહ્યા છે આમ વિચારિએ તો લાગશે, કે મન શક્તિનો અન્યજીવોને લાભ આપવારૂપ દાન, મનશક્તિનો સ્વપરના હિતરૂપ લાભ આપવારૂપ દાન સર્વોત્કૃષ્ટ છે

આમ મનથી, તનથી, વાણીથી, વિદ્યાથી, ધનથી, આદિ અનેક પ્રકાર એ બધી શક્તિઓ વડે, કે આમ કે

ઓછી વધારે શક્તિઓ વડે આપો ધનીએ તો, તે તે શક્તિનો સ્વપ હિતરૂપ લાભ ન પવાન દાનન અમોઘ ફળ પામી ગએ દાનનુ આ પ્રાર સ્વરૂપ આપણા અવ ય સમજવા જેવુ ે વિચારવા જવુ ે અને વિચારીને આચરવા જેવુ છે

એ ઉપ જ વના દાનના પ્રકારોમા ચીન ગ માર્ગના કહેલા અભયદાન, સુપાત્રદા। ઉચિતદાન અનુકંપાદાન અને કીર્તિદાનના સમાવેશ થઈ જાય છે એ આપણે વિચારીએ, તે પહેલા આપણે એક અગાઉ કહેલી બાબતનુ પુન સ્મરણ કરશુ

આપણે કહ્યુ છે કે જીવને દુર્ગતિમા પડતો ધારી રાખે, બચાવ ર ધર્મ આ દાન એ ધર્મનો પ્રકાર છે, એટલે દાન વડે જીવ દુર્ગતિમ પર । ગાવે સુગતિ પામે, એવો અર્થ થયો

હવે આપણને ચોક્કસ સમજાશે, કે દાનના પ્રકાર દાનનુ સ્વરૂપ આપણે જે અગાઉ વિચાર્યુ તેથી આપણને અવશ્ય સદ્ગતિ મળવી જોઈએ, આપણે દુર્ગતિમા પડતા બચવા જ જોઈએ જે જેવુ કરે તેવુ પામે As a man sows so shall he reap પગ બોય પગ પછાડીએ તો પગને લાગે જ "વાવિયે તેવુ લણિયે" તેમ સારા માઠ જેવા કામ કરીએ તેવુ ફળ પામિએ જ આપણને મળેલી સારી શક્તિઓનો બીજાને સુખ થાય તે પ્રકારે લાભ આપિએ તો આપણને પણ સુખ થાય આપણે પણ પરિણામે સુખરૂપ ફળ મેળવીએ અને સુખ તો સારી

ગતિમા કે પચમી ગતિમા ે એટલે એ મારી ગતિમા જવારૂપ ફળ અને ર્ગતિમ પડન મચવાનુ ફળ આપણુને આ દાનધર્મથી મળે છે મામ વિચારતા માપણુને પવિત્ર વ્યનહાર ધર્મ ઉપર ાઢ આવ્વા થશે જે પ્રાત પરમ હિતનુ કારણ છે

હવે આપણે અભયદાનાદિ દાનના પ્રકાર વિચારીએ, તના કયા પ્રકારે દાન આપનાથી પરમ લાભ ે, તે જોઇએ

૧. અભયદાન

દાનના જે જે પ્રકાર કહેવાના ે, તે બધામા ઉત્કૃષ્ટ અભયદાન ે, અને ત વાસ્તવિક છે જીવને ભય માથી છોડાવી અભય આપવુ, એથી વિશેષ શુ સુક ય ે? એવી વિશેષ મ્હોટો પરમાર્થ કયો? જીવને મ્હોટામા મ્હોટો ભય મરણનો ે મરણ કોને પ્રિય હોય? કોઇ પણ જીવને નહિ ા તે મરણ ા ભયમાથી જીવને બચાવવો તેનુ નામ જ્ઞાનીઓ અભયદા ા કહે છે

વ્યાખ્યા

કસાઇના ાયમ થી િરપરાધી મવાચર પશુને છોડાવવો, પાનવિની જાળમાથી પ ખીને છોડાવવા, મચ્છીમારના પાશમાથી ગરીબ માછલીઓને છોડાવવી, ભુખમરાના દુ ખથી મરણોન્મુખ થએલા રીબાતા જીવોને અનપાન આપી બ ાવવા, બળતા ઘરમા રહેલા જીવોને કળે-બળે અણીશુદ્ધ

ઉગારવા, પાણીમાં ડુબતા જીવને સંજોગે મદદ કરી બચાવવો, જ્યમ ગમે તે કારણે મૃત્યુના ભયથી બીવાતા મરણોન્મુખ થયેલા જીવોને મરણથી બચાવી નિર્ભય કરવા, એ અભયદાન છે.

આ અભયદાનના પણ બે ભેદ પાડી શકાય—

બે ભેદ. (૧) કનિષ્ઠ પ્રકારનું (૨) ઉત્તમ પ્રકારનું, અથવા (૧) દ્રવ્ય અભયદાન (૨) ભાવ અભયદાન અથવા (૧) વ્યવહારનય અભયદાન (૨) પરમાર્થનય અભયદાન એટલે એક પ્રકાર અભયદાન કનિષ્ઠ, દ્રવ્ય અને વ્યવહારનયનો છે જ્યારે બીજો પ્રકાર ઉત્તમ, ભાવ અને પરમાર્થનયનો છે.

શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્મા ભાવ કરુણાએ કરી, જે પરમ શાંત અમૃતમય ઉપદેશ જીવને આપી સંસાર તાપથી તેમને શાંત કરે છે, અને

ઉત્કૃષ્ટ અભયદાન. અનાદિના જન્મ મરણના દુઃખોનો સર્વથા નાશ થવાના કારણિક થાય છે,—તે સર્વોત્કૃષ્ટ અભયદાન છે. તેઓની અંતર દયા એવી સહજ વર્તે છે, કે જીવોને મ્હોટામાં મ્હોટું દુઃખ જ મરણ છે, અને જે તેઓ અજ્ઞાન આદિથી જ અનેકવાર કરી રહ્યા છે તે ભયમાંથી, તે ફરી ફરી મરવાના ભયમાંથી તેઓ સર્વથા કેમ બચે? આવા એઓના લક્ષ અને આવા એઓની પરમ નિષ્કારણ દયા હોવાથી, તેઓ જે વાટે એ જન્મમરણના દુઃખ ટળી જીવો સર્વથા નિર્ભય થાય, તે વાટનો તાત્ત્વિક, સાત્ત્વિક બોધ આપે છે

અહો! એને મ્હોટામા મ્હોટી વદના મરણનીજ જણાય છે આ જો મારાથી હવે જાણે અજાણે પગ નીચે મૂકી દેવાય તો તે બિચારા ચગદાઇ મરે, અને જે મરણથી ડરી આકુળ થઈ અત્રે આવ્યુ છે, તેજ મરણને શરણ થઇ હાય શોષ કરતા પ્રાણ ત્યજે અહો! દાવાનળ ઉપશમતા સુધી, અથવા એ આ પગ તળે રહે ત્યાસુધી મારે તો એને મરણના ભયથી રહિતજ કર્તવ્ય છે, ત્યા સુધી આ ઉપાડેલો મારો પગ હું નીચે નહિ મૂકુ આ પ્રકારે અભયદાનના વિચાર–આચારથી હાથીના ભવે મેઘકુમાર અનતી પુણ્યની રાશિ પામી ગયા હતા, અને સિદ્ધ ગતિ પામવા જેટલી નિર્જરા કરી ગયા હતા અભયદાનનો આ દાખલો હૃદયપટ ઉપર આપણે આલેખી રાખવો યોગ્ય છે

શાંતિનાથ

"શાંતિનાથ ભગવાન પ્રસિદ્ધ, ગજચદ્ર કરુણાએ સિદ્ધ."— ગજાઓને વિષે ચદ્ર સમાન એવા ચક્રી તીર્થનાથ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાને પૂર્વ ભવે પારેવાને અભય આપી તીર્થકર નામ કર્મ બાધ્યાની વાર્તા પ્રસિદ્ધ છે અભયદાનના આવા અનેક દાખલાઓ પ્રસિદ્ધ અને સુપ્રતીત છે

અભયથી અભય

અભયદાનથી જીવ ચોક્કસ અભય થાય છે માટે આપણે આપણને મળેલી શક્તિઓ વડે યથાશક્તિ જીવોને અભય આપવુ ઘટે છે તેઓને ત્રાસ આપવો ઘટે નહિ સર્વ જીવને પોતપોતાના પ્રાણ વ્હાલા છે, સર્વ જીવ, ચાહે તો ઇદ્ર હોય, ચક્રી હોય, કે માકડ હોય, તે બધાને

એક સરખો રાગ, એક સરખી વ્હાલપ, પોતાના દેહ ઉપર, પ્રાણ ઉપર છે તેઓને મોટામા મોટુ દુ ખ, મ્હોટામા મ્હોટો ભય એ એ પ્રાણથી વિખૂટા પડવારૂપ છે જો કે આયુષ્ય પૂર્ણ થયે, તેઓને તેઓ ઈચ્છે કે ન ઇચ્છે, રહે કે ન રહે, પણ તે તે દેહ પ્રાણથી વિખૂટા પડવુ પડે છે અને એજ દુ ખથી દયાર્દ્ર થઈ સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્માએ એ ફરી ફરી મરવાના દુ ખથી, ભયથી બચવારૂપ માર્ગ જીવોને નિષ્કારણ કરુણા વડે બોધી અભયદાનનો લાભ લીધો છે

આમ આયુષ્ય પૂર્ણ થયે જીવ ઈચ્છે કે ન ઇચ્છે પણ તેને પોતાને વ્હાલા પ્રાણથી વિખૂટુ પડવુ પડે તો છે

દયાર્દ્રતા ન છોડવી તેથી કાઇ એમ ન ધારવુ, કે વેલા મોડા મરવાના તો છે, તો શા માટે બચાવવા, અથવા તેઓને દુ ખ આવ્યે સતે, તે દુ ખની આપણને જાણ સતે, અને તે દુ ખ ટાળવા કે ઓછા કરવાની આપણી શકિત સતે, તેને તે તે દુ ખથી ન છોડાવવા,

એ વિચારથી (૧) હૃદય ભાવ લાગણીશૂન્ય કઠણ થઈ જાય છે, અન્યના દુ ખે દાઝતુ નથી, એની કોમળતા વહી જાય છે, તે નિર્ધ્વંસ અને શુષ્ક પરિણામી થાય છે તેની નિર્જરાનું બારૂ તો અટકી જાય છે (૨) છતી શકિત ન વાપર્યાનું આવરણ આણે છે, અ તરાય બાધે છે

આ બે મ્હોટા ભયો ધ્યાનમા રાખી આપણે દયાર્દ્રતાથી ઓછાશ પામવી ન ઘટે

અહો! આપણે હાલ એવા દેશ, કાળ, પ્રસ ગ સહવાસમાં

આવી પડ્યા છીએ, કે આપણી લાગણીઓ પ્રતિદિન નઠોર

લાગણીની નઠોરતા

થતી જાય છે અહો! આપણે બીજા જીવોની દયા નથી ખાતા, તો આપણી દયા કોણ ખાશે? અહો, આ તે આપણું હૃદય કેવું કઠણ, લાગણી રહિત, નિર્દય થઈ ગયું છે, કે આપણી નજરે, આપણી જાણ તળે, અનખ્ય પંચેદ્રિય જીવોના ઘાત થાય છે, છતા આપણને કંપારી છૂટતી નથી? મર, આપણી આંખમાં આંસુ કેમ નથી આવતા? અરે, કદાચ ધારો કે આપણી ધનની શક્તિ હરાઈ ગઈ છે, આપણી તનની શક્તિ હરાઈ ગઈ છે, આપણા વચનો અર્થાત્ જીભ ઉપર પણ અંકુશ મૂકાયો છે, અર્થાત્ આપણે એવા દેશ, કાળ, પ્રસંગ, ગડુવાસમા મૂકાયા છીએ, કે આપણા હાથ પગ જીભ બંધાઈ ગયા છે, અને ધારો કે પંચેદ્રિય જીવો પણ આપણી નજર આગળ હણાતા છતા આપણે બોલી શકીએ એમ નથી, કેવળ ટગર મગર જોઈ રહીએ એમજ છે, પણ આપણું મન ક્યાં ગયું છે? એ તો કાંઈ બંધાઈ ગયું નથી ને? જીવની ઘાત થતી દેખી, બીજુ આપણે કાંઈ ન કરી શકીએ, પણ આપણું હૃદય તો ફાટી જવુ જોઈએ, આપણી આંખમાથી આંસુ વહેવા જોઈએ પણ આપણા મન નઠોર થઈ ગયા છે, એમાથી ભીનાશ, આર્દ્રતા તો જતી જ રહી છે, એકાંત સ્વાર્થપરાયણ થઈ ગયા છે પર દુઃખે દાઝતા નથી, દ્રવતા નથી મુંબઈ જેવા ભવ્ય શહેરમા, મ્હોટા રસ્તા પરથી કેવળ જિહ્વાસ્વાદની તૃપ્તિ અર્થે રહેંસાયેલા પંચેંદ્રિય જીવોના માંસથી ભરેલા ઉઘાડા ટોપલા આપણી

નજર પાસેથી પસાર નથી થતા? અહો! એ જોઇ આપણા હૃદયમાં કંપારી કેમ નથી છૂટતી? અરેરાટી કેમ નથી આવતી? હૃદય ફાટી કેમ નથી જતું? આંખોમાંથી અશ્રુપ્રવાહ કેમ નથી વહેતો? બિચારા નિરપરાધી બતકા આદિ પંખીઓને પગે બાંધી ઉંધે માથે લટકાવી લઈ જતા જોઈ આપણને કેમ લાગણી થતી નથી? આપણાં હાથ-પગ-જીભ બંધાઇ ગયા છે, અને કેવળ શકિતહીન થઈ, નમાલા થઈ, વિપરીત દેશ, કાળ, સહવાસ, પ્રસંગમાં આવી ગયા છીએ, એ કેવળ આપણા પોતાનીજ ભુલને લઈ જેમ જેમ આપણા મનની કોમળતા ઘટતી ગઈ, જેમ જેમ આપણા અંતરમાંથી દયાર્દ્રતા ઓછી થતી ગઇ, જેમ જેમ આપણે સ્વાર્થપરાયણ થઈ અન્ય જીવોના દુઃખ પર આંખમિંચામણા કરતા ગયા, જેમ જેમ આપણી છતી શકિત છતાં પ્રમાદે કરી, કેવળ સ્વાર્થ પ્રમાદે, અન્ય જીવોના દુઃખ ટાળવા સમર્થ છતાં, તે પ્રતિ ઉપેક્ષા કરી, તેમ તેમ આપણા હાથ-પગ-જીભ આદિ બંધાતા ગયા છે, તેમ તેમ આપણે પરવશ, દ્રવ્યથી અને ભાવથી, વ્યવહારે અને પરમાર્થે, થતા ગયા, પારકી ગુંસરી તળે આવતા ગયા, અર્થહીન થતા ગયા, અને હજી પણ જેમ જેમ આપણી લાગણીઓ, આપણા મનની કોમળતા, પરજીવ પ્રતિની કરુણા, પરના દુઃખથી દાઝવા-દ્રવવાની વૃત્તિ હીન થતી જશે, મંદ થતી જશે, ઓછી થતી જશે, તેમ તેમ આપણે ચોક્કસ વિશેષ વિશેષ પણ પરવશ થતા આવશું, વિશેષ વિશેષ માઠા સંજોગ-પ્રસંગ-સહવાસમાં આવી ફસાશું.

બીજા માટે લાગણી નહિ ધરાવીએ, તો પછી કોણ આપણને ભાવ પૂછશે? કાણ આપણોયે ઘડો કરશે?

માટે "ભૂત્યા ત્યાંથી ફરીયા ગણો," અથવા "જાગ્યા ત્યાંથી સવાર" ગણી, હજી આપણે આપણા મનની કોમળતા વધારશુ અંતરમાં અરેરાટીને-કંપારીને માર્ગ આપશુ, પારકા જીવને દુઃખી, રીબાતા જોઈ, તેની ઘાત થતી દેખી આપણી આંખોમાં અશ્રુ સહેજે આવશે, અને તેઓના માંસાદિ પદાર્થો દેખી મકંપ ત્રાસ પામી દયાર્દ્ર થઈ રડી પડશુ, ત્યારે આપણો દિવસ વળતો સમજવો એમ આપણો દિવસ વળશે, તો તન-વચન-ધનની શક્તિઓ તો સહેજે થોડા વખતમાં સ્ફુરી આવશે જે કર્તવ્ય છે, એ એજ કે કદાચ બીજી શક્તિઓનો ઉપયોગ થઈ શકે એવો દેશ કાળ નથી, તો પણ મન તો કયાંઈ કોઈએ આપેલ નથી ને? એ તો પોતા પાસે છે અને મનશક્તિ પાસે બીજી શક્તિઓ શું હીસાબમાં છે? માટે મનને દયાર્દ્ર રાખવુ, એ જો અભ્યાસે કરી નિષ્ઠુર થતું હોય તો જોઈ જોઈ અટકાવવું, એને સદા ભીનુ રાખવુ, દયાર્દ્ર રાખવુ, એમાં આપણું અને પરનુ, આ ભવ અને પરભવનું ચોક્કસ હિત સમાયલુ છે આપણે હજી એવા કનિષ્ઠ હીન દેશ-કાળ-પ્રસંગ-સહવાસમાં નથી આવી પડયા, આપણી કાંઈ એવી નિર્ધનાવસ્થા નથી આવી ગઈ, આપણા હાથ, પગ, મ્હો કાંઈ એવા બંધાઈ ગયા નથી, કે આપણે એ પરજીવોની હિંસા-ઘાત અટકાવી ન શકીએ એ પણ આપણે કરી શકીએ એમ હજી છીએ હજી એટલે અંશે આપણી સ્થિતિ અનુકૂળ છે પણ તે

દયાર્દ્રતાની જરૂર

ધીરજ અને વિવેકથી કરવુ ઘટે છે અને તેમા પણ મુખ્ય વૃત્તિ એકાત દયાર્દ્રતાની, લાગણીની, કોમળતાની, અરેરાટીની જરૂર છે આપણે એટલો લક્ષ નાખવાનો છે, કે આપણુ હૃદય સુકુ ન થવુ જોઇએ, કઠણ, કઠોર ન થવુ જોઇએ, નિર્ધ્વંસપરિણામી ન થવુ જોઇએ, નિ શક, સુકુ લાકડા જેવુ, નિર્દય, લાગણી વિનાનુ ન થવુ જોઇએ, પર દુ ખ, પર ઘાત, કે પર માટી જોઈ તેને કપારી છુટવી જોઇએ, અને આખમાથી અશ્રુ છૂટવા જોઇએ, આવી સ્થિતિ વધતી જવી જોઇએ, ઘટતી ન જવી જોઇએ આ લક્ષ રાખો, અને પછી જોઈ લો કે આપણી બધી શક્તિઓ કેવી જોત જોતામા સ્ફુરી નીકળે છે? એ દયાએ કરી પુણ્યરાશિ વધશે, નિર્જરા થશે, ધન મળશે, પાપી જીવો દબાશે, ડરતા ફરશે, અને નિગ્પનાથી જીવોને માહાત્મ્ય મળશે. અનેક લાભ થશે માટે હજી પણ સમય વિચારી, બીજુ કાઈ સાધન આપણી પાસે ન હોય તોપણ, ક્ષણે ક્ષણે આપણા મનની કોમળતા, લાગણી, દયાળુપણુ, આપણે વધારતા રહેવુ ઘટે છે, પરદુ ખ, પરઘાત, પર માટી દેખી ત્રાસ પામી કપવુ ઘટે છે, અને રડી પડવુ ઘટે છે, એમ કરવાનો લક્ષ રાખવો ઘટે છે, અભ્યાસ પાડવો ઘટે છે આથી આપણું આ હીન દેશ, કાળ, પ્રસગ, સહવાસ છતા પરમ શ્રેય થશે આ તો કેવળ આપણા હાથમા છે પ્રમાદે કરી એનો લાભ ન લઇએ તો આપણા ભોગ. આપણા ઘરની અને આપણા હિતની આ વાત છે પરને કાઈ લેવા દેવા નથી સ્વપરના હિત ઇચ્છનારાઓએ આ વાત ખહુ લક્ષમા લેવા જેવી છે

અહો! એવો વિપરીત દેશકાળ વર્તે છે, કે જન સમાજના માની લીધેલા હિતના નામે અનેક પંચેંદ્રિય તિર્યંચોનો ઘાત, તેઓને રીબાવી પ્રયોગાદિ બ્હાને રીબાવી મારવાના પ્રયોગો, તેઓને આ વર્તીગ ગતિમાજ નરકના દુઃખો આપવાના પ્રયોગો ચાલુ થઈ રહ્યા છે પ્રયોગના બ્હાને પશુવધ (Vivisection), રસીના નામે (Inoculation) વગેરે, નિરપરાધી પશુઓને મારી નાખવા, તેઓને રીબી રીબીને ગોચી ગોચીને તેઓના શરીરમાથી રસી કાઢવી આદિ પ્રયોગો ચાલુ થયા છે આ બધાથી ખરેખર આપણને કંપારી છૂટવી જોઇએ । વિશેષ ખેદ તો એ થાય છે, કે ધર્મને બ્હાને પશુવધ થાય છે યજ્ઞના નામે વધ? દેવીને ભોગ આદિ આપવાના નામે પ્રાણીવધ? આ ધર્મ કે અધર્મ? ચામડીની ખાતર જીવતા ઢોરોની ચામડી ઉતરે? ચામડાની ખાતર ખાસ ઢોરોને ઝેર આદિથી મારી નાખવામા આવે? આ વગેરે શું વાત કહેવી? જે વિના ચોક્કસ ચલાવી શકાય એવા પીછા, ચ્યવડા, હાથીદાંત આદિથી શોભીતા કરેલા ટોપીઓ, બટન બંગડીઓ આદિ અર્થે તે તે પ્રાણીઓનો ખાસ વધ થાય? કૉડ લીવર ઑઇલ, પેપ્સીન, ઓવીન, સુપ આદિ, જે બનાવવા અર્થે-ખાસ જીવો મારવામા આવે છે, તેનો ઉપયોગ થાય? અહો! પરમ મહર્ષિઓ પર ઘાતનો સર્વથા નિષેધ કરી ગયા છ પર નાશીમા, પર ઘાતમા તેઓએ મહા અનર્થ, મહાદોષ જોયા છે જાણે અજાણે પણ 'પરને' પીડા ઉપજાવવાનુ ફળ સારૂ નજ હોય, તો કેવળ પોતાનાજ

આહાર અર્થે, પોતાનાજ સ્વાર્થ ખાતર, પોતનીજ જીભના રસની તૃપ્તિ અર્થે, અને જન સમાજના માની લીધેલા રોગનિવારણ આદિ હિતના પ્રયોગના બ્હાને પંચેંદ્રિય ઘાત કરવી, પરજીવની હિંસા કરવી, તેનું ફળ, તેનું પરિણામ તે કેમ સારૂં હોય? આપણી યથાશક્તિની શક્તિ હોય તો આપણે એઓને સમજવી તેવા પાપમાર્ગથી નિવર્ત્તાવવા ઘટે છે, તેમ નહિં તો જીવની ઘાત થતી અટકાવી યથાશક્તિ અભય આપવું ઘટે છે, અને તેમ પણ ન બને તો છેવટ જે આપણા હાથમાં છેજ, અને આપણાથી બને તેમ છેજ, તે આપણી આંતર લાગણીને સતેજ રાખવી ઘટે છે, વિશેષ વિશેષ સતેજ કરવી ઘટે છે, તેને લેશ માત્ર મોળી પડવા ન દેતા પર જીવને ત્રાસ થતો દેખી, પર જીવને રીબાતા દેખી, જાણે પોતાનેજ ત્રાસ પડે છે, જાણે પોતેજ રીબે છે, એવા પ્રકારની દયાર્દ્ર લાગણી કરવી ઘટે છે, અંતરની સાચી લાગણીથી સામા પાપી જીવનું પણ હૃદય ફાટી જાય છે, જે જીવ કોઈ પણ કળે કે બળે કે

અંતરની લાગણીની અસર

સમજાવટ કે દાખના દલીલથી પણ નથી વારી શકાતો, તેના પર અંતરની સાચી લાગણી એક સચોટ ચમત્કારી અસર કરે છે માટે આપણા હાથમાં જે ખરેખર સાધન આંતર દયાનું, દયાના નિર્મળ વહેતા ઝરાનું છે તેનો આપણે કદી ઉપયોગ ચૂકવો જોઈતો નથી એ આર્દ્રતા, એ ભીનાશ, એ દયાનો પ્રવાહ નિરંતર વહેતો રાખવો જોઈએ છે, તાકે સુકાય નહિ પણ વધારે જોસ, જથ્થા અને વેગમાં

એમ કરવુ જોઇએ કે પ્રતિકૂળ વર્તતા દેશ, કાળ, પ્રસગ, મહવાન બધા, એમ થતા, નહિં સાનુકૂળ થશે.

અભયદાનના નબધમા આ દશ કારા લઇને આ પ્રસગ કહ્યો અભયદાન ઉત્તરોત્તર ક્ષીણ થતુ જાય છે, દેશ કાળાદિની પ્રતિકૂળતા વર્તે છે, છતા એ પ્રતિકૂળતા ટાળવા, અને અભયદાનને વિસ્તારવા જે આપણા પાસે રહેલુ આતરૂ કામળતારૂપ સાધન, તેને પુષ્ટ કરવુ ઘટે કે અને બનતા શક્તિએ જીવોને દુખમાથી, ભયમાથી, મરણ ભયમાથી છોડાવવા ઘટે કે તનજ જીવો વિષય–કષાય–અજ્ઞાન જેથી પાપ બાધી માઠી ગતિમા ફરી ફરી જન્મ–મરણના દુખ પામે છે, તેને તે માઠી ગતિમાં જન્મવા મરવારૂપ દુખથી કેમ છૂટે,—એ સબધી શુદ્ધ સાત્વિક તત્ત્વનો શાત બોધ આપી ભાવ અભયદાનનુ ફળ લેવુ ઘટે છે નાથે જીવે પોતે પોતાને અભય કરવો ઘટે છે અર્થાત્ પોતે જે કારણોએ કરી ફરી ફરી જનન–મરણના દુખો ભોગવી રહ્યો છે, તે કારણો પોતે ટાળવાનો પોતાને નિરતર ઉપદેશ કર્તવ્ય છે અભયદાનનો આ અપૂર્વ ઉત્કૃષ્ટ ભેદ છે

અભય આપી અભય પામો

અભયદાનનુ આ સ્વરૂપ બહુ વિચારવા જેવુ કે, વિચારી ખચીત આચરવા જેવુ કે એ ધારે તો દરેક સજ્ઞી પચેદ્રિય જીવ આપી શકે કે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી શક્તિ કે શક્તિઓનો, ચાહે તો ધનથી,–મનથી, વાણીથી, તનથી, એ આદિથી, એકથી, બેથી કે વધારે ઓછીવી કે બધીથી

અન્યને મરણાંત દુ ખમાથી, ભયમાથી છોડાનવારૂપ લાભ ધારે તો દરેક સ જ્ઞી પ ચે દ્રિય જીવ આપી શકે આપણે તો મનુષ્યો છીએ, વિવેકવાળા છીએ, તો આપણે તો એ વિવેક શક્તિનો લાભ અવશ્ય અભયદાન આપવારૂપે લેવો ઘટે છે, અને એમ કરી આપણાજ પરમ હિતરૂપ ફળનુ બીજ વાવવુ ઘટે છે અભયદાનથી પરમ નિર્જરા અને અનત પુણ્યની રાશિ વધે છે દાનનો સર્વોત્કૃષ્ટ ભેદ જીવોને અભય આપવુ એ છે આ દાન ધારે તો દરેક જીવ પોતાની શક્તિ અનુસાર કરી શક છે કોઈ કરી શકે છે, કરાવી શકે છે, કરતાને દેખી અનુમોદી શક છે, કોઈ કદાચ કરી ન શકે તોપણ કરાવી અને અનુમોદી શકે છે, કોઈ કરી કે કરાવી ન શકે, પણ અનુમોદી તો શકેજ આમ બધા પ્રકારના સુકૃત્યોમા સમજવાનુ છે

---

૨ સુપાત્રદાન

દાનનો બીજો પ્રકાર સુપાત્રદાન છે મરણ ભયમાથી જીવને બચાવવા, તેમજ તેના ફરી ફરી જન્મના ફેરા ટાળવારૂપ બોધ આપવારૂપ અભયદાનના પ્રકાર કહેવાયા હવે સુપાત્રદાનનો વિચાર કરીએ

સુપાત્રદાન પણ દરેક જીવ પોતાની શક્તિ અનુસાર કરી શકે છે સુપાત્ર એટલે સારૂ પાત્ર, કે જેને દાન

આપવાથી, દાન હક્ક થઇ શકે છે, ઉગી નીકળે છે જેમ સારા ખેતરમ વાવનુ એ- બીજ ઉગી નીકળી - અસખ્ય ફળ આપી, અનતા બીજ પેદા કરી, તે તે બીજોમા પાછી અનતા બીજ પેદા - વાની એમ પરપરાએ અનતાનત ફળની યોજના આપ ક,-તેમ સુપાત્રને- આપેલુ દાન અનત કલ્યાણનુ કારણ થાય છે એક સુપાત્ર મહર્ષિને ખાન-પાનનુ ભક્તિપૂર્વક દાન દીધુ હોય, તો તે સુપાત્રના દેહનો યથેચ્છ નિર્વાહ થાય છે, અને તે સુપાત્ર પછી જીવોને કલ્યાણમય ઉપદેશ આપી બીજા અનેક સુપાત્રો બનાવે છે, જે પાછા પ્રત્યેક અનેક અનેક કરી, ઘણા જીવોને સુપાત્ર થવાના કારણિક થાય છે. આમ એક સુપાત્રને દાન આપવાથી પરપરાએ અનેક સુપાત્રો નીપજે છે,-જે જીવોના અમોઘ કલ્યાણના કારણરૂપજ છે

શાસ્ત્ર પુરૂષ પાત્રના ત્રણ ભેદ કહી ગયા છે -

પાત્ર ભેદ (૧) અપાત્ર (૨) કુપાત્ર (૩) સુપાત્ર (૧) અપાત્ર તે એ કે જેને આપ્યુ કાઈ લેખેજ ન લાગે. વાઝણી સ્ત્રી અથવા ઓખર ભૂમિની પેઠે, જેમા વાવેલુ બીજ બળી જઈ નાશ પામે, પરિણામ ન પામે

(૨) કુપાત્ર અર્થાત્ જેને આપ્યું પરિણામ ન આપે, પણ માઠુ વિપરીત પરિણામ આપે જેમકે શરદ ઋતુના વર્ષાદનુ મીઠુ પાણી કે મીઠુ દૂધ સર્પના મુખમા પડે તો વિષરૂપેજ પરિણમે અથવા કોઈ શિષ્યને ગુરુએ આપેલુ શાસ્ત્રજ્ઞાન શસ્ત્રરૂપે પરિણમે, અર્થાત્ તે શિષ્ય શાસ્ત્રનો શસ્ત્ર પેરે ઉપયોગ કરે અથવા વિષમા ભળેલ અમૃત પણ

મિષ થાય, કે હિંગમા ભળેલ કર્પૂર પણ હિંગનો વાસ પામે–એ વગેરે કુપાત્ર

(૩) સુપાત્ર અર્થાત્ જેને આપ્યુ લેખે તો લાગે, પરિણામ આપે, પણ અનંતાનુબંધ શુભ પરિણામ આપે

આમ પાત્રભેદે દાન આપતા પણ વિચાર કરવાનો છે અપાત્ર, કુપાત્ર, સુપાત્રનો વિવેક કરી દાન આપવુ જોઇએ છે પ્રથમ જે આપણે કહી ગયા છીએ, કે આપણને મળેલ શક્તિનો લાભ, જેને તે લાભનો ખપ હોય એવા યોગ્ય જીવને, આપવો તેનુ નામ દાન

યોગ્યાયોગ્ય વિચાર

અર્થાત્ આપણે જેને લાભ આપવો છે, તે જીવની યોગ્યતા પાત્રતા વિચારવી જોઇએ છે, અભયદાનને યોગ્ય તો બધા જીવો છે, અર્થાત્ ગમે તેવા જીવને પણ મરણાત કષ્ટમાથી સદય અત કરણે, પાનુકપ બુદ્ધિએ, ઉગારવો, તેના જન્મ-મરણ ટળવારૂપ શાત બોધ આપવો–એ વગેરે અભયદાનને યોગ્ય તો સર્વે જીવ છે બધા જીવ મૃત્યુથી ત્રાસે છે, બધા જીવ મૃત્યુ આવ્યે, મરણાત કષ્ટ આવ્યે વિહ્વળ થઇ, દીનમુખ થઇ, લાચાર થઇ, ચોતરફ આશ્રય માટે દષ્ટિ ફેરે છે સહૃદય સકરુણ જીવો તો તે વખતે યથાશક્તિ તેવા મરણાત કષ્ટ પામેલા જીવોને ઉગારવાનો વિચાર, પ્રયાસ કરે, તે વખતે એમ ન વિચારે કે આ તો અયોગ્ય છે, કે અપાત્ર છે, અથવા આ તો સિંહ કે વ્યાઘ્ર છે, કે જે તે પાછો જીવશે તો ઘણાને અથવા મનેજ મારી નાખશે, અને કર્મ બાધશે, અથવા આ સર્પ

છે, કે જે જો પાછો જીવશે, તો વળી બીજાનેજ અથવા મને કરડશે અને કર્મ બાધશે એમ દયાળુ અભયદાન-દાતા તે વેળે આવો વિચાર નજ કરે, તે તો કેવળ તે જીવને દુખમાથી છોડાવવા માટેનોજ વિચાર કરે, તે જીવને દુખમાથી છોડાવવા ભણીજ તેના લક્ષ અને પ્રવૃત્તિ હોય એટલે અભયદાનમા યોગ્યાયોગ્યનો વિચારજ ન હોય આ બાબત દાનના ત્રીજા પ્રકાર અનુકંપા દાનના સ્વરૂપથી વધારે સ્ફુટ થશે

પણ આ સુપાત્ર દાનના પ્રકારે યોગ્યાયોગ્યનો અવશ્ય વિચાર કર્તવ્ય છે એમ તો કહેવાનુ નથીજ, કે કોઇ સત્પાત્ર મહાત્મા આપણે ઘેર પધારે, તેઓને અન્નપાનાદિથી સત્કારવા, અને અન્ય પામર ક્ષુધાતુર ભીખારી બારણે દીન વદને યાચના કરતો આવે તેને અન્નપાન યથાશક્તિ ન આપવા આપવા તો યથાશક્તિ બનેને, પણ એકને અપૂર્વ ભક્તિ ભાવથી, પરમ આહ્લાદથી, અને બીજાને અનુકંપા બુદ્ધિથી

જોવાનુ એજ છે, કે આપેલુ વ્યર્થ તો નથી જતુ? અથવા તેનો ગેરઉપયોગ તો નથી થતો? સદુપયોગ તો થાય છે? જો વ્યર્થ જતુ દેખાય, કે વિનેઃ ત્યા ધર્મ ગેરઉપયોગ થતો દેખાય, તો તેવા અપાત્ર કે કુપાત્રને જાણી જોઇ વધારે વખત ઉત્તેજન ન આપવુ સદુપયોગ થતો જોઇ, રાજી થવુ, ઉત્તેજન વધારવુ જાણી જોઈ અથવા અજાણે ચલાવી લેવા દેવુ, એ દેખીતોજ અધર્મ છે, અધર્મને પુષ્ટિ છે;

અવિવેક છે, અને ભગવાન્ કહે છે, કે વિવેક છે ત્યાજ ધર્મ છે, વિવેક, આગાર, યોગ્યાયોગ્ય વિચાર નથી ત્યા ધર્મ નથી અર્થાત્ ધર્મ પમાડનાર વિવેક છે ભલે દાન એ ધર્મનો પ્રકાર છે, પણ તે દાન ધર્મનુ ફળ વિવેક વિના મળી શકતુ નથી તેમજ, આપણે વિવેક વિના યોગ્ય, અયોગ્ય, પાત્ર, અપાત્રની તપાસ કર્યા વિના, કુપાત્ર સુપાત્રનો ભેદ જોયા જાણ્યા વિના, સુપાત્રને કુપાત્રની બુદ્ધિએ, અથવા કુપાત્રને સુપાત્રની બુદ્ધિએ દાન આપીએ, તો તેથી આપણને દાનનુ ફળ મળ્યુ, એમ લેશ માત્ર સમજવાનુ નથી કેમકે વિવેક વિનાનુ દાન એ દાન નથી, વિવેક વિના ધર્મ નથી, વિવેક છે, ત્યાજ ધર્મ છે માટે આપણે દાન નણધમા સુપાત્ર કુપાત્રનો વિચાર અવશ્ય કર્તવ્ય છે

સુપાત્ર કોણ?

જેઓ પરમ નિસ્પૃહી છે, નિર્લોભી છે, જેઓ સળી માત્ર પણ અણદીધેલું લેતા નથી, જેઓની પૌદ્ગલિક પરવસ્તુ પ્રતિ લેશ માત્ર મૂર્છા–મમતા નથી, જેઓની રાગ–દ્વેષની ગાઠ ઢીલાઈ ગઈ છે, એવા જે નિર્ગ્રંથ મહા મુનિવર છે, જેઓ કેવળ આત્મસ્વભાવ ઉજ્જ્વળ કરવામા અહોનિશ પ્રવર્ત્તી રહ્યા છે, જેઓ જિતેદ્રિય હોઈ આત્મા પરાત્માના હિતમા અહોનિશ ઉદ્યમવત છે, જેઓ મહા સયતિ હોઈ, સયમના નિર્વાહ અર્થે દેહને પોષે છે, અને જેઓ ચાલે ત્યાવગણ તપશ્ચર્યા વડે દેહ દમી રહ્યા. ઉત્તમ જ્ઞાન વિકસાવવામા, તેનો

જીવોને બોધ આપવામાં નિમગ્ન છે, અને જેઓ નિખપ તેરલા શુદ્ધ આહાર-પાન-વસ્ત્ર-ઔષધાદિ ગ્રહણ કરે છે, જેઓ સમભાવી હોઈ, સર્વ જીવનુ કલ્યાણ થાઓ એવી ભાવદયા વડે જેઓનુ હૃદય સુવાસિત છે,-એવા પવિત્ર સત્પુરુષ તે સુપાત્ર જાણવા.

આવા પવિત્ર સત્પાત્રની આપણે શોધી શોધી અન્ન-પાન-વસ્ત્ર-પાત્ર-ઔષધ-આવાસ આદિ વડે સભાળ લેવી જોઇએ, તેઓની ભક્તિ-શુશ્રૂષા સુપાત્ર દુર્લભ કરવી જોઇએ એવા સુપાત્ર જીવો, જેઓ કેવળ પોતાના અને પારકા જીવોના હિતમાંજ પ્રવર્તી રહ્યા છે, અને જેઓ પોતાના દેહની પણ અપેક્ષા નથી રાખતા, તેવા મહા પુરુષોને દાન દઈ, તેઓની ભક્તિ કરી, તેઓનો યોગ મેળવી, મારી શક્તિઓનો લાભ તેઓને આપી, અહો ! હું ક્યારે કૃતાર્થ થઇશ એવી સદ્દભાવના આપણે સદા ભાવવી ઘટે છે જો કે આપણા હીન ભાગ્યે આ કાળે આ દેશમા એવા એવા પરમ સુપાત્ર મહતોનો જોગ અત્યત અત્યત દુર્લભ થઇ પડ્યો છે, તોપણ એવા મહત સુપાત્રોનું હૃદય વિષે અહોનિશ ચિંતવન કરવાથી પણ ક્વચિત્ તેવો યોગ મળી આવે છે, यादृशी भावना तादृशी सिद्धिर्भवेत् । ભાવના અનુસાર સિદ્ધિ થાય છે, અને કદાચ તેવો યોગ નથી મળતો, તો પણ મનોવૃત્તિ ઉચ્ચ રહે છે, જે અત્યત લાભનુ કારણ છે

આવા પરમ સુપાત્ર જીવોનો, મહતોનો યોગ આ

કાળે આ દેશે પરમ દુર્લભ થઈ પડયો છે, તેમા આપણે પોતે કેટલા કારણરૂપ છીએ, અને એ કારણો કેટલા ખશે, ધારીએ તો, દૂર કરી શકીએ એમ છીએ, એ વિચારીએ

ગૃહસ્થ ધર્મને વિષે ઘણા ગુણો વર્તે છે, તથાપિ એક સુપાત્રદાનને લઇને જ્ઞાનીઓએ એને બહુ વખાણ્યો છે, યાવત્ સાધુધર્મના પરમ સાધુ ધર્મનો આધાર આધારરૂપ કહ્યો છે તાત્પર્ય કે ગૃહસ્થ ગૃહસ્થ ધર્મનો વિચ્છેદ થાય તો સાધુધર્મનો પણ વિચ્છેદ થાય ચાહે તો ગૃહસ્થી હોય અને ચાહે તો સાધુ હોય, પણ દેહ નિર્વાહની તો બનેને આવશ્યકતા છે જો કે સયમી સાધુનો દેહ કેવળ સયમના-ચારિત્રના નિર્વાહ અર્થે છે, તેઓ આ દેહ વડે સ્વસ્વભાવરૂપ સ્થિતિ પામવાનો પ્રયાસ, અભ્યાસ કરે છે, પામે છે, તે દેહ પણ આહાર વિના ટકી શકે નહિં, અને તે આહાર તો ગૃહસ્થોને ત્યા રહ્યો પોતે તો પચ મહાવ્રત-ધારી છે, આરભથી સર્વથા ત્યાગી છે પોતાને અગે, પોતાને ઉદ્દેશીને પણ કાઇ પણ આરભ કરતા નથી, કરાવતા નથી, કે કરતાને અનુમોદતા નથી યાવત્ પોતાના અર્થે બીજાએ કરેલુ પણ પોતે સદોષ ગણી લેતા નથી આવો જેનો સૂક્ષ્મ ધર્મ છે, તે પોતાના માટે આહાર, કે જે આરભ વિના નથી થઈ શકતો, તે કેમ નીપજાવી શકે? એટલે એ આહાર માટે એઓને ગૃહસ્થીઓ તરફ આધાર રહ્યો ત્યાથી તેઓ નિસ્પૃહપણે ખપ જેટલો આ

અને તે પણ પોતાને ઉદ્દેશીને ન કરેલો એવો શુદ્ધ હોય તો જ, વળી ક્યાંઈવી મળે, ક્યાંઈથી ન મળે, પણ સમદર્શી થાય, સામાને, દેનારને, પીડા ન ઉપજે, મન ન દુભાય એમ મધુકરીવૃત્તિ કરે આમ જોતા ગૃહસ્થધર્મ સાધુ ધર્મનો પરમ નિવાહક છે અને એવો શુદ્ધ ગૃહસ્થ ધર્મ વર્તતો હોય, તો સાધુધર્મ પણ સ્હેજે શુદ્ધ વર્તે, કેમકે તેમના દેહના નિર્વાહ યોગ્ય શુદ્ધ આહારપાન પ્રાપ્ત થતા હોય તો પછી બીજું બધુ તો તેઓને સાવ સુલભ છે

વ્યવહારશુદ્ધિનો અભાવ

પણ ગૃહસ્થધર્મે હાલ વ્યવહારશુદ્ધિનો સાવ અભાવ દેખાય છે, સત્પાત્ર ભક્તિનો વિશેષ અભાવ દેખાય છે, સત્પાત્ર ભક્તિની ઇચ્છા હોય છે, તો વિવેકની ખામી છે, વિવેકની ખામીને લઇ સુપાત્ર-કુપાત્રનું ભાન રહેતું નથી, આમ એક અથવા અનેક રીતે ગૃહસ્થધર્મ કે જે સાધુધર્મનો આધાર છે, તેમા ખામી આવવાથી પરમ શાન, દાન, નિસ્પૃહી, સુપાત્ર નિર્ગ્રંથ મુનિવરોનો અતિવર્ગ દુર્લભ થઈ પડયો છે, અતિ અતિ દુર્લભ થઈ પડયો છે અને એમ જોતા આ દેશે, આ કાળે પરમ સુપાત્ર મુનિવરોનો યોગ દુર્લભ હોય તો ત સ્વાભાવિકજ છે અને હજી જેમ જેમ વિશેષ વિશેષ વ્યવહારશુદ્ધિમા હાનિ થતી જશે, લોકોના ચિત્ત ભક્તિશૂન્ય થતા જશે, વિવેકરહિત થતા જશે, સ્વાર્થ અને માનપરાયણ થતા જશે, અને આત્માના હિતની ઇચ્છાએ, પોતાના અને પરમાત્માના કલ્યાણની ઇચ્છાએ ઘરબાર છોડી ત્યાગી

થનારને સમયોચિત પણ શુદ્ધ આહારમાં જેવું અત્યારે અંતરાય આવતો જશે, તેમ તેમ સાધુધર્મ વિશેષ વિશેષ દુર્લભ થશે, હાલ કોઈ પણ સંયમ નિરતિચાર જેવા જોવાવાળા સાધુઓના દર્શન થાય છે, તે દર્શન પણ દુર્લભ થઇ પડશે માટે હજી પણ પરમ પવિત્ર કેવલજ્ઞાની વીતરાગ ધર્મના ઉપાસકોએ, ઉદ્યોત ઇચ્છનારાઓએ જેની ઉપાસના કરવી હોય, એનો ઉદ્યોત કરવા હોય, તો સહુ વિચારવું ઘટે છે, કે ત્યાગી વિના ધર્મ નથી ગૃહસ્થી ઉપર ત્યાગીનો આધાર છે, એટલે ગૃહસ્થધર્મ અને ત્યાગધર્મ કે યતિધર્મ–ધર્મના આ બે મુખ્ય માર્ગ છે શ્રદ્ધાન્ત દૃઢ રહી ગૃહસ્થીઓ સુપાત્ર અતિથિઓ, મુનિવરોને યથાશક્તિ ભક્તિ–બહુમાનપૂર્વક શુદ્ધ આહાર–પાન આદિ ધર્મ નિર્વાહક વસ્તુઓ વડે, વિવેકપૂર્વક, નિમાનીપણે અત્યાર કરશે તો

તેઓના હિત અર્થે, તેઓ એક બીજામાં અથડાઈ, બાઝી, લડી ન મરે, તે માટે વ્યવહાર નીતિ પ્રવર્ત્તાવી, અને પોતે તો પછી પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીને રાજ્યભાર સોંપી, દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યા નિરાહારીપણે રહી અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરી પોતાના કર્મોને બાળી ભસ્મીભૂત કરતા હતા આવા પરમ સુપાત્ર, પરમ સદ્ગુરુને પણ દેહ નિર્વાહ અર્થે આહારની જરૂર હતી ભદ્રિક પરિણામી જીવોના મનના ભાવનો ઉપયોગ વધ્યો હતો, અને તેથી જ્યાં જ્યાં પ્રભુ વિચરે, ત્યાં ત્યાં સુવર્ણ-રત્નથાળ આદિ વડી તેમનો યથાશક્તિ ભક્તિ વડે સત્કાર કરતા હતા; પણ પ્રભુને શુદ્ધ આહાર વ્હોરાવીએ એવી ગમ થોડાનેજ હતી, કવચિત્ કોઈ આહાર ધરતુ તો તે અશુદ્ધ હતો આમ સમભાવ વડે આહારના અંતરાય વેદતા પ્રભુએ એક વર્ષ વિચર્યા કર્યુ, પ્રભુ તો તેજ ભવે તીર્થંકર હોવાથી નિકાચિત આયુષ્યના ધણી હતા, એટલે આહાર મળત, કે ન મળત, પણ દેહ ટકત, અને ન ટકત તોપણ તદ્ભવે સિદ્ધ તો થાત જ, પણ તેના જ સ્થલે કોઈ બીજા સત્પુરુષ હોત, અને આત્મસાધન કરતા વિચરતા હોત, અને તેઓને આહારનો આવો ગાઢ અંતરાય આવ્યો હોત, તો જો કે તેઓ એ અંતરાય સમભાવથી વેદત, તોપણ અશુદ્ધ આહાર તો તેઓ લેત જ નહિ અને તેઓનો દેહ આહાર વિના ટકવો મુશ્કેલ થઈ પડત, અને કદાચ આમ થતા સર્વ કર્મ ક્ષીણ થવા પૂર્વે તેઓ કાળધર્મ પામી જાત શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન જેવા પરમ સુપાત્ર અતિથિને શ્રી શ્રેયાંસકુમાર જેવા

પ્રવર્ત્તાને, તો સાધુધર્મ સુલભ થઈ ઘણા સુપાત્ર મળતો નિકળી આવે – એ આપણે ભણ્યું શુદ્ધ, વ્યવહારનુ વિસ્તારથી વિવેચન અન્ય સ્થળે છે

તત્ત્વજ્ઞાનની ન્યૂનતાને લઈને બધી ન્યૂનતા છે ચાહે તો ગૃહસ્થી હોય, ચાહે તો સાધુ હોય, પણ તેને તત્ત્વની ગમ હોય, આત્માના અસ્તિત્વની ખબર હોય, પાદગલિક અસારતા તે જાણતો હોય, તો તેનો વ્યવહાર સહેજે શુદ્ધ થાય, તેનો વ્યવહાર સહેજે અન્યોન્ય અર્થાત્ સાધુધર્મ ગૃહસ્થધર્મ,–ધર્મને ઉપકારી થાય પણ તત્ત્વજ્ઞાનની હીનતાને લઈ જીવો પોતપોતાનો વ્યવહાર શુદ્ધ આચરી શકતા નથી એ તત્ત્વજ્ઞાનના, સમ્યગદર્શનના, ઉપદેશ, પ્રચારની બહુ જરૂર છે વીતરાગ શાસનના આરાધક તત્ત્વજ્ઞ મુનિવરોએ તથા ગૃહસ્થોએ આ વાત બહુ લક્ષમા લેવા જેવી છે

તત્ત્વજ્ઞાનની જરૂર

જીવોની એટલી બધી વિકટવિડંબના થઈ ગઈ છે, કે પ્રથમ તો દાનધર્મમા એઓની બુદ્ધિ જ ઓછી વર્તે છે, અર્થાત્ દાન દેવામા લોભવૃત્તિ આગળ પડે છે, મન સંકોચ પામી ગયા છે, હાથ ટૂંકા થઈ ગયા છે, અને કોઈ કોઈ પુણ્યશાળી દાન આપવાની ઈચ્છા ધરાવે છે, ભક્તિવાન હોય છે, તો તેને પાત્ર-અપાત્રની ઓછી ગમ છે, તો કોઈને જો કદાચ સુપાત્રનો યોગ મળી ગયો હોય તો તેનું દાન વાસી હોય છે, એટલે કે કાંઈક વાસનાવાળુ હોય છે, કાં તો કાંઈ

વિવેકનેત્રના

ફળપ્રાપ્તિની વાસના-ઇચ્છાએ એ દાન અપાયુ હોય છે, કા તે. માનને આગ્રહ કરી એ દાન અપાયુ હોય છે, અને કા તો યથાયોગ્ય ભક્તિ-બહુમાન વિના તે અપાયું હોય છે ચિત્ત-વિત્ત અને પાત્રનો યોગ તો અત્યત અત્યત દુર્લભ છે એટલે કે દેનાર ગૃહસ્થ વિવેકી, નિર્માની, ભકિતભાવ વાળો, નિષ્કામ વૃત્તિવાળો, દેવાની વસ્તુ પણ શુદ્ધ, અને દેવા યોગ્ય પાત્ર પણ પરમ સુપાત્ર સત્પુરુષ આ ત્રણેનો યોગ તો ક્યાંઇએ દેખાતો નથી અને તેના કારણો આગળ કહેવાઈ ગયા છે

ત્યારે આ ઉપરથી સાર શુ નીકળે છે? એક તો (૧) દાનવૃત્તિ ઓછી થઈ ગઇ છે બીજુ (૨) કદાચ દાન

સાર

દેવાની બુદ્ધિ હોય છે, ભક્તિ હોય છે, તો વિવેક નથી, યોગ્ય અયોગ્યનુ ભાન નથી કુપાત્રો ભકિત વડે પોષાય છે, સુપાત્રો રહી જાય છે, પણ સુપાત્ર પેદા કરવાની વાટ બધ થાય છે, કુપાત્રોના રસ્તા ખુલ્લા થાય છે ત્રીજુ (૩) કદાચ દાન દેવાની બુદ્ધિ હોય, અને સુપાત્રનો ભાગ્ય યોગે યોગ પણ હોય તો, વાસના કે માન હોય છે

જીવો ધાર તો આ ત્રણેથી બચી શકે એમ છે દાનવૃત્તિ ઓછી થઈ ગઈ છે, તો ત્યા જીવે વિચારવુ ઘટે છે, કે દેશું તો પામશુ આમ વિચારી દાનવૃત્તિ કેમ વધે? તેણે દુખી, દીન, રોગી ભુખ્યા, આદિ પ્રતિ અનુકપા અર્થે યથાશક્તિ દર્શવી ઘટે છે, અને સુપાત્રને તો અવશ્ય પોષવા

પોષવાની ભાવના નાખવી રહે છે કેટલાક જીવોને આ ભવમા નિવાહ અર્થે દીન પેઠે ઘેર ઘેર ભટકી યાચના કરવી પડે છે, અને યાચના કરતા છતા પૂરૂ પામતા નથી, તે કેટલા પૂર્વ ભવે દીન રોગી, ક્ષુધાતુર આદિની પોતાની શક્તિ ન્યા નભાવ નહિ લેવાના ફળ છે આમ જો જીવ વિચારે તો તેને સહજ સમજાય એમ છે સમજ આવતા તેનામા અનુકંપા જાગશે, અને બધી જીવને પોતાની શક્તિનો લાભ અવશ્ય આપશે દાનવૃત્તિ આ રીતે સહેજે વધારી શકાય એમ છે

બીજુ એમ કહ્યુ જે દાનવૃત્તિ છે, તો પ્રાય ત્યા વિવેકની ખામી છે, યોગ્યાયોગ્યના વિચારની ખામી છે

વિવેકની ખામી

યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર કર્યા વગર દાન આપવાથી હરામી લોકોનો ઉપદ્રવ વધે છે હિંદમા ભીખારીઓની અને દેશ દેશ ભટકનાર વેરાગી-અતીતની વસતિ વધારે છે, એનુ કારણ વિવેક વિનાનુ દાન છે તેઓ જોઇએ તો શરીરે સારી રીતે તદુરસ્ત હોય છે, પણ કોણ જાણે એઓના દેવાયે હરામહાડ થઈ જાય છે, કે કામધંધો એઓને સૂઝે જ નહિ ખાવા પહેરવા માટે માગી લાવે, અને મફતનું ખાવુ અને મસીદે સુવુ, એમ હરામહાડના થઈ જઇ છતી શક્તિ પર આવરણ આણે, આવાઓને પોષવા, એ જોકે દાન છે, પણ પરિણામે તે બિચારાને નુકશાનકારક છે અધૂરામા પૂરૂ તે પાછા પરણે, અને તેની પ્રજા થાય, જે બધા ભીખારી થાય છે આમ થવાનુ કારણ, કે તેઓ

નિશ્ચિત છે તેઓ ધારે છે, કે માગવા જતા આપણને મળી રહેશે અરે, તેઓ તો માગીને ક્વચિત્ એટલુ ભેળુ પણ કરે છે, કે વધારેનો ક્રયવિક્રય કરી શકે છે આવા પામરા માગવા આવે, ત્યારે અનુકપા આણી ન આપવુ એમ કહેવાનુ નથી, પણ તેઓ શરીરે ધીંગાધડબા છે, તો કાઈ કામ કરી શક્શે, એમ ધારી તેઓને તેવા કામે વળગાડી દેવા જોઇએ છે, અને એ કામ કરી પોતાની આજીવિકા પેદા કરે એમ થવુ જોઇએ છે જો કે પ્રથમ તો એ બિચારાને વસમુ લાગશે, કડવુ લાગશે, અને કદાચ આમ કામે લગાડનારને ગાળ પણ દેશે, વગોવશે, પણ વિવેકપૂર્વક દાન દેનારે તે નહિ ગણકારતા અનુભવે દયાનો લાભ લેવો ઘટે છે એ-નો-એ ભિક્ષુક ઠગી ઠેકાણે આવી એ-ના-એ દાતારનો ઉપકાર માનશે એવા શરીરે સબળાને દાન આપવાથી બિચારા ખરેખર અશક્ત, અપગ તેઓના સહાયમા અતરાય આવે છે વળી તીર્થસ્થાને જોઈશુ તો દાનનો ગાડરીયો પ્રવાહ વહેતો દેખાશે તીર્થસ્થાનના દ્વાર આગળ ઘરડા, અપગ, અશક્ત, ભુખ્યા આદિ અનેક રક ભીખારીઓની લાઈન ઊભી થઇ દેખાશે ભાવિક યાત્રાળુઓ તીર્થસ્થાન ગણી દાન કરવા સહેજે આતુર હોય છે, અને એ આતુરતા બહુ કલ્યાણકારી પણ છે, પણ એ દાન કેવુ કેમ આપવુ એ વિચારવા માટે મગજને તસ્દી ઠોઈક જ આપતું-હશે ધાણી-દાળીઆનો પ્રવાહ ચાલ્યો તો બધા ધાણી-દાળીઆ જ આપશે, કેળાનો પ્રવાહ ચાલ્યો, તો બધા કેળા આપશે પણ એમા કોઇ સશક્ત હોય, કોઈ

હોય, કોઈને બિમારીને આદગી અંગે કે શરીરકૃશતાને અંગે કપડાની જરૂર હોય, અને કોઈને કાઈ સારો ખાવા લાયક ખોરાક જરૂરનો હોય,–આમ જેને જેની જરૂર હોય, તે તેને ન મળે તો દાનનો હેતુ કેવા પ્રકારે જળવાય? જીવને કાનનુ ફળ પણ પોતે એના વિચાર કરવા તસ્દી ન લે તો કેમ મળે? દાન અફળ તો નજ જાય, પણ જે ફળ મળવુ જોઇએ તને બદલે અલ્પ અંશે મળે એ નજ મળ્યા જેવુ ગણાય

"Virtue violated is a vice" સદ્ગુણનો અત્યાચાર થાય તો તે દુર્ગુણ જ છે કેનો સખાવતમા શક છે, છતા સખાવતોમા તેઓની સખાવતી યથેચ્છ ફળ નથી આપતી અથવા બંધ થઇ જાય છે, તેમા યોજનાની જરૂર કેવળ વિવેકની ખામી છે, વિચાર કરવાની તસ્દી ન લેવી એજ છે દાખલા તરીકે–કોઇએ ઉદાર દીલથી પચીશ ત્રીશ હજાર રૂપિયા ખર્ચી એક વિદ્યાલય કાઢ્યુ આ દાન ખરેખર સ્તુત્ય છે પણ એ દાન આપતી વખતે જ એણે વિચારવું જોઇએ, કે જે ખાતું એ કાઢવા માગે છે, એનો શુ હેતુ છે? એ હેતુ એટલી રકમથી બર આવશે? એ હેતુ કેવા પ્રકારે જળવાશે? એ વગેરે યોજના કર્યા પછી એ દાન આપે તો બહુ લાભકારી થાય એ ખાતુ સ્થપાઈ, સારી રીતે ચાલી વૃદ્ધિ પામી, તેના ઉત્તમ હેતુ બર આવે, અને દાન દાતારને અનંત પુણ્યનો લાભ મળે પણ પહેલેથી મગજને તસ્દી આપ્યા વિના, વિવેક વિના, યોજના વિના એવું એક ખાતું કાઢે, ભલે

પછી તે ખાતાનો ઉદ્દેશ સારો હોય, પણ પ્રથમ પાયે જે યોજના (Plan) જોઇએ તેના અભાવે તે ખાતું નભે નહિ, પૈસા બરબાદ જાય એટલે દાન દેનાર અકળાય, કે આ તો કાંઈ નહિં, ખાતું બરાબર ચાલતુ નથી, પૈસા પાણીમા ગયા, અને ફરી ભલે એ ખાતુ સારૂ હોય, કલ્યાણકારી હોય, પણ તેમા પૈસા આપતા અચકાય જો કે એ ખાતુ ન ચાલ્યુ, અથવા પડી ભાગે, એમા કેવળ પોતાની જ વિચારણાની કચાશ હતી પાયા વિનાનુ ચણતર લાંબુ ટકે નહિં, તેમ સખાવતના કામમા, તેના હેતુ બર આણવામા, વિવેકપૂર્વક તેની પ્રથમથી જ નકકીનાની જરૂર છે, નહિં તો એ ન ટકે સખાવત કરવાની તો ઇચ્છા હોય, એટલે એકમા ફતેહ ન પામે અથવા નાશીપાસ થાય, એટલે ફરી તેવા ખાતામા મદદ ન આપતા, વળી બીજા ખાતામા આપે, પણ ત્યાયે અગાઉ માફક પ્રથમથીજ વિચારની ખામી હોય, એટલે એમા પણ નાશીપાસ થવાનું થાય આમા સારા ઉદ્દેશના કાર્યો છતા પ્રથમનીજ યોજનાની કચાશને લઇ પડી ભાગે, તેમા પોતાની વિચાર-ખામી ધ્યાનમા ન આણતા તે ખાતાને પોષવાનુ બધ કરે માટે વિવેકની પ્રથમ જરૂર છે યોજના માટે પોતાની મતિ ન પહોંચતી હોય, તો તેવા લાયક નરની મદદ લઇ, કામ કરવુ, પણ જો દાનનું ફળ લેવું હોય, તો પ્રથમથી ચોમેરનો વિચાર તો કરવો જ ઘટે

શ્રી જમશેદજી નસરવાનજી તાતા નામના પારસીએ શોધખોળ માટેનુ એક ઉદ્યોગવર્ધક ખાતુ કાઢવા માટે

કરી ૩૦) ત્રીસ લાખ આપેલ કે આ એક વ્યાવહારિક મખાવત છે તે ખાતું કેવા પાયા પર યોજવુ, ક્યાં યોજવુ, એ વગેરે માટે એણે જે મહેનત લીધી છે, તે માટે યોગ્ય માણસો જોડી યોજનાઓ ઘડાવી છે, તેનુ અનુકરણ જૈન દાનવીરોએ કરવુ ઘટે છે

દાનનુ ફળ યોગ્ય—અયોગ્યના વિચારથી મળે છે

યોગ્યાયોગ્ય વિચાર

વળી આ તો આપણા કુળધર્મના ગુરુ છે, એને તો આપણે આપવુજ જોઈએ; ભલે પછી તે કુળધર્મના ગુરુ સાવ કુપાત્ર હોય, અને આ તો અન્ય ધર્મના છે, અથવા અન્ય ગચ્છના છે, એને આપ્યે શુ લાભ થશે ? અથવા આપો એને થોડુક અને કાઢી મૂકો ભલે પછી તે સુપાત્ર જીવ હોય પણ આમ કરવાથી દાન નથી થતું, તે ફળીભુત થતુ નથી જીવ સ્થિર થઇ જરા વિચારે તો તેને તરત આ મસજ્તય એમ છે

દાનવૃત્તિ ઓછી થાય છે, એનુ કાગ્જુ યોગ્યાયોગ્યના વિચારની ખામી જ છે કેમકે-પ્રથમથીજ પાત્ર ન તપાસે, અથવા કાંઈ મખાવતના કામ કરવામા અગાઉથી દીર્ઘબુદ્ધિથી યોજના આદિ વિચાર ન કરે, અને પછી તે મખવતનુ કામ પાર ન પડે, દાન ફળિત ન થાય, પોતે નાશીપાસ થાય, દાનનો દાન લેનાર અનર્થ કરે એથી દાન દેવાની વૃત્તિ જ અટકે પુણ્યના કામમા અતરાય આવે માટે વિવેકની પ્રથમ જરૂર છે

આમ વિચારી દાન આપવામા વિવેક આણવો ઘટે છે આ તો બધા દાનની અપેક્ષાએ સામાન્યપણે કહ્યુ

સુપાત્રપણુ ગુણને લઇને

પણ સુપાત્રદાન વિષે વિશેષપણે સમજવુ જરૂરનુ છે, કે સુપાત્રપણું આપણા કુળધર્મના ગુરુમા જ હોય અથવા આપણને જેના પ્રતિ દૃષ્ટિરાગ હોય, તેમા જ હોય એમ નથી સુપાત્રપણુ તો ગુણને લઈ છે, નથી વેષને લઇને, નથી વયને લઇને, નથી મત કે ગચ્છભેદને લઇને, પણ કેવળ ગુણને લઇને છે આવી ગુણદૃષ્ટિને લઇ હાલ દાન અપાતું નથી હાલ તો આપણે એમ જ માની બેઠા છીએ, કે આપણા કુળધર્મના આ ગુરુ છે, આ આપણા ગચ્છના છે, તેને જ વ્હોરાવવુ, તેની જ ભકિત કરવી એ સુપાત્રદાન બીજા બધા કુપાત્ર આ પરપરાએ, આ વિવેકહીનતાએ દાનધર્મને બહુ બહુ દૂષિત કર્યો છે ખરા આત્માર્થી સુપાત્રો રહી જાય છે જોકે એઓ લોકના આદર સત્કારની, કે માનાપમાનની, લેશ માત્ર અપેક્ષા સ્વપ્ને રાખતા નથી, તેઓ તો કેવળ સમભાવી છે, અને જીવોનુ કલ્યાણ કેમ થાય એવી જ અહોનિશ ચિંતવના કરતા રહ્યા છે તેઓને જીવોને વિવેકવિકળ દેખી ઉલટી દયા આવે છે વિશેષમા આ કાળ તો એવો કનિષ્ઠ વર્તે છે, કે આવા સુપાત્રોના દર્શન તો દુર્લભ છે; પણ જે સદાચરણથી ચાલતા હોય, અને જેને પોતાના દોષનુ ભાન જ હોય, એ દોષ કદાચ ટાળી ન શકતા હોય, પણ દોષનુ ભાન હોઇ તેથી ખિન્ન થતા હોય, તેવાઓની પણ બલિહારી

રૂા ૩૦) ત્રીસ લાખ આપેલ છે આ એક વ્યાવહારિક સખાવત છે તે ખાતું કેવા પાયા પર યોજવુ, ક્યા યોજવુ, એ વગેરે માટે એઓ જે મહેનત લીધી છે, તે માટે યોગ્ય માણસો રોકી યોજનાઓ ઘડાવી છે, તેનુ 'અનુકરણ' જૈન દાનવીરોએ કરવુ ઘટે છે

દાનનુ ફળ યોગ્ય—અયોગ્યના વિચારથી મળે છે

વળી આ તો આપણા કુળધર્મના ગુરુ છે, એને તો આપવુ આપવુંજ જોઈએ, ભલે પછી તે કુળધર્મના ગુરુ નામ કુપાત્ર હોય, અને આ તો અન્ય ધર્મના છે, અથવા અન્ય ગચ્છના છે, એને આપ્યે શુ લાભ થશે? અથવા આપો એને થોડુક અને ટાળી મૂકો ભલે પછી તે સુપાત્ર જીવ હોય પણ આમ કરવાથી દાન નથી થતુ, તે ફળીભુત થતુ નથી જીવ સ્થિર થઈ જરા વિચારે તો તેને તરત આ સમજાય એમ છે

યોગ્યાયોગ્ય વિચાર

દાનવૃત્તિ ઓછી થાય છે, એનુ કારણ યોગ્યાયોગ્યના વિચારની ખામી જ છે કેમકે પ્રથમથીજ પાત્ર ન તપાસે, અથવા કોઈ સખાવતના કામ કરવામા અગાઉથી દીર્ઘબુદ્ધિથી યોજના આદિ વિચાર ન કરે, અને પછી તે સખાવતનુ કામ પાર ન પડે, દાન ફળિત ન થાય, પોતે નાશીપાસ થાય, દાનનો દાન લેનાર અનર્થ કરે એથી દાન દેવાની વૃત્તિ જ અટકે પુણ્યના કામમા અંતરાય આવે માટે વિવેકની ઘણીજ જરૂર છે

આમ વિચારી દાન આપવામા વિવેક આણવો ઘટે છે આ તો બધા દાનની અપેક્ષાએ સામાન્યપણે કહ્યું

પણ સુપાત્રદાન વિષે વિશેષપણે સમજવુ જરૂરનુ છે, કે સુપાત્રપણું આપણા કુળધર્મના ગુરુમા જ હોય અથવા આપણને જેના પ્રતિ દષ્ટિરાગ હોય,

સુપાત્રપણું ગુણને લઇને

તેમા જ હોય એમ નથી સુપાત્રપણુ તો ગુણને લઈ છે, નથી વેશને લઇને, નથી વયને લઇને, નથી મત કે ગચ્છભેદને લઇને, પણ કેવળ ગુણને લઇને છે આવી ગુણદૃષ્ટિને લઇ હાલ દાન અપાતુ નથી હાલ તો આપણે એમ જ માની બેઠા છીએ, કે આપણા કુળધર્મના આ ગુરુ છે, આ આપણા ગચ્છના છે, તેને જ વ્હોરાવવુ, તેની જ ભક્તિ કરવી એ સુપાત્રદાન બીજા બધા કુપાત્ર આ પરપંચએ, આ વિવેકહીનતાએ દાનધર્મને બહુ બહુ દૂષિત કર્યો છે ખરા આત્માર્થી સુપાત્રો ગુપ્ત રહી જાય છે કેમકે એઓ લોકના આદર સત્કારની, કે માનાપમાનની, લેશ માત્ર અપેક્ષા સ્વપ્ને રાખતા નથી, તેઓ તો કેવળ સમભાવી છે, અને જીવોનુ કલ્યાણ કેમ થાય એવી જ, અહોનિશ ચિંતવના કરતા રહ્યા છે તેઓને જીવોને વિવેકવિકળ દેખી ઉલટી દયા આવે છે. વિશેષમા આ કાળ તો એવો કનિષ્ઠ વર્ત્તે છે, કે આવા સુપાત્રોના દર્શન તો દુર્લભ છે, પણ જે સદાચરણથી ચાલતા હોય, અને જેને પોતાના દોષનુ ભાન જ હોય, એ દોષ કદાચ ટાળી ન શકતા હોય, પણ દોષનુ ભાન હોઇ તેથી ખિન્ન થતા હોય. તેવાઓની પણ બલિહારી

કર્યું", એટલે એમ ન સમજવુ કે જે વ્રતધારી ગૃહસ્થ હોય તેહો જ સુપાત્રદાન કરવુ ; બીજાએ ન કરવુ , આમ કાંઈ અર્થ લેવાનો નથી સમજવાનુ તો એમ છે, કે એ સુપાત્રદાન એટલુ બધુ કલ્યાણકારી અને માહાત્મ્યવાળુ છે, કે જ્ઞાનીઓએ એને વ્રતમા ગણી ગૃહસ્થીઓને યોગ્ય એક ઉત્તમ આચાર કહ્યો એટલે જે એ સુપાત્ર દાનનો લાભ લે, એની બલિહારી અતિથિસંવિભાગ વ્રત એ ચાર

શિક્ષાવ્રત

શિક્ષાવ્રતમાનું એક વ્રત છે, એને શિક્ષાવ્રત ગણવાનુ કારણુ કે એથી અભ્યાસ પડી જીવ વ્રતમા સ્થિર થાય છે પવિત્ર સાધુઓ કાચુ જળ વાપરતા નથી, ઉકાળીને અચિત કરેલુ જળ તેઓના ઉપયોગમા આવી શકે છે તેઓ જાતે તો સર્વ પ્રકારના આરમ્ભપરિગ્રહથી રહિત હોવાથી પાણી લાવી ઉકાળી શકતા નથી ઉષ્ણુ જળ માટે તેઓને ગૃહસ્થને ઘેર જવુ પડે છે ગૃહસ્થીઓ જો ઉકાળેલ જળ વાપરતા ન હોય તો સાધુઓને શુદ્ધ જળનો અતરાય આવે છે તેમ ગૃહસ્થીઓ ચાહીને સાધુના નિમિત્તે જળ ઉકાળે, તો તે જળ સાધુઓને કલ્પે નહિં, અને એથી ગૃહસ્થીઓને પણુ દોષ લાગે પણ ગૃહસ્થીઓને પડે પોતે ઉષ્ણુ જળ વાપરવાના હોય, તો તે પોતાના માટે હમેશ તૈયાર કરવુ પડે છે આમાથી વખત પરત્વે સુપાત્ર સાધુઓને કામ આવી શકે છે સુપાત્રદાનની ઈચ્છાવાળા ગૃહસ્થીઓ, પોતે સુપાત્રોને આહાર-પાનથી પ્રતિલાભી શકે, એવી સદ્‌ભાવનાને લઇ પ્રાય સાધુ સુપાત્રને ખપમા આવે એવાજ આહાર-પાન ઉપભોગમા લે છે આમા કાંઈ સાધુને કે પોતાને દોષ લાગતો નથી

ધર્મ કેમ ટકી શકે? ગૃહસ્થીઓને સુખનો, પુણ્યનો, નિર્જરાનો, ધર્મનો રસ્તો બતાવનાર જ એઓ છે, શુદ્ધ વ્યવહારનો, ગૃહસ્થધર્મનો બોધ-ઉપદેશ કરનાર પણ એઓ જ છે, તો એવા સુપાત્ર મહાત્માઓનો જો વિચ્છેદ થાય, તો ગૃહસ્થધર્મનો, શુદ્ધ વ્યવહારનો, સુખ-પુણ્ય-નિર્જરાના બોધના માર્ગનો પણ લોપ સમજવો જે ગૃહસ્થીઓને જ નુકશાનકારી છે, આમ સમજી ગૃહસ્થીઓએ સુપાત્રદાનની અભિલાષા કરવી ઘટે છે, સુપાત્રની ભાવના ભાવવી ઘટે છે, અને એ દાન વિષે વિવેક રાખવો ઘટે છે આ તો પરમાર્થદષ્ટિએ વાત થઈ વ્યવહાર દષ્ટિએ પણ વિચારીએ તો પાત્રાપાત્રનુ ભાન ઓછુ થઇ ગયું છે

શુદ્ધ વિવેકી વ્યવહાર

વ્યવહાર એ પરમાર્થનુ પરમ કારણ છે, પણ તે વ્યવહાર શુદ્ધ હોય તો જ અને વિવેક ન હોય તો વ્યવહાર શુદ્ધ થઇ શકતો નથી કોઈ સદ્ગૃહસ્થ પોતાની જ્ઞાતિના બાળકોના અર્થે બૉર્ડીંગ તથા સ્કૉલરશીપો કાઢે છે, એ જ્ઞાતિના બાળકો પ્રાય સારી સ્થિતિવાળા છે, અને એ સ્કૉલરશીપ કે બોર્ડીંગનો લાભ લીધા વિના ભણી શકે એમ છે, છતા એ ગૃહસ્થ, બીજી ગમે તે જ્ઞાતિના બાળકોને એવા સાધનોની જરૂર છતા, અને એ સાધનો એઓને આપવાથી લાભનું કારણ છતા, એ લાભને જતો કરી, ભરતામા ભરવારૂપે, પોતાની જ જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓને આ લાભ આપે છે આ દાનમા વિવેકની ખામી છે જેને ખપ હોય તેવાઓને પોતાની શક્તિનો લાભ આપવાનો આ પ્રકાર નથી, આ તો ફક્ત એક પોતાની જ્ઞાતિનુ અભિમાન થયું

ભરતામા ભરવાથી કાઇ દાનનો હેતુ જળવાતો નથી શરૂઆતમા જ કહેલુ છે, કે પોતાને પ્રાપ્ત થએલી, તનની, મનની, ધનની, વચનની શક્તિઓનો, બધીનો, એકનો કે વધારે ઓછીનો, જેને ખપ હોય, જરૂર હોય, એવા યોગ્ય જીવને, લાભ આપવો એનુ નામ દાન તો દાન કરતી વખતે વિચારવુ જોઇએ છે, કે હુ આપુ છુ, તે વસ્તુનો આને ખપ છે, કે કઈ બીજી વસ્તુનો? અથવા એ વસ્તુનો એને ખપ છે? એને ખપ નથી, છતા એને આપી, જેને ખરેખર ખપ છે, એવાઓને અતરાય તો નથી આપતો? ઇત્યાદિ વિચારવુ ઘટે છે

આમ જો વિચારમા આવે તો બીજુ કારણ જે વિવેકની ખામીનુ લાગ્યુ છે, તે સહેજે દૂર થાય

(૩) દાન કદાચ આપવામા આવે છે, તો તે વાસી દાન હોય છે, અથવા તો ભક્તિની ખામી હોય છે એટલે કે કદાચ કોઈ સુપાત્રનો યોગ થયો, તો તેને હર્ષથી શુદ્ધ આહાર–પાન આપે છે, પણ તે સાથે એમ મનમા

વાસી દાન

આશીભાવ, વાસના, રાખે છે, કે એ સત છે, મહાત્મા છે, એને વ્હોરાવ્યાથી એ મારા પર પ્રસન્ન થશે, મારે આ ધનની સાકડનુ દુ ખ છે, તે ટાળશે, અથવા મને, પુત્ર સુખ નથી તે મળશે, અથવા આ મારો રોગ ટળશે આવી આશાથી આપેલુ દાન વાસી જ છે દાન આપી તેના બદલાની આશા રાખવી, એ વાસી દાન જ છે દાતાએ તો વિચારવુ જોઇએ, કે અહો! પરમ નિસ્પૃહી નિરાગી

છે જીવ માત્ર સુખ પામો એવી વૃત્તિવાળા, છે પુદ્ગલમા સુખ છે, એવી ભ્રમણાથી તો જીવો દુ ખી થયા છે, એવું એમને જ્ઞાન થયુ છે, તો તે પુદ્ગલની આશા મને કેમ આપે? ન જ આપે સત્સુખ ધન, પુત્ર પરિવાર કે દેહના આરોગ્ય-અનારોગ્યમા નથી, તો તેમને દાન આપી મારે એવી પરિણામે વિનાશરૂપ, સુખભ્રમરૂપ, ધનાદિની આશા રાખવી યોગ્ય નથી દાનનું ફળ દાન છે Virtue is its own reward મારા દાન આપવાથી એ સુપાત્ર મહાત્માને દેહનિર્વાહ યોગ્ય વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઇ એ જ ફળ છે, મારી શક્તિ મને એવા સુપાત્રના ઉપયોગમા આવવા લેખે લાગી એ જ ફળ છે, એ સુપાત્ર હવે બહુ અનુકૂળતાપૂર્વક નિર્વિઘ્નપણે સત્પ્રવૃત્તિમા પ્રવર્ત્તશે અને ઘણા જીવોને અભયદાન આપશે, એ જ ફળ છે માટે મારે બીજી ફળની વાછા કરી દાન વાસી કર્તવ્ય નથી આમ વિચારવુ ઘટે છે એ વિચારણાથી દાન બહુ શુદ્ધ થાય છે

આમ ત્રણે દોષ વિચારે અને તે વિચારને અમલમા આણે તો જીવ ટાળી શકે છે

સુપાત્રદાનના અંગે આ વાત થઇ પહેલુ અભયદાન કહ્યુ, બીજુ આ સુપાત્રદાન કહ્યુ, હવે ત્રીજુ અનુકંપાદાન કહીએ છીએ

---

૩ અનુકંપાદાન

અનુકંપાદાન—આગલા બે પ્રકારના દાનમા કવચિત્ આનો ભાસ થયો છે, પણ આ તો દાન હેતુએ ખાસ અલગ વિચારનો પ્રકાર છે

(૧) અભયદાનમા તો એમ કહેવાયુ કે (અ) જીવને આપણી શકિત વડે મરણાત ભયમાથી છોડાવી અભય આપવુ અને (બ) જીવને ભવભ્રમણના દુખમાથી છુટવારૂપ માર્ગ શાત-પવિત્ર ઉપદેશ વડે પમાડી સાદિ અનત અભય આપવુ

અભયદાન

અભયદાનના આ બે મુખ્ય હેતુ છે, પહેલો હેતુ વ્યવહાર સત્ય છે, બીજો પરમાર્થસત્ય છે પહેલો દ્રવ્ય અભય છે, બીજો ભાવ અભય છે, પહેલુ અભય પદ સાદિ સાત છે, બીજુ અભય સાદિ અનત છે

જ્ઞાનીઓએ દાનમા અભયદાનને પ્રથમ પદ આપ્યુ છે, અને એનુ ફળ મોક્ષ જ છે અભયદાન જાતિ, યોનિ, ક્ષેત્ર, કાળ, કીર્તિ, માન, કશી અપેક્ષા રાખતુ નથી અભય અર્થે પ્રાણીમાત્ર સરખા છે જ્ઞાનીઓ પ્રાણીમાત્રને અભય ઇચ્છે છે

સુપાત્રદાન

(૨) સુપાત્રનમા એમ કહેવાયુ કે—અપાત્ર, કુપાત્રને છોડી દઇ વિવેક અને બહુમાનપૂર્વક સુપાત્ર સાધુ, મુનિ, આત્માર્થી નિર્ગ્રંથ, સત્પુરુષને આહારપાનાદિ આપી કૃતાર્થ થવુ યોગ્યઅયોગ્યનો વિચાર કરવા શુદ્ધ ન્યાયથી ઉપાર્જેલ દ્રવ્યરૂપ અક્ષત બીજ, દાનરૂપ કર્ષણે કરી, સુપાત્રરૂપ સુક્ષેત્રમા વાવવુ એ બીજુ સુપાત્રદાન

સત પુરુષોના માર્ગને પોષવા, સાધુધર્મને ટેકાવવારૂપ આ દાનનુ ફળ થયુ, જે મોક્ષનુ જ કારણિક છે

જ્ઞાનીઓ આ દાનને પણ બહુ જ બહુ પ્રશસે છે, અને દાનમાત્રમા એને બીજુ પદ આપે છે

અભયદાન અને સુપાત્રદાનના ફળ કેવળ મોક્ષ છે

પરમ પવિત્રાત્મા, પુણ્યાત્મા, પુણ્યાનુબન્ધી પુણ્યવાન જીવો એ પવિત્ર દાનનો લાભ લઇ શકે છે

અનુકપા દાન વ્યાખ્યા

પ્રસગપ્રાપ્ત આ ત્રીજુ અનુકપાદાન છે દુખીને દેખી ચિત્તમા કપારી છુટવી એનુ નામ અનુકપા પ્રથમ બે ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારના દાનનો લાભ આ વર્તમાન દેશ-કાળે બહુ બહુ કઠિન દુર્લભપ્રાય થઈ પડયો હોય, છતા જીવ આ અનુકપા દાનનો તો લાભ લઈ શકે જ ગમે તે યોનિ, ગમે તે જાતિ, ગમે તે ગોત્ર, ગમે તે જ્ઞાતિ, ગમે તે ધર્મ-પથનો જીવ હોય, પણ તેના ઉપર તેના દુખ, રોગ આદિ કષ્ટ દેખી

અનુકપા આણવી ઘટે અને તેની આતરડી ઠરે, તેના દુખ દૂર થઇ શકે એ હોય તો તે આતરડી ઠારવી ઘટે, દુખ દૂર કરવા ઘટે દુખીનુ દુખ ટાળવુ, રોગીનો રોગ ટાળવો, ભુખ્યાને ખાવાનુ આપવુ, તરસ્યાને પાણી આપવુ, ટાઢ-તાપે થીજતાને વસ્ત્ર આપવા, એ આદિ અનુકપાદાનના પ્રકાર છે આ યતિ છે, કે અયતિ છે, આ મારા ધર્મનો છે, કે પરધર્મનો છે, એ આદિ વિકલ્પ અનુકપાદાનમા કર્ત્તવ્ય નથી આ તો અયતિ છે, આ તો મારા ધર્મનો નથી, ભલે ભુખે મરે, ભલે દુખે રીબાય, એવો વિચાર સમજુ જીવ કદી કરે નહિં છતા દુખીને દેખી, તે ઉપર અનુકપા નહિં આણવી, અને પોતાની છતી શક્તિનો એને દુ:ખમાથી છોડાવવા લાભ ન આપવો, એ મહા નિષ્ઠુર વૃત્તિ, કઠોર મન, નિ શક પરિણામના કારણ છે, અને જીવ પોતે પોતાના ઉપર આવરણ આણી અતરાય બાધે છે

પુણ્ય બાધવાના અનેક પ્રકાર છે, તેમા દુખિતાનુકપા એ એક મુખ્ય પ્રકાર છે જીવ દુખીને દેખી તેના પર, ગમે તે કારણે, અનુકપા ન આણે એ પુણ્યબંધના કારણ પોતાના પુણ્યમા રોધ કરે છે, પુણ્યને આવવાનો રસ્તો બધ કરે છે, રોકી મૂકે છે

ખાવાનુ, પીવાનુ, પહેરવા ઓઢવાનુ, ઔષધ, રહેવાનુ આપવુ એ, આ બધા પુણ્યબધના કારણ છે ગુરુપૂજા, દેવપૂજા આદિ બીજા પણ કારણો છે પણ દાન યોગ્ય હોય વસ્તુના બધમા ઉપલા કારણો છે મુખ્ય

સુપાત્રદાન

(૨) સુપાત્રદાનમા એમ કહેવાય કે —અપાત્ર, કુપાત્રને છોડી દઈ વિવેક અને બહુમાનપૂર્વક સુપાત્ર સાધુ મુનિ આત્માર્થી નિર્ગ્રંથ, સત્પુરુષને આહાર પાનાદિ આપી કૃતાર્થ થવુ યોગ્ય-અયોગ્યનો વિચાર કરવો શુદ્ધ ન્યાયથી ઉપાર્જેલ દ્રવ્યરૂપ અક્ષત બીજ, દાનરૂપ કર્ષણ કરી, સુપાત્રરૂપ સુક્ષેત્રમા વાવવુ એ બીજુ સુપાત્રદાન

સંત પુરુષોના માર્ગને પોષવા, સાધુધર્મને ટેકાવવારૂપ આ દાનનુ ફળ વધુ, જે મોક્ષનું જ કારણિક છે

જ્ઞાનીઓ આ દાનને પણ બહુ જ બહુ પ્રશસે છે, અને દાનમાત્રમા એને બીજુ પદ આપે છે

અભયદાન અને સુપાત્રદાનના ફળ કેવળ મોક્ષ છે

પરમ પવિત્રાત્મા, પુણ્યાત્મા, પુણ્યાનુબધી પુણ્યવાન જીવો એ પવિત્ર દાનનો લાભ લઈ શકે છે

અનુકંપાદાન વ્યાખ્યા

પ્રસગપ્રાપ્ત આ ત્રીજુ અનુકંપાદાન છે દુખીને દેખી ચિત્તમા કપારી છૂટવી એનુ નામ અનુકંપા પ્રથમ બે ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારના દાનનો લાભ આ વર્ત્તમાન દેશ-કાળે બહુ બહુ કઠિન દુર્લભપ્રાય થઈ પડયો હોય, છતા જીવ આ અનુકંપા દાનનો તો લાભ લઈ શકે જ ગમે તે યોનિ, ગમે તે જાતિ, ગમે તે ગોત્ર, ગમે તે જ્ઞાતિ, ગમે તે ધર્મ-પથનો જીવ હોય, પણ તેના ઉપર તેના દુખ, રોગ આદિ કષ્ટ દેખી

અનુકપા આણવી ઘટે અને તેની આતરડી ઠરે, તેના દુખ દૂર થઈ શકે એ હોય તો તે આતરડી ઠારવી ઘટે, દુખ દૂર કરવાં ઘટે દુખીનુ દુખ ટાળવુ, રોગીનો રોગ ટાળવો, ભુખ્યાને ખાવાનુ આપવુ, તરસ્યાને પાણી આપવુ, ટાઢે-તાપે થીજતાને વસ્ત્ર આપવા એ આદિ અનુકપાદાનના પ્રકાર છે 'આ યતિ છે, કે અયતિ છે, આ મારા ધર્મનો છે, કે પરધર્મનો છે, એ આદિ વિકલ્પ અનુકપાદાનમા કર્તવ્ય નથી આ તો અયતિ છે, આ તો મારા ધર્મનો નથી, ભલે ભુખે મરે, ભલે દુખે રીબાય એવો વિચાર સમજુ જીવ કદી કરે નહિ બીજા દુખીને દેખી, તે ઉપર અનુકપા નહિ આણવી, અને પોતાની છતી શક્તિનો એને દુખમાથી છોડાવવા લાભ ન આપવો, એ મહા નિષ્ઠુર વૃત્તિ, કઠોર મન, નિઃશક પરિણામના કારણ છે, અને જીવ પોતે પોતાના ઉપર આવરણ આણી અતરાય બાધે છે

પુણ્યબંધના કારણ

પુણ્ય બાધવાના અનેક પ્રકાર છે, તેમા દુખિતાનુકપા એ એક મુખ્ય પ્રકાર છે જીવ દુખીને દેખી તેના પર, ગમે તે કારણે, અનુકપા ન આણે એ પોતાના પુણ્યમા રોધ કરે છે, પુણ્યને આવવાનો રસ્તો બધ કરે છે, રોકી મૂકે છે

ખાવાનુ, પીવાનુ, પહેરવા ઓઢવાનુ, ઔષધ, રહેવાનુ આપવુ એ, આ બધા પુણ્યબધના કારણ છે ગુરુપૂજા, દેવપૂજા આદિ બીજા પણ કારણો છે પણ દાન યોગ્ય દેય વસ્તુના સબધમા ઉપલા કારણો છે મુખ્ય

(૨) સુપાત્રદાનમાં એમ કહેવાય કે —અપાત્ર, કુપાત્રને છોડી દઈ, વિવેક અને બહુમાનપૂર્વક સુપાત્ર સાધુ, મુનિ, આત્માર્થી નિર્ગ્રંથ, સત્પુરુષને આહારપાનાદિ આપી કૃતાર્થ થવું યોગ્યઅયોગ્યનો વિચાર કરવો શુદ્ધ ન્યાયથી ઉપાર્જેલ દ્રવ્યરૂપ અક્ષત બીજ, દાનરૂપ કર્ષણ કરી, સુપાત્રરૂપ સુક્ષેત્રમાં વાવવું એ બીજું સુપાત્રદાન

સુપાત્રદાન

સત પુરુષોના માર્ગને પોષવા, સાધુધર્મને ટેકાવવારૂપ આ દાનનું ફળ વધુ, જે મોક્ષનું જ કારણિક છે

જ્ઞાનીઓ આ દાનને પણ બહુ જ બહુ પ્રશંસે છે, અને દાનમાંહ્યમાં એને બીજું પદ આપે છે

અભયદાન અને સુપાત્રદાનના ફળ કેવળ મોક્ષ છે

પરમ પવિત્રાત્મા, પુણ્યાત્મા, પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાન જીવો એ પવિત્ર દાનનો લાભ લઈ શકે છે

પ્રસંગપ્રાપ્ત આ ત્રીજું અનુકંપાદાન છે દુઃખીને દેખી ચિત્તમાં કંપારી છૂટવી એનું નામ અનુકંપા પ્રથમ બે ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારના દાનનો લાભ આ વર્તમાન દેશ-કાળે બહુ બહુ કઠિન દુર્લભપ્રાય થઈ પડયો હોય, છતાં જીવ આ અનુકંપા દાનનો તો લાભ લઈ શકે જ ગમે તે યોનિ, ગમે તે જાતિ, ગમે તે ગોત્ર, ગમે તે જ્ઞાતિ, ગમે તે ધર્મ-પંથનો જીવ હોય, પણ તેના ઉપર તેના દુઃખ, રોગ આદિ કષ્ટ દેખી

અનુકંપાદાન વ્યાખ્યા

અનુકંપા આણવી ઘટે અને તેની આતરડી ઠરે, તેના દુખ દૂર થઈ શકે એ હોય તો તે આતરડી ઠારવી ઘટે, દુખ દૂર કરવા ઘટે દુખીનુ દુખ ટાળવુ, રોગીનો રોગ ટાળવો, ભુખ્યાને ખાવાનુ આપવુ, તરસ્યાને પાણી આપવુ, ટાઢ-તાપે થીજતાને વસ્ત્ર આપવા, એ આદિ અનુકંપાદાનના પ્રકાર છે આ યતિ છે, કે અયતિ છે, આ મારા ધર્મનો છે, કે પરધર્મનો છે, એ આદિ વિકલ્પ અનુકંપાદાનમા કર્તવ્ય નથી આ તો અયતિ છે, આ તો મારા ધર્મનો નથી, ભલે ભુખે મરે, ભલે દુખે રીબાય, એવો વિચાર સમજુ જીવ કદી કરે નહિ છતા દુખીને દેખી, તે ઉપર અનુકંપા નહિ આણવી, અને પોતાની છતી શક્તિનો એને દુખમાથી છોડાવવા લાભ ન આપવો, એ મહા નિષ્ઠુર વૃત્તિ, કઠોર મન, નિશંક પરિણામના કારણ છે, અને જીવ પોતે પોતાના ઉપર આવરણ આણી અતરાય બાધે છે

પુણ્ય બાધવાના અનેક પ્રકાર છે, તેમા દુખિતાનુકંપા એ એક મુખ્ય પ્રકાર છે જીવ દુખીને દેખી તેના પર, ગમે તે કારણે, અનુકંપા ન આણે એ

પુણ્યબંધના કારણ પોતાના પુણ્યમા રોધ કરે છે, પુણ્યને આવવાનો રસ્તો બધ કરે છે, રોકી મૂકે છે

ખાવાનુ, પીવાનુ, પહેરવા ઓઢવાનુ, ઔષધ, રહેવાનુ આપવુ એ, આ બધા પુણ્યબધના કારણ છે ગુરુપૂજા, દેવપૂજા આદિ બીજા પણ કારણો છે પણ દાન યોગ્ય દેય વસ્તુના સબધમા ઉપલા કારણો છે મુખ્ય

વૃત્તિએ તો એ વસ્તુઓ સુપાત્રોને જ આપવી છાજે છે, છતાં અનુકંપા ગોચર એવા પાત્ર અયોગ્ય જીવો પણ જો એ વસ્તુ વિના ટળવળતા હોય, અને એના વિના દુઃખી થઈ મરતા હોય તો તેઓ પર દયા આણી સમજુ જીવે એ દાનયોગ્ય વસ્તુઓ આપવી ઘટે છે જરૂરની છે, એમાં અનુકંપાદાન એ જ પરિણામ છે, વિશેષ વિકલ્પ કર્તવ્ય નથી.

એટલે અન્નદાન આ દુઃખી તો છે, પણ દુષ્ટ જીવ છે, આ વખતે તો એને ખાવાનું આપી દુઃખમાંથી છોડાવું, પણ પાછો ટટાર થતાં એ દુષ્ટતા આદરશે દુષ્ટ પ્રત્યે પણ થા અને એનો ભાગીદાર હું થઈશ, માટે એના પર દયા કરવાથી શું લાભ?

એ બાબતમાં આવો વિકલ્પ દાતા પુરુષે જરાયે કર્તવ્ય નથી. એ વિકલ્પથી એને અનુકંપાનો, દાનનો અવસર જ આવતો નથી, એના મન પરિણામ માઠા, કઠોર થઈ જાય છે, દાન દેવાની બુદ્ધિ મંદ થઈ જાય છે ના એવું ન બને કે એ જ દુઃખી જીવને દુઃખના યોગે પોતાની દુષ્ટતાનું ભાન આવ્યું હોય, અને ફરી એ દુઃખથી છૂટી છોડાવનારનો ઉપકાર માની, તેનો ઓશિંગણ થઈ, ભવિષ્યમાં દુષ્ટતા ન આદરે, વળી સુધરી જઈ બીજા દુઃખીને અનુકંપાનું કારણ થાય છે, આ દયાને વધારે છે, અનુકંપા અનુકંપાને વધારે છે ભલે કોઈ જીવ દુષ્ટ હોય, પણ હાલ દુઃખી હોય, તેવા દુઃખી જીવ ઉપર કરુણા આણી, અનુકંપા આણી, તેના દુઃખ આપવાની શક્તિ મુજબ દૂર કર્યાં હોય તો તે કરુણા

શું એ શીખે છે, પરોપકાર શીખે છે અને પાછો સુખી થઈ કરુણા-પરોપકાર આચરે છે જ્યારે જો એને દુષ્ટ જાતી અનાદર-અભાવ-તિરસ્કારપૂર્વક જાણી જોઈ, છતી શક્તિએ દુઃખમા રીબાવા દઈએ તો તેની દુષ્ટતા વધે છે દયાનો કે પરોપકારનો બોધ એને મળતો નથી, આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાનમા જ મગ્ન થઈ, જગતનુ માઠું જ ચિંતવી, દુષ્ટ મનોયોગથી અનેક માઠા નિકાચિત કર્મ બાધે છે, દુઃખ ભોગવતા અકામ નિર્જરા કરે છે, તે સાથે જગતને માઠું કરવારૂપ તેનો દુષ્ટ મનોયોગ મજબુત થાય છે જે પણ એક પ્રકારનુ નિયાણ જ છે, અને અનહદ દુઃખરૂપે કાળધર્મ પામી અન્ય દેહે જગતને ત્રાસનુ કારણ થાય છે વ્યંતર યોનિ પામી, જેણે અંતરાય આપ્યો હોય તેના પર જ વેર વાળે છે, એ ન મળે તો બીજાને ત્રાસ આપે છે એ કરતા એને જો દયા આણી દુઃખથી છોડાવ્યો હોય તો તેનામા પ્રાય દયા આવે છે, અને કદાચ દયા ન આવે, તો પણ તે આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાનથી છૂટે છે, એ મોટો લાભ માટે ગમે તેવા દુઃખીને દેખી, તેની ટટનાનો વિકલ્પ કરી, તેના પર અનુકંપા ન કરવી, એમ તો કોઈ સમજુ જીવે કદી ન કરવુ સમજુ જીવે દુઃખીને પોતાની શક્તિ મુજબ દુઃખમાથી છોડાવવો, અનુકંપા તેના પર આણવી, તેના દુઃખથી દાઝવુ, તેને બીજા મારફત છોડાવવા, અથવા બીજાને એમ અનુકંપા વડે દુઃખીને સહાય થતા દેખી અનુમોદના કરવી, પણ અનુકંપા તો આણવી જ દયાનુ ફળ દયા છે અને તેનુ ફળ તાત્કાલિક ભોગવાય છે,

ત દેનારને અને લેનારને બંનેને લાભ આપે છે માટે દયા એ મુખ્ય પરમ ધર્મ છે

તિર્યંચહીન જીવ પણ દયાના બદલો ભુલતો નથી ગુલામ અને સિંહની વાત પ્રસિદ્ધ છે ગુલામે સિંહનો કાંટો કાઢી અને ચેન આપ્યું, તો સિંહના મનમા ઉપકાર વસ્યો, અને એ જ સિંહે ગુલામના પ્રાણ બચાવ્યા

દયા આગળ વેર-ઝેર-કલહ-દુષ્ટતા નાશ પામે છે માટે દુખી ઉપર દયા અનુકંપા અવશ્ય કર્તવ્ય છે, અને યથાશક્તિ તેના દુખ ટાળવા ઘટે છે

અનુકંપામા પાત્રાપાત્ર વિચાર નથી — તે વેળે પાત્ર અપાત્ર વિચારવુ ઘટતું નથી દયા દેખાડવાથી કુપાત્ર પણ સુપાત્ર થાય છે

અહો! આ તો સર્પ છે અરે એને બચાવશુ તો એ આપણને જ કરડશે, માટે ભલે આ ધૂળીમા બળી મરે, એમ કોઇ સર્પને ગ તપના તાપમા પડી જઈ અર્ધો બળી ગયેલો અને આકુળ વ્યાકુળ થતો દેખી કોઇ કહે, તો તે કહેવુ કેવળ દયાહીનતા છે એ દુખે દાઝતો જીવ બીતને શુ દુખ દેશે? એને તો યથાશક્તિ દુખમાથી બચાવવો જ જોઇએ

દયાથી દુષ્ટ જીવોની દુષ્ટતા પણ નાશ પામે છે કમઠ અને મેઘમાળી જેવા મહા દુષ્ટ જીવો શ્રી પાર્શ્વપ્રભુ જેવા પરમાત્માની અનુકંપાથી, દયાથી

પાર્શ્વપ્રભુ — દુષ્ટતા છાડી કલ્યાણ પામી ગયા, માટે દુખી ઉપર દયા કરતા આ દુષ્ટ છે કે

અન્ય છે, એ સુજ્ઞ જીવે વિકલ્પ પણ કરવો ઘટે નહિ આ સયતિ છે, કે આ અસયતિ છે, આ મુસલમાન છે, કે આ હિંદુ છે, આ અનાર્ય છે, આ આર્ય છે, આ જૈન છે, આ બીજો છે, એવો વિકલ્પ કરવો ઘટે નહિ કેવળ એમ જ થવુ જોઈએ કે આ જીવ છે, બિચારો દુખી છે, તેને દુખમાથી મારી શક્તિ પ્રમાણે મારે બચાવવો એ મારા ધર્મ છે

દુખી પ્રત્યે દયા

દયા એ જીવનો સ્વાભાવિક ગુણ છે એવી વિચારણાથી એની પુણ્યરાશિ વધે છે બીજા વિકલ્પથી પરિણામ મોળા પડે છે, કઠણ થાય છે, મન કઠોર થાય છે, પુણ્યરાશિ ઘટે છે માટે દુખી ઉપર અવશ્ય કરુણા કરવી

બજારમા કોઈ ખાટકી બોકડા લઈ ઉભો છે તે બિચારા ત્રાસ પામી આપણા પ્રતિ દયા માટે ટગર ટગર જુએ છે આપણે એને કળે, બળે, ધનથી પણ એને યથાશક્તિ છોડાવવા ઘટે ધનથી છુટવાનો રસ્તો હોય તો ધન વડે પણ છોડાવવા અહીં એમ વિકલ્પ ન કરવો કે હુ આ આને ધન દઈ છોડાવુ છુ, તો વળી એ ધન વડે ખાટકી બીજા અસ્તે લાવી મારશે, તો હુ તે કેટલાકને છોડાવીશ? અને આ તો ખાટકીને ઉત્તેજન છે આવો વિકલ્પ કરી વૃત્તિ મોળી પાડવી ન ઘટે આપણે તો દયાનુ જ નામ લઈ તેને છોડાવવા ઘટે એ દયાના પરિણામે વિશેષ પુણ્યરાશિ વધશે, તે વડે વળી બીજા છોડાવી શકાશે, એ ખાટકી થાકશે પણ પુણ્યરાશિ નહિ થાકે પણ આવી પુણ્યરાશિ વિકલ્પ કર્યા વિના એ ત્રાસ પામતા બોકડાને તરત બચાવીને અભય આપીએ તો

હોય જો કે આ અભયદાનનો પ્રકાર છે, પણ અનુકંપા કે દયા આત્માના દયા સિવાય બીજો કોઈ ખ્યાલ, આવી વિચાર, નિર ન કરનો એ બતાવવા આ દાખલો આપ્યો તમામ હિંસક જનાવરને પણ કોઈ મારતુ હોય, તો તે મારનારને યથાશક્તિ વારવો, અથવા બીજુ ન થઈ શકે એમ હોય તો મૌન રહેવુ, પણ ભલે એ હિંસક પ્રાણી તો એ જ લાગનો છે, અને મારી નાખો, ભલે એ મરી જાય એમ ચિંતવી કષાયયુક્ત કર્મ, આકરા કર્મ, ન બાંધવા, ત્યાની વૃત્તિ મોટી થવા ન દેવી, કેમકે એવી માઠી ચિંતવનાથી દયાની ભાવના મંદ થઈ નાશ પામે છે તેમજ કોઈ દુઃખીને દુઃખી જોઈ, ભલે એ પાપી દુઃખ ભોગવે એ તો એ જ લાગનો, એને તો એવુ જ દુઃખ ઘટે, એમ ધારી એના પર દયા રહિત થવુ ના ઘટે એથી આપણને કર્મબંધ થાય, દયાનો લોપ થાય, અંતરાય આવે.

આમ આ બધી રીતે વિચારી આપણે દુઃખીની અનુકંપા કર્તવ્ય છે, દુઃખીના દુઃખ યથાશક્તિ ટાળવા જોઈએ છે, એ દુષ્ટ હોય, અયોગ્ય હોય, એ વિકલ્પ કર્તવ્ય નથી, એ જીવ છે, દુઃખી છે,–એટલુ જ આપણી દયા ઉશ્કેરાવવા, ફેલાવવા બસ છે.

'સર્વ જીવ ઈચ્છે સુખ, મહાવીરની શિક્ષા મુખ્ય"
"સત્ય શીળ ને સઘળા દાન, દયા હોઈને રહ્યા પ્રમાણ,
"દયા નહિ તો એ નહિ એક, વિના સૂર્ય કિરણ નહિ દેખ'
'"અભયદાન સાથે સંતોષ, દ્યો પ્રાણીને દળવા દોષ,
"પુષ્પપાંખડી જ્યા દુભાય, જિનવરની ત્યા નહિ આજ્ઞાય"

આ અનુકંપા દાનથી પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે પુણ્યની રાશિ વધે છે

અભયદાન અને સુપાત્ર દાનની ઉત્કૃષ્ટતા છતા આ વર્તમાન દેશકાળમા એની દુર્લભતા જોઈ, પણ અનુકંપા પણ ઓછી થતી જાય છે એ કાઈ હીન

હીન દેશકાળ પુણ્યનાના પ્રતાપ લાગે છે સાધુધર્મ તો ગ્લાનિ પામતો આવ્યો છે, અને ચિત્તમાથી અનુકંપા પણ દૂર થતી આવી છે, એ કાઈ આ વિકાળ કાળની ખૂબી છે દુખિતાનુકંપા ગમે તે જીવ હોય તે પર જોઈએ, પણ કોણ જાણે કોઇ કોઇ જીવોને એવો મોહ ઉપજ્યો છે, કે દુષ્ટ ભલે દુખી હો પણ તેના પર દયા ન કરવી આ વિચાર કેવળ મોહજનિત છે આકડા મનનો છે, નિર્ધ્વંસ પરિણામનો કર્ત્તા છે અગ્નિથી માડી યાવત્ દુખીને જોઈ જીવ ત્રાસ પામતો નથી, આખ મીચામણા કરી ચાલ્યો જાય છે આ કેવો હીન વખતો દેશ-કાળ કહેવાય? અવવા પરમ પુરુષો આ કાળનુ એવુ જ સ્વરૂપ પ્રકાશી ગયા છે, એ યથાર્થ છે દયા-દાનના લોપથી જીવો દુખી થતા આવ્યા છે, અને હજી વિશેષ દુખી થશે, એ તેઓનુ પ્રવચન યથાતથ્ય છે ગૃહસ્થો પોતાનો ધર્મ ચૂકવાથી સાધુધર્મ કષ્ટપ્રાય થઇ પડયો છે એ વગેરે બાબત આગળ કહેતા, ગૃહસ્થો હજી સમજે તો ભાવિ શ્રેયનુ કારણ છે એમ કહેવાયું છે પણ પરમ પુરુષોના આગામી કાળના પ્રવચનો સત્ય કરવા કારણે કોઇ એ ભાવિ શ્રેયનુ કારણ ન સમજે તો તેમ બનવા યોગ્ય છે છતા "જે કરશે, તેવુ

પામશે," 'વાવશે તવુ લણશે," "દાનનુ ફળ દાન છે," "દયાથી દયા વધે છે,' આદિ લક્ષમા રાખી દયા આચરશે, તેનુ કલ્યાણ સર્વ દેશ, સર્વ કાળે છે ફક્ત જીવે સમજવુ જોઇએ, નમજી આચરવુ જોઇએ અભયદાન, સુપાત્રદાનની પ્રાય દુર્લભતા છતી તેમ આ અનુકપાદાન પણ જો વર્ત્તમાન સ્થિતિ ચાલુ રહી તો દુર્લભ થતુ જશે માટે હજી, જીનો ચેતી બચાવના ધમમા આવે, તો અનુકપા વધશે, એ વધતા અભયદાન તથા સુપાત્રદાન પણ સુલભ થશે સમજવાની જ જરૂર છે તત્ત્વ બિની જરૂર છે, પવિત્ર જૈન બધુઓ ચેતશે અને મહાવીરના સર્વમાન્ય દયાના સિદ્ધાતનો જયઘોષ કરાવશે આમ આ ત્રીજુ અનુકપાદાન કહેવાયું

---

૪ ઉચિતદાન

ચોથુ ઉચિતદાન છે—દયાના આ પ્રકારમા વ્યવહાર મુખ્ય છે કોઈ વધામણી આપવા આવે, તેને યોગ્ય દાન આપવું તે ઉચિતદાન છે

વ્યાખ્યા લગ્ન આદિ પ્રસગે દેશ-કાળાનુસાર વ્યવહારોચિત બ્રાહ્મણ, ભિક્ષુક આદિને દક્ષિણા આપવી એ ઉચિતદાન છે દીવાળી આદિ વ્યવહારમા માગલિક મનોરથો પ્રસગોએ વહીપૂજન વગેરેમા યથાશક્તિ માગણ, બ્રાહ્મણને આપવુ એ ઉચિતદાન છે પોતાને

ઘેર આવેલા પરોણા આદિના બાળબચ્ચાને કાંઈ યથાશક્તિ આપવુ એ ઉચિતદાન છે મિત્રોએ, ઓળખીતા–પાળખીતાઓએ પ્રસંગવશાત્ અન્યોન્ય ભેટ–સોગાત કરવી, લેવી, દેવી એ ઉચિત દાનના પ્રકાર છે લગ્નાદિ પ્રસંગે ચાંલ્લી આદિ આપવો એ ઉચિતદાનના પ્રકાર છે વ્યવહારવિચક્ષણ ગૃહસ્થે આવો ઉચિત વ્યવહાર અવશ્ય આચરવો ઘટે છે

વિવેકની જરૂર

જે જે કાળે જે જે વ્યવહારમા ઉચિત ગણાતુ હોય, તે તે ગૃહસ્થીઓએ અવશ્ય આચરવુ યોગ્ય છે પણ તેમાયે વિવેકની તો ખાસ જરૂર છે પોતાની શક્તિ ન હોય છતા એ ચાઈ કરજ કરી, એક પોતાનુ નાક રાખવા, માન રાખવા, એ ઉચિત દાન કરવુ પડતુ હોય તો બહુ વિચારવાનુ છે એ કરજથી પરિણામે આબરૂ જાળવવાના બદલે તેની હાનિનો પ્રસંગ આવતો હોય અથવા કરજ ફેડવામા ખોટી દાનત થવાનો સંભવ હોય, તો બહેતર છે, કે પ્રથમથી જ શક્તિ વિચારી ઉચિત દાન કરવુ, દેવાળુ ન

યથાશક્તિ

થવુ આમ વિચારી વિવેકપૂર્વક યથાશક્તિ વ્યવહારીઆ ગૃહસ્થીએ ઉચિત દાન કર્તવ્ય છે એથી વ્યવહાર ઉજળો રહે છે, દીપે છે છતા આ ઉચિતદાન આ ભવહેતુક જ છે એથી કાંઈ પરભવનો લાભ નથી થતો માટે જ્ઞાનીઓ એને બહુ વખાણતા નથી વ્યવહારમા ઉજ્જવળતા અને સરળતાનુ કારણ હોવાથી આડકતરી રીતે પરમાર્થને લાભ ભણી થાય, એ અપેક્ષાએ એને દાનમા ગણેલ છે, અને એથી એ ઉદાર પરિણામે શુભ

કીર્ત્તિદાનના ભેદ છે જો કે આ દાનનો એક પ્રકાર છે, અને એ દાન પણ ઘણાઓને લાભનું કારણ હોવાથી જ્ઞાનીઓ એનો નિષેધ કરતા નથી, છતા એ દાન કેવળ કનિષ્ઠ પ્રકારનું છે આ કાળે દાન અલ્પ પણ ન્હુ હોય તો આ કનિષ્ઠ પ્રકારમા ગણી નમાયું છે

અલ્પ ફળ ખાતર મહાન ફળ હારી જવા જેવું છે જે
દાન વડે જીવ અનંતી નિર્જરા કરી શકે
કનિષ્ઠ પ્રકારનું દાન અથવા પુણ્યરાશિ વધારી શકે, તેવા
મહાન દાનમાથી ફક્ત ચાર દહાડાની
નામના જેવું અલ્પ ફળ પામી દાતાર સંતોષ પામે છે, એ એના સંતાપની અધિકારી છે! દાતારે સમજવું જોઈએ છે, કે જાર વાવતા સાઠા તો ઉગશે સાઠા ખાતર ઉગતી જારને લણી ન નાખવી જોઈએ તેમ સખાવતના કામ કરતા અનંત પુણ્યરાશિરૂપ જાર મળશે, તેમા ભેગા કીર્ત્તિરૂપ સાઠા પણ આવશે, પણ એકલા નામનારૂપ સાઠા ખાતર અનંત પુણ્યરાશિરૂપ જારને લણી નાખવી ના ઘટે કીર્ત્તિની ખાતર કરેલું દાન કીર્ત્તિ જેટલું જ ફળ આપે છે, વધારે આપતું નથી માટે જ્ઞાનીઓ એ દાનને કનિષ્ઠ પ્રકારનું કહે છે તો કે એ દાનનો લાભ લેનારને તો ફાયદો છે, અને એથી દાન હોવાથી એ પ્રશંસવા, અનુમોદવા, મદદ આપવા યોગ્ય જ છે જ્ઞાનીઓ એને દાનનો ભેદ પણ એટલા માટે ગણે છે પણ દાનનો કરનાર તો કીર્ત્તિ ખાતર જ દાન કરતો હોવાથી એ કીર્ત્તિ પામી બીજું ફળ પામી શકતો નથી ભાવના પ્રમાણે સિદ્ધિ મળે છે કીર્ત્તિની અપેક્ષાએ

દાન કરનારને કીર્તિ મળે છે નિર્જરા ખાતર કરનારને નિર્જરા થાય છે, પુણ્ય ખાતર કરનારને પુણ્ય મળે છે ભાવ તેવું ફળ છે પરિણામ પ્રમાણે બંધ છે માટે મારા આ સખાવતના દાન કરનારા દાનેશ્વરીઓએ કેવળ કીર્તિ ખાતર સખાવત કર્તવ્ય નથી સખાવત ન કરતા હોય, તે કરતા આ કરનારાઓની બલિહારી છે આ કાળે કીર્તિ ખાતર પણ દાન કરી લોભ કપાય મદ

પરમાર્થે દાન કર્તવ્ય

પાડે એવા ઓછા જણાશે પણ આપણે પ્રતિષ્ઠા કે નામના કરતા પોતાના અને બીજાના કલ્યાણ ખાતર એવો દાન કરે તો બહુ કલ્યાણકારી છે કલ્યાણ ખાતર એ દાન થતું હશે, તો હિત અહિતનો વિવેક રહેશે, અને એ દાન ફળશે અને કીર્તિ ખાતર થતું હશે, તો હિત અહિતનો જોઈતો વિવેક નહિ રહે, તેમ તે ઠામે, વાર કે માટે, કીર્તિ મળો એ લાલસા રહે, એથી એ દાન દૂષિત થશે, અને કીર્તિ મળ્યા પછી એ રાખુ થઈ ગયો વખત નહિ ટકે પરમાર્થના કામ અને કીર્તિને પ્રાય આડવેર હોય છે નામનાની ખાતર થતી સખાવતમા બહુધા પરમાર્થ જળવાતો નથી જળવાય તો તે થોડો જ થાય, અને તેને ટકવનાર કીર્તિની આશા હોય ત્યા સુધી એ ટકે એ આશા દૂર થયે, એ ટેકો દૂર થયે એ પરમાર્થ પણ ખરી જાય

માટે દાનવીરોએ કીર્તિ ખાતર દાન કરવાનો ઓછો લક્ષ રાખી પરમાર્થ ખાતર દાન કર્તવ્ય છે

બદલેનો ... અને કીર્તિ મેળવવી દાન આપવાથી

અથવા બીજા પ્રકારે દાન કરી કીર્તિ–પ્રતિષ્ઠા પામવાથી એક લાભ સભવે છે, તે એ કે કીર્તિનો લોપ ન થાય, મળેલી પ્રતિષ્ઠામા હાનિ ન પહોંચે એ કાયમ રહે, એ ભય અને

એક લાભ

ચીવટથી દાતાર હમેશ દાન તરફ લક્ષ રાખે છે આમ દાન કરવાથી પણ લાભ છે એવી પણ થોડા થોડા મોડા મોડા પણ અતરાય તૂટી જીવને નફિયાર આવશે અને એ જ દાતાર પરમાર્થ ખાતર પણ દાન કરતા શીખશે, માટે છતી શક્તિએ લોભવૃત્તિ સેવી દાન નહિ કરનાર કરતા આવો કીર્તિની ખાતર દાન કરનાર ઘણે દરજ્જે આગળ છે આથી પણ પુણ્ય પામી તે શુભ ગતિ પામે છે એવો દાનનો મહિમા છે

ઉપસંહાર

આમ પાચ પ્રકારના દાન કહેવાયા એ બધા ધર્મના પ્રકાર છે તેમા પણ ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ઠ પ્રકાર છે

ત્રણ પ્રકાર

૧ ઉત્તમ—(૧) અભયદાન (૨) સુપાત્રદાન
૨ મધ્યમ—(૧) અનુકંપાદાન
૩ કનિષ્ઠ—(૧) ઉચિતદાન (૨) કીર્તિદાન

આવો એનો ભેદ છે એથી પુણ્ય થાય છે

દાનનો સમુચ્ચય યાર્થ — આશા-ઇચ્છા-સ્પૃહા વિના, કેવળ દાન ખાતર, પરમાર્થ ખાતર, આપણા આત્મા તથા પરાત્માના હિત ખાતર, જેને એ શક્તિના લાભનો ખપ હોય, જરૂર હોય તેવા યોગ્ય જીવને, વિવેકપૂર્વક લાભ આપવો એનું નામ દાન

દાનનું આવું સ્વરૂપ વિચારી તે પ્રમાણે દાન કરવાથી તે બહુ બહુ વિશુદ્ધ થાય છે આપણે વિશુદ્ધ દાનનો અવશ્ય ઉપયોગ રાખવો યોગ્ય છે આપણે દાનનું જે સ્વરૂપ વિવરીને વિચાર્યું તેના કેટલાક જાણવા જેવા ભૂષણ દૂષણ વિચારી, હવે આપણે એ દાનના વિષયને બંધ કરી, ધર્મના બીજા ભેદ શીલ* ઉપર આવીએ

દાનના ભૂષણો — (૧) ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય વડે કરેલું દાન ફળદાયી છે ન્યાયથી બીજાનું પરિણામ નરસું હોય, તેમ અન્યાયના વિત્તથી દાનનું શાસ્ત્રોક્ત ફળ ન મળે લીબોળી વાવ્યે આંબો ન થાય

(૨) ન્યાયપૂર્વક પોતાની શક્તિ વડે, પોતાના બળ વડે, પોતાના પુણ્ય વડે ઉપાર્જેલી ઋદ્ધિ વડે કરેલું દાન ફળદાયી છે

(૩) વિવેક વડે દાન શોભે છે પાત્રાપાત્ર, યોગ્યાયોગ્ય, હિતાહિતનો વિચાર દાતાએ કર્તવ્ય છે

* આ શીલધર્મનો લેખ અપૂર્ણ-પ્રારંભમાત્ર લખાયેલો ઉપલબ્ધ થઈ પાછળ પરિશિષ્ટમાં મૂક્યો છે

—ભગવાનદાસ

(૪) ચિત્તની પ્રસન્નતાપૂર્વક આપેલુ દાન શોભે છે, પરિણમે છે સંકોચવાળા મનથી કરેલુ દાન સંકોચાયલા ફળને આપે છે

(૫) દાન ગુપ્ત કર્ત્તવ્ય છે જમણા હાથે કરેલુ દાન ડાબો હાથ ન જાણે એમ કર્ત્તવ્ય છે ગુપ્ત દાનનો અદ્ભુત ચમત્કાર છે

( ) દાન ખાતર દાન કર્ત્તવ્ય છે આશા-સ્પૃહા-ઈચ્છા-વાસના ખાતર દાન કરવા યોગ્ય નથી નિષ્કામ વૃત્તિએ કરેલુ દાન બહુ ફાલી ફુલી નીકળે છે

દાનના આ બધા ભૂષણો દાનેશ્વરીએ કંઠમા ધરી દાન અવશ્ય કર્ત્તવ્ય છે

દાનના દૂષણો

દાનના દૂષણો—(૧) અન્યાય વડે ધન ઉપાર્જી દાન કર્ત્તવ્ય નથી, અર્થાત્ જીવે એમ ન વિચારવુ કે ગમે તેમ કરી પૈસા તો ભેગા કરીએ, પછી દાન કરશુ આમ કરવુ એ વાઘરી ખાતર ભેંસ મારવા જેવુ છે માટે એવી ભ્રમણાએ નહિ રહેવુ

(૨) દાન કરીને તે ગાઈ બતાવવુ નહિ

(૩) જેને દાન આપ્યુ હોય તેને ઓશિયાળો ન ગણવો

(૪) દાન કરનારા કરતા કહેનારા ઘણા છે આ એક મ્હોટુ દૂષણ છે દાન કરી બતાવવુ જોઇએ, અને પછી એની વાતો કરવી જોઇએ ખોટી કલ્પના ફળ નથી આપતી

(૫) અપ્રસન્ન ચિત્તે દાન કર્ત્તવ્ય નથી પ્રફુલ્લિત પ્રેમે ભાવ આણવા યોગ્ય છે

(૬) નામના રાખી દાન કર્ત્તવ્ય નથી

(૭) આમળો રાખી દાન કર્ત્તવ્ય નથી કે હું કેવુ દાન કરૂં છું? તે શું કયું ? આમ કરવાથી દાનનું ફળ હારી જવાય છે

(૮) અનાદરથી આપવા ઉચિત નથી.

(૯) ઈર્ષ્યા કરવી ઉચિત નથી કોઈ દાન કરે તે દેખી બળી જવું એ મહા પાપ છે તેની દેખાદેખીથી ઇર્ષ્યામાં આવી દાન કર્ત્તવ્ય નથી એથી દાનનું ફળ હારી જવાય છે એ કષાય સેવવારૂપ છે દાનના પરિણામ નથી દાનના પરિણામથી આપેલું દાન પરિણામ આપે છે

આ વગેરે દાન કરવામાં, તેના ફળમાં અંતરાયરૂપ દૂષણો છે, તે આપણે વિનય વિચાર અવશ્ય ટાળવા યોગ્ય છે, ટાળવા આવશ્યક છે દાન કરવું કરાવવું, કે તેને દેખી અનુમોદન કરવું એ દાનનું પરમ સાર્થક છે આવા દુર્ગતિથી બચાવનાર પરમ સાધનરૂપ દાનનો આપણને બધાને આશ્રય હો! ॐ શાંતિ

1

પંચાચાર

૧ જ્ઞાનાચાર

જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે જીને કેમ વર્ત્તવુ એ સબધી કેટલીક ઉપયોગી શિક્ષાઓ અર્હંત
ઉદ્દેશ ભગવાન આપણા હિત માટે પ્રકાશી ગયા છે એ શિક્ષા આચરતા આપણને જ્ઞાન શીઘ્ર પ્રાપ્ત થાય છે

૧ જ્ઞાન વાચવા, વિચારવાનો, અન્ય પાસેથી ગ્રહણ કરવાનો કાળ નક્કી કરી નાખવો જોઇએ, અને પછી નિયમપૂર્વક તે જ કાળે વાચવા, વિચારવા
કાળ આદિનું ગખવુ જ્ઞાનગ્રહણમા ખલેલ પહોચાડે, અથવા એ કાળે બીજી ઉપાધિ આવી પડે એવો એ વખત ન રાખવો સવારનો, બપોરનો કે રાતીનો સધ્યાકાળ વર્જ્યો પ્રાત કાળનું બ્રાહ્મ મુહૂર્ત બહુ સારૂ છે યથાયોગ્ય ઠરાવેલે કાળે નિયમપૂર્વક જ્ઞાન લેવાથી તે શીઘ્ર અને શુદ્ધ મળે છે આ પ્રથમ કાળાચાર

૨ વિનયાચાર—જેની પાસેથી જ્ઞાન લેવુ હોય, તેની સેવા કરવી, તેના ગુણના રાગી થવુ, તેની સમીપે સુવિનીત

નમ્ર થઈ બેનવુ આથી આપણામા
વિનય એ નાન ગુણ આવે, આમ જ્ઞાનીનો
વિનય કરવો એ બીજો વિનયાચાર

૩ બહુમાનાચાર—જેની પાસેથી અથવા જેમાથી જ્ઞાન મેળવવુ હોય તે જ્ઞાની, જ્ઞાનની ભક્તિ કરવી, તેના પ્રતિ ઉદ્ગાર આણવા, તેનુ બહુમાન
બહુમાન કરવુ, તેના ગુણ ગાવા, એ વગેરેથી આપણો જ્ઞાન ગુણ ઉજ્જ્વળ થાય છે
આમ જ્ઞાનોપકરણ, તથા જ્ઞાનીનુ બહુમાન કરવુ એ ત્રીજો બહુમાનાચાર

૪ ઉપધાનાચાર—જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે યોગ, ઉપધાન આચરવા, એટલે કે સદ્ગુરુ સમીપે, ઇંદ્રિયોને તથા મનને કાબુમા રાખી કર્મમળનાશક વિધવિધ
ઉપધાન તપશ્ચર્યા કરવી જ્ઞાન પ્રાપ્તિના નિમિત્તે વિષયવિમુખ થઈ તપશ્ચર્યા કરવાથી જ્ઞાન શીઘ્ર વ્યાપે છે, એ ચોથો ઉપધાનાચાર

૫ અનિન્હવાચાર—જેની પાસેથી આપણને ગુણ કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા હોય, તેનો ગુણ કે ઉપકાર ઓળવવો નહિ ઢાકવો નહિ, તે તે ગુણ માટે
અનિન્હવ તે તે પુરુષનો ઉપકાર માનવો, ગુણ જાણવો પાપ કોઈ પણ કાળે એ ગુણ છુપાવવો નહિ એ અનિન્હવાચાર આપણને જેનાથી ગુણ થાય, તેનો ગુણ ઓળવવાથી ગુરુદ્રોહ થાય છે, જે મહા આવરણ અને અજ્ઞાનતાનુ કારણ છે

૬ વ્યજનાચાર—જે શબ્દ જેમ હોય તેમ તે પ્રકારે ફ્રાબો, ભાર, હ્રસ્વ, દીર્ઘ, આદિ લક્ષ રાખી ઉચ્ચારવો, જાણવો, કેમકે તેમ નહિં કરવાથી અર્થનો અનર્થ થાય છે જે પણ આવશ્યકનું કારણ છે જેમકે શ નો સ ઉચ્ચારવાથી અર્થાંતર થઈ જાય છે ઉ દા સકૃત્ = એકવાર, શકૃત્ = લીંડુ, ઈત્યાદિ માટે ઉપયોગ રાખી શબ્દનો બરાબર ઉચ્ચાર કરવો એ વ્યજનાચાર

વ્યજન

૭ અર્થાચાર—જે વખતે શબ્દ ઉચ્ચારતા હોઈએ, તે વખતે તેનો અર્થ પણ ધ્યાનમા રાખવો આથી જ્ઞાન શુદ્ધ થાય છે જેમ શબ્દ શુદ્ધ ઉચ્ચારવો તેમ અર્થ પણ બરાબર ધારવો આ અર્થાચાર

અર્થ

૮ તદુભયાચાર—એટલે વ્યજન અને અર્થ બનેના આચાર એટલે જે સમયે જે પ્રસગે જે વાક્ય કે શબ્દો ઉચ્ચાર્યા હોય, તેજ સમય પ્રસગને અનુસરી અર્થ ગ્રહણ કરવા અથવા જે અર્થ કહેવા ધારતા હઈએ, તેને જ લગતા શબ્દો તેજ ભાવમા તેવી જ ઢબમા ઉચ્ચારવા આ વ્યજનાર્થાચાર કેમકે નવ કબલ લાવ આમા બે અર્થ રહેલા છે માટે મર્મમા વાત ન રાખતા તે સ્ફુટ રાખવી નવ એટલે નવ અને નવ એટલે નવી વિશુદ્ધપણે આ આચાર વર્તતા જ્ઞાનગુણ દીપી નીકળે છે, વૃદ્ધિ પામે છે, નિર્મળ થાય છે, ... ળે છે

વ્યજનાર્થ

જ્ઞાનીઓ એ આચાર આચરી કદી નાશ ન પામે એવુ જ્ઞાન પામે છે આપણે પણ એમ વર્તીએ તો અવશ્ય જ્ઞાન પામીએ

---

૨ દર્શનાચાર

ઉદ્દેશ

અગાઉ જ્ઞાનાચારના નિબંધમા કહ્યુ કે આવી આવી રીતે વર્તવાથી જ્ઞાન સુલભ થાય છે, તેમ જ દર્શન શીઘ્ર પ્રાપ્ત થાય, તે વિમલ પામે અને નિર્મળ થાય, એવા પ્રકારના કેટલાક ઉત્તમ આચરણનો શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને બોધ કર્યો છે તે બોધ અવશ્ય આપણે ધ્યાનમા રાખવા જેવો છે તે પ્રમાણે વર્તતા પરમ હિત થાય છે

નિ શકતા

૧ નિ શકતાચાર—શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન વસ્તુના, જીવાજીવના, લોકાલોકના જે જે ભાવો પ્રકાશી ગયા છે, તે બધા યથાતથ્ય તેમ જ છે, એવા પ્રકારની ચિત્તમા દૃઢતા રાખવી એને નિ શકતા આચાર કહે છે આપણને આપણા કર્માવરણ યોગે એ વાતો અનુભવગોચર ન થાય, પણ તેઓએ તો પોતાના જ્ઞાન તથા અનુભવબળે જે જે ભાવ જેવા જાણ્યા, જોયા, અનુભવ્યા, તે તે બધા તે પ્રકારે પ્રકાશ્યા છે તેમા કિંચિત્ ભિન્નભાવ કે વિરોધ નથી નિરાગી હોવાથી મૃષા બોલે નહિ અને સર્વજ્ઞ હોવાથી અજાણના

પણ તેઓથી મૃષા બોલાઈ જવાય નહિ આમ એઓના વચનો મૃષા હોવાનુ લેશમાત્ર પ્રયોજન નથી એઓએ પ્રકાશ્યુ છે, કે આત્મા છે, તે નિત્ય છે તે કર્મનો કર્તા છે, તે કર્મનો ભોક્તા છે, તેનો મોક્ષ છે, અને જ્ઞાન દર્શન-ચારિત્ર રૂપ એ મોક્ષના સાધન પણ છે વળી પ્રત્યેક આત્મા જૂદા છે, તે બધા દેહથી ન્યારા છે, દેહ એ પુગલ છે, દેહનો નવના, ગળવાનો નાશ પામવાનો સ્વભાવ છે, દેહ વિનાશી છે, દેહ રૂપી છે, આત્મા અખડ અવિનાશી, અરૂપી જ્ઞાન દર્શનાદિ ગુણવાળો છે આમ જે જે ભાવ પરમાત્મા પોતાની જ્ઞાનદૃષ્ટિએ દર્શાવી ગયા છે, તે બધા તેમ જ છે તેમા મારે શકા કરવાનુ કાંઈ કારણ નથી, કદાચ મારા અજ્ઞાને કરીને મને એ ભાવો યથાર્થ ન સમજાય, તેથી તે ભાવો ખોટા છે, એમ તો નથી જ આ પ્રકારે વિચારી જિનવચન પ્રતિ દૃઢ શ્રદ્ધા રાખવી તે પ્રથમ નિ શકતા આચાર આવા પ્રકારના વર્તનથી જીવનો સમ્યક્ત્વ ગુણ ઉદય પામે છે, નિર્મળ થાય છે, વિકાસ પામે છે માટે શ્રી સર્વજ્ઞ વીત રાગ પરમાત્માના વચનો પર અડગ આસ્થા રાખવી.

૨ નિ કાક્ષાચાર—જીવ કર્મ ક્ષય કરી વધી વધીને વધે, તો શ્રી અરિહત પરમાત્મા જેવા થાય, સર્વજ્ઞ વીતરાગ થાય, એથી તો વધે નહિ જ

નિ ક્ષા આમ સદ્દેવમા શિરરૂપ શ્રી અરિહતદેવ છે તેને મૂકી કોઇ સરાગી દેવાદિના ચમત્કાર, વિદ્યાસિદ્ધિ આદિ દેખી તે પ્રતિ વ્યામોહ પામવો એ સમ્યક્ત્વને મલિન કરવાવાળુ છે એ પ્રકારે દર્શનને

દૂષિત ન થવા દેવુ, પણ જીવે વિચારવુ, કે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને તો આત્માની અનત શક્તિ કહી છે, તેઓ પોતે અનત વ્યક્ત શક્તિના ધણી છે, આપણે પણ એ આપણી શક્તિ પ્રગટ કરી શકીએ, એ શક્તિનો પ્રભાવ તો એટલો છે, કે લોકનો અલોક કે અલોકનો લોક પણ કરી શકે એથી મ્હોટો કયો ચમત્કાર કહેવાય? પણ મુક્ત જીવનો વાસ્તવિક રીતે એવા પ્રકારનો સક્રિય સ્વભાવ નથી નિરાગીને એવા ચમત્કારો કરી બતાવવાનુ કશુ પ્રયોજન નથી સરાગી દેવનાદિએ એવા ચમત્કાર બતાવે તો તેથી આપણે મોહ પામવાનુ કશુ કારણ નથી એ પૌદ્ગલિક તમાસા છે આત્મહિતૈષી જીવે એમા રાચવુ ઘટે નહિ વળી કોઇ વિદ્યાસિદ્ધિવાળો મત્ર, તત્ર, ઔષધાદિ વડે આપણને રોગાદિ મટાડવામા, અથવા ધન, પુત્રાદિ પ્રાપ્તિમા નિમિત્તરૂપ થાય, તો તથી તે ઉપર મોહ પામી, દૃષ્ટિરાગી થઇ, સર્વજ્ઞ વીતરાગ અરિહત દેવ ભણીથી પતિત થવુ ન ઘટે જીવે ત્યા વિચારવુ ઘટે કે રાગ મટવો, કે ધન પ્રાપ્તિ થવી, કે પુત્રાદિ સતતિ પામવા એ પૂર્વ કર્મને આધીન છે પ્રારબ્ધમા ન હોય તો એ સરાગી દેવતાદિની વિદ્યા, તત્ર, મત્ર, પ્રસન્નતા કાઈ કામ ન કરી શકે વિદ્યા, મત્ર, તત્રાદિના ચમત્કારથી તો જીવને પડવાનુ કારણ થાય છે, એ સરાગી દેવનાદિના ખ્યાલમા નથી હોતુ વીતરાગ અરિહતની એથી અનતગણી શક્તિ છે, પણ તેનો તેઓ જીવને પડવાના કારણ થાય એવારૂપે કદી ઉપયોગ કરતા નથી ઘણા લબ્ધિ-સિદ્ધિના ધરવાવાળા આત્માર્થી નિર્ગ્રંથો

છે,-તેઓ કદી એવા પ્રકારે શક્તિનો ઉપયોગ કરે નહિ તેઓ તો જીવો જે પ્રકારે ચડે, માર્ગ પામે, કર્મથી છૂટે, દુ ખથી છૂટે, ભ્રમણથી વિરમે,-એવા જ પ્રકારે પોતાની શક્તિનો ઉપયોગ કરી રહ્યા છે ધન-પુત્ર આદિ પ્રાપ્તિ, રોગ મટવો-એ વગેરે કેવળ પુદ્ગલ સબધી છે, આત્મા સબધી એમા કશુ નથી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન તો સર્વથા આત્મા સબધી બોધ કરી ગયા છે આ મગણીના ચમત્કાર તો પુદ્ગલજાળ વધારી, ઉલટા ભવભ્રમણમા નાખનાર છે, માટે તેમા મારે વ્યામોહ પામી, શ્રી પરમ વીતરાગના પરમ હિતરૂપ માર્ગથી ઓસરવુ, ડગવુ, પડવુ, ન ઘટે, આવા પ્રકારે વિચારી વર્તવુ તેનુ નામ નિ કાક્ષા આચાર આત્માર્થીએ કેવળ નિ કાક્ષા આદરવી યોગ્ય છે આથી દર્શન બહુ શુદ્ધ થાય છે

૩ નિર્વિતિગિચ્છાચાર—જીવે ધર્મના ફળમા લેશ માત્ર સદેહ કરવો યોગ્ય નથી ધર્મથી જીવો દુર્ગતિમા પડતા ચોક્કસ બચે છે ધર્મ કેવળ સુખનુ સાધન છે ધર્મનો આવો પ્રભાવ છતા કવચિત્ આપણે તપશ્ચર્યા, દાન, બ્રહ્મચર્ય આદિ આચરતા હોઇએ, અને

નિર્વિતિગિચ્છા
-જુગુપ્સા

છતા દુ ખી, દરિદ્રી, રોગી હોઇએ, અને બીજા કોઇ જીવો વિષય-કષાય આસક્ત હોય, વ્યભિચારાદિ દુર્વ્યસનવાળા છતા સુખી, પૈસાવાળા, નિરોગી દેખાતા હોય, તો તેથી ધર્મનુ ફળ નથી એમ વિચારવુ ન ઘટે અથવા ધર્મનુ ફળ હશે કે નહિ, હુ ધર્મ કરૂ છુ છતા દુ ખી છુ, આ

અધર્મ તેને છે છતાં સુખી છે,–તો ધર્મનું ફળ હશે કે નહિ, એવા પ્રાણની જગાયે શંકા લાવવી ઘટે નહિ જીવે તે વેળે પોતાના પૂર્વ પ્રારબ્ધ વિચારવા ઘટે, પોતે દુખી, દરિદ્રી, રોગી છે, તે કેવળ પૂર્વના કર્મના ફળ છે, તે કર્મ ભોગવાઈ જશે તે તે દુખ, રોગ, દારિદ્ર આદિ સ્વયમેવ દૂર થશે બીજા અધર્મ આચરતા છતાં સુખી દેખાય છે, તે પણ પોતાના પૂર્વિત કર્મના ફળ ભોગવે છે, એ કર્મ ભોગવાઈ ગયે તેના દેખાતા સુખ દૂર થશે, અને અધર્મના માઠા વિપાક તેને ભોગવવા પડશે તીર્થંકર ભગવાન્ શ્રી મહાવીર જેવા પરમ ધર્માત્માને અસહ્ય દુખ પડયા, તે કેવળ પૂર્વના કર્મ શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન જેવા ત્રિલોકના નાથને વરસ દિવસ સુધી આહાર વસ્તુ ન મળી, એ પૂર્વના કર્મ તો પછી મને પણ મારા પૂર્વ કર્મ કેમ છોડે? ધર્મ તો પરમ હિતરૂપ, તારનાર, દુર્ગતિથી બચાવનાર છે આ પ્રકારે ધર્મમા દૃઢ આસ્થા રાખવી તેનુ નામ નિર્વિતિગિચ્છા આચાર

અથવા–નિર્વિતિગિચ્છા એટલે દુગચ્છા ન આણવી, સૂગ ન આણવી તે સાધુ, સાધ્વી, મહાત્મા આદિના મલિન વસ્ત્ર, દેહ, શરીરાદિ જોઈ ચિત્તમા સૂગ આણવી, ગ્લાનિ પામવી એ દુગચ્છા જીવે શૌચાશૌચનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ વિચારવુ ઘટે જેથી સૂગ ન ઉપજે, એવો ખરો પવિત્ર, શુચિ પદાર્થ તો આત્મા છે આ મારો જ દેહ પરમ અશુચિનુ સ્થાન છે, બહાર ત્વચાથી ઢંકાયેલ છે બાકી અંદર જોઈએ, અથવા ત્વચા ઉતારી જોઈએ તો

ખણ પડે, કે કેવી સૂગ ઉપજાવે, ચિતરી ચડાવે, એવા લોહી, હાડ, ચામ, માંસ, પરૂ, વીર્ય, મળ, મૂત્ર આદિ અશુચિનું એ ભાજન છે આ મારો દેહ જ આવી અપવિત્રતાનું ભાજન છે, તો આ પવિત્ર મહાત્માઓ જેઓ દેહ પરથી રાગ છોડી આત્માર્થ સાધવામાં ઉદ્યુક્ત છે, તેઓના મલમલિન ગાત્રથી હું સૂગ પામું છું, તે મને ધિક્કાર છે, એ મને બીલકુલ છાજતું નથી પવિત્ર તો એક આત્મા જ છે બાકી આ દેહ, વસ્ત્રાદિ સહેજે મલિન થયા કરે છે આ મારો જ દેહ દુર્ગંધ, દૌગંચ્છિક પદાર્થનો ભરેલો છે, તો હું બીજાથી કેમ સૂગ પામું? માટે એમ કરવું કેમ ઘટે? પગ બળતી નથી જેનો અને જગ બળતી જોવા જઉં છું, એ તો કેવળ અન્યાય છે આમ વિચારી જીવને રંગ સ્થાનમાંથી અટકાવવો એ નિર્વિચિકિત્સા અથવા કોઈ જીવની કાયા રોગાદિ યોગે દુર્ગંધીમય સૂગ ઉપજાવે એવી થઈ ગઈ હોય, અને આપણી કાયા દેખીને આંખ ઠરે એવી સુગંધમય હોય, તો પણ ત્યાં આપણી કાયાથી મોહ પામી ગર્વ આણી, પેલી કાયાથી સૂગાવું ન ઘટે એ પણ કર્મના ચમત્કાર છે પૂર્વ કર્મ યોગે આપણને મારી સુશોભિત સુગંધી કાયા મળી, બીજાને પૂર્વ કર્મ યોગે રોગી કાયા મળી તે જ આ મારી કાયા, જેને માટે હું આટલું ગુમાન રાખું છું, તે સનત્કુમાર ચક્રવર્તીની કાયા પેઠે, શુભ કર્મ ક્ષીણ થયે, કોને ખબર છે, રોગગ્રસ્ત થશે આ મારી સુંદર કાયા અને આ બીજાની સૂગકારક કાયા બન્ને રોગ અને અશુચિનું ભાજન છે મારી કાયામાં અશુચિ રોગ

આદિ સત્તારૂપે છે, આ બીજાની કાયામાં વ્યક્ત થએલ છે આ બીજાની કાયા પણ કદાચ પૂર્વ કર્મ ક્ષીણ થયે, પાછી નિરોગી થઈ સુંદર થઈ જશે આમ આ કર્મના ચમત્કાર છે—એમ વિચારી ખાર દુગચ્છા કરવી ન ઘટે આ પ્રકારે વિચારી વર્તવું તેનું નામ નિર્વિતિગિચ્છા આચાર આ આચારે વર્તવાથી દર્શન અતિ નિર્મળ થાય છે

૪ અમૂઢદૃષ્ટિ આચાર—જીવે પોતાની દૃષ્ટિ વ્યામોહ પામવા ન દેવી જેમ જે સ્થળે જે સમયે યોગ્ય હોય, તેમ તે સમયે તે સ્થળે આચરવું સમય,

અમૂઢદૃષ્ટિ

સ્થળ, દ્રવ્ય, દેશ, કાળ, ભાવ વિચારી વર્તન રાખવું, મૂઢ ન થવું, એનું નામ અમૂઢદૃષ્ટિ સમયજ્ઞ—સમયના જાણ પુરુષો પ્રકાશી ગયા છે, કે જીને સામાચારી જેથી સામ્યભાવ પ્રગટે તે પ્રમાણે, અથવા સમાચારી, સમયાચારી પ્રમાણે વર્તવું, અર્થાત્—

"જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, તહાં સમજવું તેહ,
ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થી જન એહ"

આત્મસિદ્ધિ—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

સમયનું સિદ્ધાંતનું, આગમનું, સમયના જાણ પુરુષોએ બોધેલું, સમાચારીનું, સમયાચારનું આ રહસ્ય છે, તત્ત્વ છે, તેમાં જીવે વિચક્ષણ થવું, મૂઢ ન થવું આ અમૂઢદૃષ્ટિ અથવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને જે જે તત્ત્વાવબોધ કર્યો છે, તે તે ગ્રહણ કરવામાં જીવે મોહ—પ્રમાદ છોડી દેવો, મૂઢતા ત્યાગવી, ચતુરાઈ, હોશીયારી, સાવધાનતા, એકાગ્રતા, વિચક્ષણતા રાખવી એનું નામ અમૂઢદૃષ્ટિ અથવા કાચ તે કાચ અને

હીરે તે હીરે, એ પ્રમાણે ગારા નરસાની, સાચા ખોટાની ઉત્તમ-મધ્યમ-કનિષ્ઠની પરીક્ષામા નિપુણ થવુ, તે અમૂઢદષ્ટિ

" વેષ દેખી નહિ ભૂલવુ, ઓળખવો આચાર,
બુડયા તે નહિ તારશે, તારશે તારણહાર "

વેષથી કે પ્રપચથી, કે છળથી, કે ચમ કારથી વ્યામોહ ન પામવો, કળે કરી પરીક્ષા કરી લેવી નિરાગી તે નિરાગી અને સરાગી તે સરાગી નિરાગી તે અમૂલ્ય હીરો, સરાગી તે કાચ તો સરાગીના, કાચરૂપના, અ પ ક્ષમાદિક ગુણ દેખી, અથવા ચમત્કાર દેખી આપણી દષ્ટિને ત્યા થભાવી દેવી ન ઘટે, વ્યામોહ પમાડવી ન ઘટે, દૂષમ દુર્ન્યાય આચરવો ન ઘટે નિરાગીના, અમૂલ્ય હીરારૂપના, ચમ કાર કે અનુપમ ક્ષમાદિક ગુણ આગળ આ ચમ કારો કે અ પ ક્ષમાદિક કઈજ નથી એ આદિ પ્રકારે વિચારવુ તેનુ નામ અમૂઢદષ્ટિ

આમ વિચક્ષણ થવાથી, ઝવેરી થવાથી, જીવની દષ્ટિ મૂઢતા ત્યજે છે,—એથી દર્શન ગુણ બહુ ઉજ્જવળ થાય છે આ અમૂઢદષ્ટિ આચારનુ રહસ્ય સમજી એ પ્રમાણે વર્તતા આપણને અનુપમ લાભ મળશે

૫ ઉપબૃહક ગુણ આચાર, અથવા પરગુણપ્રશસા — અગાઉ કહ્યુ કે સરાગીના અ પ ક્ષમાદિક ગુણ દેખી વ્યામોહ ન પામવો, એ અમૂઢદષ્ટિ આચાર [illegible]

ઉપબૃહણ

એમ વ્યામોહ પામી દષ્ટિને [illegible] ન દેવી. ક્ષમાદિ ગુણો તો જેટલા [illegible] ઓછા છે, જ્ઞાન જેટલુ મળે તેટલુ ઓછુ છે

અન ત છે, એટલે અ પજ્ઞાનવાળાને કે ક્ષમાવાળાને દેખી જ્ઞાન આટલુ જ હોય વા ક્ષમાદિ આટલા જ હોય એવો નિર્ધાર કરી દૃષ્ટિ શિથિલ ન ઘટે, મૂઢ થવુ ન ઘટે, જેનો જેવો પુરુષાર્થ અને જેવી શક્તિ પણ એથી એમ સમજવાનુ નથી કે એ અ પજ્ઞાનાદિક ગુણ કે ક્ષમાદિ જોઈ રાજી ન થવુ, કે તેની અનુમોદના ન કરવી, કે તેને પ્રકાશવા નહિ પાડો અ પ પણ ગુણ જોઈ ચિત્તને રાજી પમાડી તેનો પ્રકાશ કરવો, એ ગુણની અનુમોદના કરવી પારકા ગુણના અનુમોદનથી, પરગુણ પ્રકાશથી આપણા ગુણ વધે છે

" परगुणपरमाणून् पर्वतीकृत्य नित्य ।
निजहृदि विकसन्त सन्ति सन्त कियन्त ॥ —भर्तृहरि

તેમજ જે જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવો હોય તે બધાની અનુમોદના કરવી તેઓના ગુણ ઢાકવા નહિ, ઓળવવા નહિ, તેનો દ્રોહ ન કરવો આ ઉપગૂહનાચારથી સમ્યક્ત્વ અન્યત ઉજ્જવળ, નિર્મળ થાય છે આપણે એ આચરણથી પરમ લાભ પામશુ

૬ સ્થિરીકરણ આચાર—જીવ પોતે જો સન્મા ર્ગથી ડગી પતિત થવા ભણી હોય, તો તેને સદ્વિચારથી સત્પુરુષોના ચરિત્ર કથન–વાચનથી,

સ્થિરીકરણ

સત્પુરુષોના ગુણગ્રામથી, ઉપદેશથી સ્થિર કરવો, પડતો અટકાવવો, પણ પડવા ન દેવો, તે સ્થિરીકરણ આચાર અથવા બીજા જીવો સન્માર્ગેથી પડતા હોય તો તેને સદ્બોધ અમૃત સિંચી

રણુથી શ્રદ્ધા બહુ મજબુત પાયો નાખે છે આત્મગુણ વિકાસ પામે છે

વાત્સલ્યભાવ

૭ વાત્સલ્ય આચાર—જગત જીવ પ્રતિ વાત્સલ્ય ભાવ રાખવા, જગતના પ્રેમી થવુ, જગતજીવના મિત્ર થવુ, કોઇના પ્રતિ વૈર કે દ્વેષ ભાવ ન રાખવો, બધાનુ હિત ચિતવવુ, કોઈનુ બુરૂ ન ચિતવવુ, બધાનુ હિત આચરવુ, કોઈનુ બૂરૂ ન આચરવુ, બધાને હિત થાય એમ ઉચ્ચારવુ, કોઇને અહિત ન થાય એમ ઉચ્ચારવુ, જીવોના દુખ કેમ દૂર થાય, તે વિચારી તેની યોજના કરવી, જીવોને જ્ઞાન કેમ મળે તે વિચારી તેની યોજના કરવી, આ વગેરે વાત્સલ્યતા (વત્સલતા) ના પ્રકાર છે હિત તો જીવ માત્રનુ ઇચ્છવુ, પણ બધા જીવોના હિતમા પ્રવર્ત્તી ન શકાતુ હોય, તો પોતાના સમસ્વભાવી, એક જ ધર્મ વાળા, એક જ માર્ગના ઇચ્છક આરાધક, એવા મુમુક્ષુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોના હિતમા તો અવશ્ય પ્રવૃત્તિ કરવી, એઓને ધર્મ આરાધના વિઘ્નો દૂર થાય, અશાતાના કારણો દૂર થાય, જ્ઞાનના સાધનો મળે, ખાનપાનની વિટંબના હોય તો તે દૂર થાય, એઓ આર્ત્તધ્યાન રહિત થઈ આપણા ગુણની વૃદ્ધિ કરતા રહે, એ પ્રકારે આપણી શક્તિ પ્રમાણે સાધર્મિવત્સલ થવુ, વાત્સલ્યભાવ દાખવવો, તન, મન, ધનથી કરવો, શારીરિક શક્તિ તથાપ્રકારની ન હોય તો મન, ધનથી એ વાત્સલ્ય કરવુ, ધનની પણ શક્તિ ન હોય તો કેવા પ્રકારે મારા ધર્મબંધુઓનુ હિત

થાય એ વિચારવુ, વિચારી યોગ્ય સ્થાનકે જાહેર કરવુ, તે પ્રમાણે અમલ કરવા યોગ્ય સ્થાનકે કહેવુ, અને જે તન–ધનથી કરી શકતા હોય તની મનથી અનુમોદના કરવી આ બધા સાધર્મિક* વાત્સલ્યના ઉત્તમ પ્રકાર છે સ્વધર્મીને મદદ કરવાથી પોતાના ધર્મની (આત્મધર્મની) વૃદ્ધિ થાય છે માટે સમસ્વભાવીઓના હિતમા વીર્ય ફોરવવા રૂપ વાત્સલ્ય ભાવ આચરવો એ આ વાત્સલ્ય આચાર આ વાત્સલ્યથી કરીને ધર્મના વિઘ્નો ટળી જઈ આપણી શ્રદ્ધા દઢ થાય છે ઝાઝા એકધર્મીઓનો સમુદાય જામે છે અને સમુદાયબળથી શ્રદ્ધા બહુ પુષ્ટ થાય છે દર્શનાચારનો આ વાત્સલ્ય વિભાગ બહુ વિચારવા જેવો છે મનથી આચરતા ઘણો લાભ થાય એમ છે નોકારશી જમાડવારૂપ (અને તે પણ વિવેક વિના) એક કનિષ્ઠ પ્રકારમા જ હાલ એ વાત્સલ્યભાવ મર્યાદા પામ્યો છે, એ ખરેખર શોચનીય છે

૮ પ્રભાવક આચાર—વીતરાગ માર્ગનુ પ્રભુત્વ, તેનો મહિમા, તેનો પ્રભાવ દેખાડવો, કે જેથી ઘણા જીવો

---

* આ 'સાધર્મિક વાત્સલ્ય' વિ૰ આજ ગ્રથમાજ પોતાની લાક્ષણિક ચોટ શૈલીમાં ખાસ વિસ્તૃત તલસ્પર્શી નિબંધ લખ્યો છે તે દાનધર્મના વિષય સાથે નિકટ સબધ ધરાવતો હોવાથી, તેમજ આ પચાચાર અતર્ગત દર્શનાચારનો વિશિષ્ટ અગભૂત હોવાથી આ પંચાચારના વિષય પછી મૂકવામા આવ્યો છે

—ભગવાનદાસ

એ માર્ગ ભણી વળે પોતે જ એવા
પ્રભાવના પ્રકારે વર્ત્તવું કે બીજાને એ માર્ગનો
પ્રભાવ જણાય જેમ કોઈ કુશળ વૈદ્ય
લોકોને કહે કે અમુક ઔષધિના સેવનથી જર્જરિત દેહ નવયૌવન જેવો થઈ જાય છે, પણ ઘણાને તેના કહેવા માત્રથી એનો વિશ્વાસ ન આવે, પણ એ વૈદ્ય પોતે તે વનસ્પતિનો ઉપયોગ કરી દેખાડી તેનો પ્રભાવ જણાવે, તેથી ઘણા વિશ્વાસ પામે, તેમ પરમ પવિત્ર વીતરાગ માર્ગ પરમ સુખનો દાતાર છે, કર્મનો હણનાર છે, એમ કહેવા સાથે પોતે આચરી તેના પ્રભાવથી બીજાને જાણીતા કરી તે માર્ગ ભણી આણે Example is better than precept'– "કહેવા કરતા કરી બતાવવુ વધારે સારૂ છે" પૂર્વેના મહાત્મા પુરુષો વીતરાગ માર્ગનો પ્રભાવ આ પ્રકારે બતાવી ગયા છે ઉપરાંત પોતામા કાંઈ કાવ્યશક્તિ હોય, વિદ્યાશક્તિ હોય, લબ્ધિ સિદ્ધિ હોય, તો તેનો ઉપયોગ કરી ભૂલા પડેલા જીવો માર્ગ પામે એમ કરવુ યોગ્ય છે મુગ્ધ જીવો પર કાવ્ય–વિદ્યાશક્તિનો પ્રભાવ બહુ થઈ શકે છે, એઓને ધર્મમા જોડવાના એ નિમિત્ત થાય છે બાહ્ય પ્રતાપરૂપ પ્રભાવથી ઘણા જીવો ઉપકાર પામી માર્ગ સન્મુખ થાય છે તો સમય વિચારી એવા પ્રભાવ તરફ દૃષ્ટિ રાખવી, એ પ્રભાવાચાર હાલ તો એ પ્રભાવાચાર ઉપાશ્રયના બારણે પતાસા કે બદામની પ્રભાવનામા જ (અને તે પણ વિવેક વિનાની) મર્યાદા પામ્યો છે કયા મહાપુરુષોનો પ્રભાવ, કયા ઉપર જણાવેલુ પ્રભાવનુ સ્વરૂપ,

અને કયા હીનકાળના યોગે પતાસા આદિ લાણીની પ્રભાવનાનુ કનિષ્ઠરૂપ પામેલો હાવનો પ્રભાવ! ભલા, એ પણ ઠીક છે એ બ્હાને પણ જીવો ઉપાશ્રયાદિ ભણી ખેચાતા હોય તો લાભનુ કારણ છે પણ એ પ્રભાવનાયે માન-કીર્તિના કારણે અને દેખાદેખીથી વિવેક વિના બહુધા થાય છે, એ ખેદનીય છે પ્રભાવનુ સ્વરૂપ સમજી તે પ્રમાણે પ્રભાવના આચાર આચરવાથી દર્શન બહુ વિશુદ્ધ થશે

દર્શનાચારના આ આઠ વિભાગ થયા. તે પ્રત્યેક આચાર યથાવિધ આચરતા દર્શન શીઘ્ર ઉદય પામે છે,

ઉપસંહાર નિર્મળ થાય છે, ઉજ્જ્વળ થાય છે, અને પરમ હિત થાય છે

સર્વાંશે યથાવિધ અને શુદ્ધપણે તો પરમ જ્ઞાની ગુરુ, આચાર્યો એ આચરી શકે, છતા માર્ગાભિમુખ થયેલા સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોને એ આચરણો પરમ કલ્યાણના હેતુરૂપ છે, માટે તેઓએ તે અવશ્ય આચરવા ઘટે છે, આચરવાનો ખતથી પ્રયાસ કરવો ઘટે છે, અભ્યાસે કરી વિશુદ્ધ આચરણ થશે અહો! કેવા અનુપમ આચાર!

૩ ચારિત્રાચાર

પૂર્વે જેમ જ્ઞાન અને દર્શનવિશુદ્ધિ અર્થે કેટલાક આચારો જણાવ્યા છે, તેમજ તેવા વતનથી ચારિત્ર વિશુદ્ધ

ઉદ્દેશ થાય, નિર્મળ થાય, વિકાસ પામે,–એને માટે પણ કેટલીક શિક્ષાઓ વીતરાગ પરમાત્મા પ્રકાશી ગયા છે, જે આત્મગુણ પ્રગટ કરવાની ઈચ્છાવાળાએ ધ્યાનમા રાખી આદરવી ઘટે છે

એ શિક્ષાઓ આઠ છે–પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ

સમિતિ સમિતિ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે, મર્યાદામા રહીને, માપ રાખીને, ઉપયોગપૂર્વક, યતનાપૂર્વક, પોતાને અને પરને દુખ ન ઉપજે, એ વગેરે રીતે વર્ત્તવુ તે

ગુપ્તિ એટલે ગોપન તે, રક્ષણ, વિના પ્રયોજને વૃથા વાપરી ન નાખવુ તે, અસારભૂત વિષયથી અલગ રાખવુ તે, તેમાથી જતું અટકાવવુ તે, ધૂમાડાના બાચકા ન ભરવા દેવા એ

આ પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ એ અષ્ટ પ્રવચન માતાના નામે પણ ઓળખાય છે એનો એક અર્થ તો એવો થાય છે, કે જેમ માતા

પ્રવચન માતા બાળકને જન્મ આપે છે, તેમ આ સમિતિ-ગુપ્તિરૂપ માતા પ્રવચન, આગમ જ્ઞાનરૂપ બાળકને જન્મ આપે છે, એટલે કે એ સમિતિ-ગુપ્તિના સેવનથી જીવને આગમજ્ઞાન સુલભ થાય છે, તેના રહસ્યાર્થ જીવને અ૫ વખતમા પરિણમે છે, પૂર્વના ગણધર આચાર્યોને આ સમિતિ-ગુપ્તિના સેવનથી પ્રભુમુખે ત્રિપદી સાભળતા દ્વાદશાગી જ્ઞાન થતું

અષ્ટ પ્રવચનમાતાનો બીજો અર્થ એ થાય છે, કે જેમ માતા બાળનુ રક્ષણ કરી તેને પાળી પોષી મોટો કરે છે, તેમ આ સમિતિ-ગુપ્તિના સેવનથી પ્રવચન બાળ અર્થાત્ સિદ્ધાત જ્ઞાન ઉછરી વૃદ્ધિ પામી પુષ્ટ થતુ જાય છે એ સમિતિ અને ગુપ્તિના એ ફળ હોવાથી એને અપાયનુ 'અષ્ટ પ્રવચન માતા' નામ વાસ્તવિક છે

આ સમિતિ-ગુપ્તિ મુખ્યવૃત્તિએ અને યથાવિધ તો પરમ અણગાર સાધુ, મુનિવરો આચરી શકે છે છતા અન્ય સમ્યગદૃષ્ટિ જીવો પણ એ સમિતિ

સમિતિ આદિના અધિકારી ગુપ્તિએ આચરવાનો લક્ષ, અભ્યાસ રાખે, તો પરમ હિતના કારણરૂપ છે એ પાચ સમિતિ આ પ્રમાણે —

૧ ઈર્યા સમિતિ— જતા આવતા જોઈ જાળવીને, ઉપયોગ રાખીને, રૂડી રીતે ચાલવુ નજર એવી રીતે રાખવી કે પગે ઠેસ ન લાગે, રસ્તાપર ચાલ્યા જતા જંતુઓને દબાવા પ્રમુખ બાધા ન ઉપજે ઉતાવળી અને વેગભરી ચાલે નહિ, પણ ધીમેથી ગભીરાશથી ચાલવુ

પગ જોઇને , ળવેથી માડવો આ જોઈ જાળવીને ચાલવુ એ વગેરે ઈર્યાસમિતિના પ્રકાર છે પ્રથમ રો જગ લક્ષ ગખતા મુશ્કેલી લાગે, પણ ખતથી ટેવ પડી જતા એ સહજ પ્રવૃત્તિ થઈ જાય છે યદ્યપિ મુનિધર્મે આ આચાર કહેલો છે, છતા અન્ય જીવોને એ પ્રમાણે આચરવાથી લાભ જ છે ધીમેથી અને યતનાથી જોઈ જાળવીને ચાલવાથી કાઇ નુકશાન નથી, ઉલટો લાભ છે ઉતાવળી અને વેગભરી ચાલથી રસ્તા પરના જીવોની સભાળ નથી રખાતી, અને સાથે પોતે કાઈ અગત્યનુ કામ ઉતાવળમા વિસરી જાય છે, અથવા પગે ઠેસ લાગે છે, એ આદિ પોતાનેજ નુકશાન છે "ઉતાવળા સો બાવરા, ધીરા સો ગભીર" આમ જોઈ હાલવા ચાલવા આદિમા સૂક્ષ્મ ઉપયોગ રાખવો એનુ નામ ઈર્યાસમિતિ મુનિધર્મે એનો એક બીજો વિશેષ પરમાર્થ એ નીકળે છે, કે જતા આવતા પણ પોતાના ધર્મનો, આત્માનો લક્ષ ન ચૂકવો, આત્મ લક્ષમા ઉપયુક્ત રહેવુ, જાગ્રત રહેવુ, એની સભાળ રાખવી

૨ ભાષાસમિતિ—વચન વિચારીને ઉચ્ચારવુ, સત્ય બોલવુ, પણ તે પણ એવી રીતે કે સામાને પ્રીતિકારી અને હિતકારી થાય અહિતરૂપ કે અપ્રીતિકર ન બોલવુ, બીજાને નુકશાન થાય કે બીજાની આતરડી દુભાય, બીજાના મર્મ છેદાય એવુ વક્ર વચન ન કાઢવુ સ્વપર હિતનો ઉપયોગ રાખી વચન ઉચ્ચારવુ, સાવદ્ય ન બોલવુ, મૌન રહેવુ, વિના પ્રયોજને ન બોલવુ હિત-મિત-પ્રીત

ભાષા ૨

બોલવું આ વગેરે ભાષાસમિતિના પ્રકાર છે મુનિત્વધર્મમાં ઉદ્યમ કરનાર શિવાય બીજા જીવોને પણ આ વર્ત્તન ઉપકારી છે, હિત-મિત-પ્રીત ઉચ્ચરનારાની જગતમાં સારી આટ બંધાય છે, પ્રતિષ્ઠા થાય છે, છાપ પડે છે તેનો આત્મા પ્રફુલિત રહે છે, વગેરે અનેક લાભ થાય છે એ પણ પ્રથમ મુશ્કેલ લાગે, પણ અભ્યાસે સુલભ છે સ ભવી સભાળીને બોલવાનો આ પ્રકાર એકાંત સુખકર છે મુનિ વરો તો વચનયોગ કરતી વેળે પણ આત્મલક્ષ ન ચૂકે, ન વિસરે, તેની સભાળ રાખે,—એ આ ભાષાસમિતિનો પરમાર્થ છે

૩ એષણા સમિતિ— મુનિવરો ખાન-પાન-વસ્ત્ર-ઔષધાદિ ખપ યોગ્ય વસ્તુઓ ગ્રહણ કરે, ત્યારે જુએ, વિચારે કે ગ્રહણ યોગ્ય છે કે કેમ? એ વસ્તુ સૂઝતી છે? પોતાની ખાતર, પોતાને જ ઉદ્દેશી થએલી તો નથી?

એષણા

અથવા જીવાકુળ તો નથી? આમ બારીકીથી શોધ કરી, જાણી, ગ્રહણ યોગ્ય હોય તો ગ્રહે, એ એષણા સમિતિ આ એષણામાં પણ આત્મહિતને બાધા ન આવે એ હેતુરૂપ પરમાર્થ રહ્યો છે મુનિ સિવાયના બીજા જીવો પણ એ સમિતિ વિચારી ચાલે તો તેઓને લાભનું કારણ છે અમુક ખાન-પાનાદિની વસ્તુઓ, અથવા ઔષધો કે વસ્ત્રાદિ શાના બનેલા છે? તે લેવા યોગ્ય છે કે કેમ? તેમાં માંસ-મદિરાદિ અભક્ષ્ય અપેયનું તો મિશ્રણ નથી? એ અભક્ષ્ય અપેયથી બુદ્ધિ મલિન થવા સાથે મહા હિંસાનો

દોષ લાગે છે, એ દુર્ગતિનું કારણ છે, માટે મારે એ ગ્રહણ યોગ્ય નથી આવી બધી ખબર જો એ વસ્તુઓ લેતી વખતે એપણા કરે, શોધ કરે, ઉપયોગ રાખે, સભાળ રાખે તો પડે માટે મુનિવરો ઉપરાંત બીજાઓ પણ એ સ્થૂલરૂપે એ સમિતિ આચરે તો ઉપકારક છે, એમાં પણ પ્રથમ તો મુશ્કેલી છે, પણ અભ્યાસે કરી એ સહજ થઇ શકે છે પરમ કલ્યાણના નિમિત્તરૂપ આ સમિતિનું સેવન કેવળ આચરવા યોગ્ય છે

૪ પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ—મુનિઓને વાસી આહાર પાન રાખવું કલ્પે નહિ વાસી આહાર-પાનમાં બહુ જીવોત્પત્તિનું કારણ છે, તેમ તે મૂર્છાનું કારણ છે માટે પ્રથમ દૃષ્ટિએ તો મુનિઓ ખપ જોગુજ આહાર-પાન ગ્રહણ કરે, પણ કદાચ આહાર-પાન વધે તો તે, વાસી રાખી નહિ મૂકતા તેને યોગ્ય, જીવ વિનાની ભૂમિએ સાચવી, સભાળી, જોઇને પરઠવે એ પરઠવતી વેળાએ પણ પશ્ચાત્તાપપૂર્વક ચિંતવે કે અહો, જો મે આ ખપથી વિશેષ આહાર વ્હોર્યો, તો આમ કરવુ પડે છે ફરી એકાદ બે કવલ જેટલું ઓછુ વ્હોરીશ, એમ ચિંતવે, આત્મલક્ષ રાખે આવો ઝીણો માર્ગ એ સમિતિનો છે મુનિવરો ધન્ય છે!

પારિષ્ઠાપન

મુનિવરો સિવાય અન્ય જીવો પણ સ્થૂલરૂપે આ સમિતિ પરથી બોધ લઇ શકે કવચિત્ ઝેર, પ્રમુખ, ખાડનો મેલ, ગુદાના ઠળિયા આદિ વસ્તુઓ જે બહાર ફેંકી દેતા બીજા જીવોને પ્રાણઘાત પ્રમુખ નુકશાનનુ કારણ

થાય, તે બીજાને યોગ્ય, જીવાકુળ નહિ એવી, સુકી ભોયમા સાચવી, સભાળી, ઉપયોગ રાખી દાટે, પરઠવે, તો લાભનુ કારણ છે આમ અનેક લાભ થાય, આ ચારિત્રઆચારે ચોથી પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ થઈ

૫ આદાનભડનિક્ષેપ સમિતિ—પાત્રાદિ લેવા, મૂકવામાં સૂક્ષ્મ ઉપયોગ રાખવો તે આ પાચમી સમિતિ

આદાન નિક્ષેપ — લેવા-દેવા-મૂકવા આદિમા પરને કિલામણા ન ઉપજે, પોતાનો આત્મલક્ષ ફર ન થાય આત્મહિતમા બાધા ન આવે એમ ઉપયોગપૂર્વક, સાચવી સભાળી સમ્યક્ પ્રકારે ચાલવુ, તે આ આદાન-ભડ-નિક્ષેપ સમિતિ

મુનિત્વધર્મે પ્રવર્તેલા શિવાય અન્ય જીવોને પણ સ્થૂલરૂપે આ સમિતિ ઉપકારી છે

સમિતિ એ યતના — આમ આ પાચ સમિતિ કહેવાઈ જ્ઞાનિઓ મુનિત્વ ધર્મે એને સમિતિ કહે છે, ગૃહસ્થધર્મે યતના કહે છે મુનિઓ સૂક્ષ્મ ઉપયોગ રાખે છે, ગૃહસ્થો સ્થૂલ ઉપયોગ રાખી શકે છે

મુનિમાર્ગે વિશે વસા દયા જળવાય છે

ગૃહસ્થ ધર્મે કેવળ સવા વસા આચરી શકાય છે

આમ મુનિ માર્ગ બહુ વિકટ છે, તો ત્યા ઘણો લાભ છે, અનત અનત નિર્જરા છે

ગૃહસ્થધર્મ સુગમ જણાય છે, તો ત્યા ઓછો લાભ છે, મોટી જોખમદારી છે

સમિતિ અને જયણા મુનિઓ અને ગૃહસ્થીઓ બન્નેએ પોતપોતાના વર્ગે રહી, આત્માને હિતરૂપ થાય, એમ આચરવી ઘટે છે

આ સમિતિ-ગુપ્તિથી ચારિત્રની વિશુદ્ધિ થાય છે
પાચ સમિતિ કહેવાઇ હવે ત્રણ ગુપ્તિ કહું છુ

મનોગુપ્તિ

૧ મનોગુપ્તિ—મનને ગોપવવુ, નકામા માઠા વિચારમા ન જવા દેવુ આર્ત્ત-રૌદ્ર ધ્યાનમા જતા અટકાવવુ, જોખમદારીના વિચાર ન કરવા દેવા, સંકલ્પ-વિકલ્પ-કુતર્કમા પડતુ અટકાવવુ, એમાથી એની રક્ષા કરવી, એમા જતુ બચાવવુ, ધર્મધ્યાનમા જોડવુ, એ મનોગુપ્તિ

વચનગુપ્તિ

૨ વચન ગુપ્તિ—વિના પ્રયોજને બોલવુ નહિ, સાવદ્ય બોલવુ નહિ મૌન આચરવુ, બીજાને કષાય ઉપજવાના નિમિત્ત થવાય એમ બોલવુ નહિ, બોલવુ તો સત્ય બોલવુ અને તે પણ સામાને પ્રીતિકર અને હિતકર થાય એમ બોલવુ નામ વચનને ગોપવવુ તેને અનર્થ કરતા અટકાવવુ, આત્મ ગુણને હાનિ ઉપજે એમ વર્તતા બચાવવુ, તેનુ નામ બીજી વચનગુપ્તિ

૩ કાયગુપ્તિ—કાયાને, દેહાદિની ક્રિયાને ગોપવવી અર્થાત્ બીજાને બાધા ઉપજે એવી ક્રિયા-ચેષ્ટામા પ્રવર્ત્તતા તેને અટકાવવી સુતા, ઉઠતા, બેસતા, હરતા, ફરતા, ઉભતા, જમતા, લેતા, મૂકતા આદિ વ્યવહારમા કાયાને એવી રીતે પ્રવર્ત્તાવવી, કે પોતાના ગુણનો લક્ષ રહે, પરને બાધા ન ઉપજે સાવદ્ય પાપકારી ક્રિયા કાયાવડે કરતા વર્જવી આ વગેરે કાય ગુપ્તિના પ્રકાર છે આ મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિરૂપ માર્ગ મુનિધર્મે બહુ ઝીણો-સૂક્ષ્મ છે પણ એ માર્ગ આરાધતા અનત કર્મની વિરાધના છે

કાય ગુપ્તિ

મુનિ શિવાય અન્ય જીવો પણ એ ગુપ્તિ આચરે તો કલ્યાણના કારણરૂપ છે મનને માઠા વિકલ્પમા, અથવા નિરર્થક વિચારમા જતુ અટકાવવાથી એ ધીરજવાન, અને નિર્મળ થાય છે, જીવ વિચક્ષણ થાય છે, અને દિશામૂઢ થનો અટકી રસ્તો પામી શકે છે વચન પણ ખરાબ કે નિરર્થક ન ઉચ્ચારવાથી બીજા પર સારી છાપ પડે છે, વીર્ય-ઉત્સાહનો નકામો વ્યય થતો અટકે છે કાયા સબધમા પણ જે ક્રિયા નકામી હોય અથવા દુ ખરૂપ હોય તેમાથી કાયાના પ્રવર્ત્તનને વારવું,—એથી નુકશાની થતી અટકે છે, અને શરીરના વીર્ય-ઉત્સાહનો ગેરરસ્તે નકામો વ્યય થતો અટકે છે

આ ત્રણ ગુપ્તિઓ કહેવાઈ—પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિરૂપ આ ચારિત્રાચાર સેવવાથી ચારિત્ર અત્યત નિર્મળ થાય છે આત્મહિતના ખપી જનોએ એ ધ્યાનમા રાખી આચરવા યોગ્ય છે

૪ તપાચાર

ઉદ્દેશ જીવને કર્મથી મુકાવા માટે તપ એ પરમ ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે તપ એ નિર્જરા છે એથી અનંત કર્મવર્ગણા નિર્જરી જાય છે, દગાઈ જઈ, હણાઈ જઈ, નાશ પામે છે આવો તપનો મહિમા છે, માટીમા મળેલ સુવર્ણ અથવા હલકી ધાતુના ભેળવાળુ સુવર્ણ જેમ આકરા તાપમા ફરી ફરી તાવતા, શુદ્ધ થાય છે, કુંદન થાય છે, તેમ તપ વડે કરીને આત્મા કર્મમળ રહિત થઇ શુદ્ધ થાય છે, સ્વસ્વરૂપમા બિરાજે છે

ભેદ આ તપના બાર પ્રકાર છે એ બારે ભેદે અથવા એક કે વધારે ઓછા ભેદે સમજીને આચરણ કરવાથી તપનુ ફળ મળે છે એ બારે ભેદ રૂડી રીતે સમજી આચરવા યોગ્ય છે એ બાર પ્રકારમા છ બાહ્ય અને છ અભ્યતર પ્રકાર છે -

પ્રથમ છ બાહ્ય ભેદ આ પ્રમાણે છે

છ બાહ્ય તપ

અનશન ૧ અનશન—અનશન એટલે ખાવાનું, ખાવાની વસ્તુઓ, ખાન, તે વર્જવુ તેનું નામ અનશન દેહનો નિર્વાહ ખોરાક વડે થાય છે, તે ખોરાક એકાદ ટંક, કે એકાદ કે વધારે દિવસ વર્જવો, એનું નામ અનશન અન્ એટલે નહિં, અશન એટલે ખાવુ તે, અનશન એટલે નહિ ખાવું તે

એકાશન, આયબિલ, ઉપવાસ, ચોથ ભક્ત, આદિ અનશનના પ્રકાર છે ચોથ ભક્ત એટલે એક દિવસ સર્વથા આહાર વર્જવો તેના આગલા દિવસે એકાશન કરવુ, અને પારણાને દિવસે પણ એકાશન કરવુ, આ ચોથ ભક્ત કહેવાય છે બે દિવસ લાગટ ઉપવાસિત રહેવુ અને આગલે દિવસે એકાશન કરવુ, અને પારણાના દિવસે પણ એકાશન કરવુ, એ છઠ ભક્ત કહેવાય છે ક્ષમા એટલે ખમવુ તે, દેહે કરી કષ્ટ ખમવુ તે, નિરાહારપણે ક્ષુધા વેદવી ત ક્ષમણ, પક્ષ ક્ષમણ, માસ ક્ષમણ, એ આદિ આ ક્ષમણના પ્રકાર છે એટલે પક્ષ દિવસ સુધી કે મહીના દિવસ સુધી નિરાહારપણે રહેવુ તે પક્ષક્ષમણ કે માસક્ષમણ કહેવાય છે

મનને મારવુ, ઇચ્છાને રોધવી, ઇચ્છાને વશ કરવી, લોલુપી ન થવુ,—એ આ અનશન તપમા પરમાર્થ રહેલો છે

સમજીને અનશન આદરવાથી બહુ લાભ થાય છે અણસમજીને ઉપવાસાદિ કરવાથી યથાવિધિ પરિણામ નથી થતા, યના અટકે છે જાણ પુરુષ સમીપે અનશનનો ભેદ સમજવા જેવો છે આ બાહ્ય તપનો પ્રથમ ભેદ કહેવાયો

ઊણોદર્ય ૨ ઊણોદરી—દેહ આહાર વિના તો ન નભે અને બધાની શક્તિ એક સરખી ન હોય એટલે કોઈ એક ટંક આહારથી નભાવી શકે, કોઇ એક ઉપવાસ કરી શકે, કોઇ બે કે વધારે ઓછા કરી શકે આમ અનશન તો જૂદા જૂદા જીવો પોતાની શરીર શક્તિને લઈ કરી શકે કે કરી ન શકે, પણ તપનો

આ ઊણોદરી બેય તો એવા છે, કે ગમે તે જીવ તે આદરી શકે ઊણોદરીનો એનો અર્થ થાય છે, કે પેટ ભરાય તે કરતાં એકાદ બે કોળીઆ ઓછું રહેવું, ઓછું જમવું . શક્તિના અભાવે બધા જીવો ઉપવાસ તો ન કરી શકે, પણ તેઓ ધારે તો એકાદ બે કોળીઆ ઓછા લે તો ચાલી શકે, અને વધારામાં તપનો, નિર્જરાનો લાભ પામે જીવ વિચારે અને આચરે તો બાહ્ય તપનો આ પ્રકાર સૌથી સહેલો છે પણ તે સહેલો તેને કે જે મન મારી શકે તેને અને મનને દાબવું એ તો તપનું રહસ્ય છે જોઈએ તે કરતાં એકાદ બે કવલ ઓછો આહાર લેવાથી અપચો, અજીર્ણ, ચૂંક, પેટપીડ આદિનો ભય રહેતો નથી પ્રમાદ આવતો નથી, શરીરમાં આરામ આવતી નથી, સ્ફૂર્તિ રહે છે, પેટ હલકું રહે છે, ખાવાનું મન છે, ખરી ભૂખ લાગે છે, શરીર સારે નિરોગી રહે છે, શરીર નિરોગી હોતાં, એટલે અંશે મન નિશ્ચિત રહે છે જે પરિણામે આત્માને જ હિતરૂપ છે જ્ઞાનવાચન, મનન, પઠન, એ આદિ પારમાર્થિક પ્રવૃત્તિ અને કુટુંબ આદિ નિર્વાહ યોગ્ય ધન પ્રાપ્તિની પ્રવૃત્તિ યથેચ્છ થઈ શકે છે આવો લાભ ઊણોદરીમાં રહેલો છે ઉપવાસાદિ અનશનમાં પણ એ લાભ રહેલા છે પણ ઉપવાસાદિ કરતા જીવે પોતાની શક્તિ વિચારવી ઘટે છે શક્તિની કસોટી તો કરવી જ પ્રમાદી ન થવું પણ તે સાથે એ લક્ષ પણ રાખવો કે કષાય તો નથી ઉપજતો? જ્ઞાન વાચન, વિચારણાનો અવકાશ તો રહે છે? શરીરને એવી બાધા તો નથી ઉપજતી કે જે હેતુએ એ તપ આચરવામાં આવે છે, તે આત્મવિચારરૂપ લક્ષમાં હાનિ પહોંચે? આત્મ

ફળ નાની અને ગણુમાં તપ કરે મતે પામે છે તાત્પર્ય કે સમજીને તપ કર્યાનું ફળ સકામ નિર્જરા છે, અણસમજની તપશ્ચર્યાનું ફળ અકામ નિર્જરા છે માટે સમજીને તપશ્ચર્યા કરવાનો લક્ષ રાખવા યોગ્ય છે

એમ દેખાયું છે, કે જીવ ધારે તો ઊણોદરી તપ તો કરી શકે પણ તેમાં પણ મન મારવું જોઈએ છે સ્વાદિષ્ટ ભોજન કરી નાખ્યા હોય, ત્યારે જો જીભ સ્વાદની લોલુપી હોય, તો એને સહજ ઉમેરો કરતા કાંઈ વધારે લેવાની ઇચ્છા રહે છે અને પેટ ભરાતા સુધી જીવ તૃપ્ત થતો નથી પેટમાં પાણી માટે પણ માર્ગ ન રહે, એટલું સ્વાદવશ થઈ જવાય છે પણ એ સ્વાદ પ્રતિ ન આકર્ષાતા જીવ પોતાને વશ કરે, મનને લગામમાં રાખે અને ગમે તેવો સ્વાદિષ્ટ, સ્નિગ્ધ આહાર હોવા છતાં, હમેશ માફક લે, સહજ ઓછો લે, પણ વધારે ન લે, તો ઊણોદરી તપનું ફળ મળે છે મનને, ઇચ્છાને મારતા, એ એમાં રહસ્ય રહેલું હોવાથી એ પણ અનશન જેટલું જ ફળદાયી છે એથી પ્રમાદ–આળસ આવતાં નથી, જીવ અકળાતો નથી, પેટ આફરી જતું નથી, અપચાનો ભય રહેતો નથી, શરીર સુખાકારી રહે છે પ્રમાદ આવતો નથી, સ્ફૂર્તિ રહે છે, અને આથી કરી શરીરને સત્પ્રવૃત્તિમાં પ્રવેશ કરાવી શકાય છે, મન પ્રફુલ્લિત રહે છે, જે બધા આત્માને અમોઘ હિતના કારણ છે

ઊણોદરી તપનું આવું માહાત્મ્ય જાણી તે સમજીને આચરનાર, તન, મન, ધનથી સુખી રહે છે, અને અંતે આત્મહિત પામે છે

હાલ જીવો તિતિક્ષાનું માહાત્મ્ય સમજતા દેખાતા નથી જેઓ જાતે અન્તઃકરણે એ પ્રમાણે વર્ત્તે છે, તેઓ શરીરે ચોક્કસ તન્દુરસ્ત હોય છે માટે તે તપ જાણી આત્મહિત હેતુએ કરવાથી લાભ છે હાલ લૌકિક પ્રવાહ, એકાત ઉપવાસ ભણી વળ્યો છે તપના બીજા સ્વરૂપની લોકોને જગ્યે ગમ હોય એમ લાગતું નથી અને તે અનશનનો બહુ મોટો ભાગ અણસમજપૂર્વક થાય છે કાલે ઉપવાસ કરવો છે, માટે આજે ગમે ખરાબ હાગી હાગીને જમી લો,—આવી પ્રવૃત્તિ ઘણા બાળ જીવો આચરે છે નવે ઉપવાસ થાય ત્યારે તે વાત, પણ આજ તો નકીભોજન થયુ, જોઇએ તે કરતા વિશેષ શરીરમા ભાર ભર્યો પ્રમાદ આદિના કારણો મેળવ્યા, આમ આજ તો દોષ મેળવી લીધા વળી આજે ઉપવાસ છે, મનમા ચિંતવે કે કઈ ઘડીએ સવાર પડે અને જમી લઉં, કાલે સવારે હું અમુક અમુક ગાના પદાર્થ કરાવી જમીશ જો કે જમવુ તો હજી કાલે છે, છતા આજે ઉપવાસને દિવસે જમવાની વાત ચિંતવી મોઢામા પાણી લાવી મૂકે છે। ઉપવાસ આ વર્તનથી બહુ દૂષિત થાય છે મુખ્ય વૃત્તિએ ઇચ્છારોધ રૂપ જે હેતુ, તે આના નચવાતો નથી કોઈ જીવ તો ભિખારા કેવળ પાણી આદિના જમણથી લલચાઈ તપ આચરે છે આ બધા એક દૃષ્ટિએ બાધક કહેવા યોગ્ય છે, એકની વાત છે, કે જૈનોનો મ્હોટો ભાગ હાલ તપને આવુ હીનતત્વભર્યું રૂપ આપી બેઠા છે, અને તેમાં જ તપશ્ચર્યાની કૃતકૃત્યતા માની બેઠા છે તપશ્ચર્યાની બહુ જરૂર છે, અને એ કરે છે, તે પ્રકારે જ દેહને કષ્ટ આપી આહાર-પાનથી અહિત રાખવાનો અભ્યાસ પાડવો પડે છે

ફેરવવી ઘટે છે, જ્ઞાનપૂર્વક, સમજપૂર્વક, તત્ત્વપૂર્વક એ તપ થાય તો પરમ કલ્યાણકારી છે અભ્યાસથી સૌ સિદ્ધિ થાય છે, એવા પ્રકારે તપ કરવાનો ધીમે ધીમે અભ્યાસ પાડે, અને ક્રમે ક્રમે ચડે, તો પડવાનુ કારણ નથી રહેતુ, જીવ ચડે છે, નિર્જરા કરે છે, અને પરિણામે મુક્ત થાય છે અનશન—ઊણોદરી આદિ તપનો મહિમા બહુ મોટો છે

૩ વૃત્તિસક્ષેપ—બાહ્ય તપનો ત્રીજો પ્રકાર વૃત્તિસક્ષેપ છે થોડા વડે દેહનો નિભાવ થઈ શકે એમ હોય તો તે અર્થે ઝાઝી ઉપાધિ ન વેઠવી, ઝાઝી ઉપાધિ ન આદરવી, એ એનો અર્થ થાય છે દિવસમા બહુ તો બશેર આહાર શરીરના નિવાહ અર્થે જોઈએ, અને એ નિવાહ એક કે બે કે વધારે ઓછી વસ્તુઓ વડે થઈ શકે છે, છતા જીવ અનેક પ્રકારના પદાર્થો, જોઈએ તે કરતા વધારે, અને જે વિના નભી પણ શકતુ હોય, એવા અનેક પ્રકારના પદાર્થો, આરભ—સમારભ કરી, કરી મૂકે છે, અથવા કરાવી મૂકે છે, આમા થોડે પણ નભી શકે એવુ હોય તો જીવે વૃત્તિ ધીમે ધીમે સક્ષેપવી ઘટે,—આમ જે વૃત્તિ સક્ષેપવી, તેનું નામ વૃત્તિસક્ષેપ તપ

વૃત્તિસક્ષેપ

૪ રસત્યાગ—આ આહાર સરસ છે, આ નીરસ છે, એમ નહિ કરતા જીવે દેહના નિર્વાહનો લક્ષ રાખવો સુકુ મળે, કે સ્નિગ્ધ મળે, જાડુ મળે કે પાતળુ મળે, જાડુ મળે કે ઝીણુ મળે,—પણ રસ પ્રતિ, સ્વાદ પ્રતિ ધ્યાન નહિ આપતા, તેથી જો નિર્વાહ થઈ શકે એમ હોય તો તે લઈ લેવા સ્વાદિષ્ટ હોય

રસત્યાગ

તો તે સ્વાદના લોલુપી થઈ તેમા ન રુચી જવુ ભાવાભાવ ન કરવા, એ રસત્યાગ નામા તપનો પ્રકાર છે રસગારવમા રુચી ન જવુ એ એનો અર્થ છે આયંબિલ, આચામ્લ તપ એ આનો પ્રકાર છે

૫ કાયક્લેશ — શરીરને ક્રમવુ, તેને કષ્ટ આપવુ, તેનો દમ કાઢવો, હાથ-પગ ચાલતા હોય તો કાયક્લેશ વાહનનો ઉપયોગ ન કરવો, તાપ-શીતમા અણવાહે પગે ચાલવુ, એનો અભ્યાસ પાડવો, આતાપના લેવી, એ આદિ કાયક્લેશના પ્રકાર છે

ભૂમિ ઉપર શયન કરવુ, ટાઢ-તાપ પ્રમુખના પરીષહ વેઠવા, લોચ કરવા, આસન-જય કરવા, અર્થાત્ પદ્માસન વીરાસન, ઉત્કટ આસન, ગોદોહાસન આદિ આસનો સાધવા, એકાસન કરવુ, અર્થાત્ લાંબા વખત સુધી એક આસન પર સ્થિર થવુ એ બધા કાયક્લેશના પ્રકાર છે

૬ સાલિન્ય અથવા સલીનતા એટલે જીવને વિષય કપાયથી વાળવો, માઠા ધ્યાનમાથી, તર્કવિતર્ક સલીનતા માથી વાળવો, અને અંગોપાંગ સંવરીને, સંકોચીને બેસવુ, સુવુ એ વગેરે સલીનતાના પ્રકાર છે

આ છ બાહ્ય તપના ભેદ કહેવાયા, તે દ્રવ્ય અને ભાવ બને રીતે, વ્યવહાર અને પરમાર્થ બને રીતે લાભકારી છે

અગાઉ કહેવાઈ ગયુ છે, છતા તે પુષ્ટ કરવા ફરીથી કહેવાનુ કે —

અનશનનો અભ્યાસ ગર્ભ્યો હોય તો કદાચ સ્થિતિ ફેર થયે, કોઈ વખતે જમવાનું મળ્યું ન મળ્યું, સમર્થન પણ જીવ સહન કરી શકે છે જો કે આવા ક્ષુદ્ર હેતુએ તપ કર્તવ્ય નથી અને જીવે તો ઉત્તરોત્તર પોતાની સદ્ગતિ, સુખદ અવસ્થાજ ચિંતવવી ઘટે He must have always a high ideal તપ તો ભાવપૂર્વક કેવળ આત્મા ખાતર કર્તવ્ય છે

વર્ણ ઊણોદરીથી પણ રોગાદિનો ભય નથી રહેતો એ વ્યવહારે લાભ છે

વૃત્તિસંક્ષેપનો અભ્યાસ ગર્ભ્યો હોય તો સારી સ્થિતિમા તો ઘણા વાના મળી શકે, પણ માઠી સ્થિતિ આવે ગભ્રુ પડતુ નથી, એ વિના નભાવી શકાય છે

રસત્યાગને ઓછો કરવામા પણ એજ લાભ છે, ઉપરાંત રોગનો ઓછો ભય રહે છે

કાયક્લેશ અને સલીનતામા પણ એજ વ્યવહારિક લાભ રહેલા છે

પરમાર્થે તો એથી ઘણા આરભ દોષ, હિંસા દોષથી રક્ષણ થાય છે, આરભાદિ દોષની ઉત્પત્તિ થતી નથી આમ આ તપના બાહ્ય ભેદો પરમ કલ્યાણકારી છે સમજીને કરવાથી અનેકવિધ લાભ દે છે

યદ્યપિ એ બધા ભેદો યથાવિધ સમ્યક્ પ્રકારે મુનિ ધર્મસ્થિત પુરુષો આદરી શકે, છતા ગૃહસ્થીઓ પણ ધારે

તો પરિચય અને અભ્યાસે કરી એ તપના પ્રકાર સુલભ કરી શકે, અનત નિર્જરાના એ કારણ છે આ છ બાહ્ય તપના ભેદ કહેવાયા–હવે છ આભ્યતર કહીએ છિએ

છ આભ્યતર તપ

૧ પ્રાયશ્ચિત–પ્રાયશ્ચિત એ આ તપનો પ્રથમ ભેદ છે કોઈપિણ પાપકારી કૃત્ય અથવા વર્તન માટે

પ્રાયશ્ચિત

ચિત્તમા પસ્તાવો થવા, કપારી છુટવી, એ પાપ દોષ ફરી ન ઉદ્ભવે, એ પ્રકારની પ્રશ્ચા ત્તાપની ગાઠ, એ વાણી મનમા પડવી,–એ પ્રાયશ્ચિત પ્રાય શ્ચિતથી આગલા દોષ ઓછા થઈ જાય છે, અથવા ખરી જાય છે, નવા થવાનો સભવ રહેતો નથી કોઈ પાપકારી કૃત્ય માટે પસ્તાવો થતા, ફરી તે પાપ થવાનો પ્રસગ ન આવે, તે અર્થે આત્મ સાક્ષીએ, દેવ સાક્ષીએ અથવા સદ્દગુરુ સાક્ષીએ કાઈ એવી શિક્ષા, એવો દડ લેવો, કે યાદ રહેના ફરી પેલા દોષ ન થાય દાખલા તરીકે કોઇ એવુ માઠુ અપકૃત્ય થયું, કે જીવને એથી પસ્તાવો થયો,–તેથી તે સદ્દગુરુ પાસે યથાતથ્ય કપટ વિના પ્રકાશ્યુ, સદ્દગુરુએ અમુક ઉપવાસાદિ કરવારૂપ દડ કર્યો, ગુન્હાના પ્રમાણમા દડ કર્યો કરી એવો દોષ કરીશ તો આવો દડ ભોગવનો પડશે, આ બ્હીકથી, એ લક્ષથી જીવ ફરી તે પાપ ન કરે, આવો પ્રાયશ્ચિતનો હેતુ છે હાલ પ્રાયશ્ચિતનુ સ્વરૂપ પણ સમજાયુ નથી જેમ કુશળ ન્યાયાધીશ ચોણાજુનો વિચાર કરી પાત્ર જોઈ, દોષ જોઇ દડ કરે,–તેમ સદ્દગુરુએ પાત્ર જોઈ, ગુન્હો જોઇ, ચોણાજુ તપાસી દડ આપવો જોઇએ

પ્રાયશ્ચિતનો બીજો અર્થ એવો નીકળશે કે એક પ્રકારનો જીને દંડ કે જે દંડની દહેશતથી જીવ ફરી પાપ કરતો અટકે જીવે પોતાનો દોષ યથાતથ્ય સદ્ગુરુ સમીપે કહેવો ઘટે સદ્ગુરુએ યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત આપવું ઘટે જીવે તે પ્રાયશ્ચિત અમલમા આણવું ઘટે સદ્ગુરુના અભાવે આત્મ સાક્ષીએ તે દોષનો પશ્ચાત્તાપ કરી તેની ક્ષમા ચાહી, ફરી તેવો દોષ ન થાય,—એવો આકરો દંડ પોતા પર મૂકવો ઘટે આવુ ઊંડુ રહસ્ય પ્રાયશ્ચિતમા રહેલુ છે સમજીને કરતા એ પરમ કલ્યાણકારી છે ઘણા દોષો એથી ટળી જાય છે

૨ અભ્યતર તપનો બીજો ભેદ વિનય છે—ગુણીના ગુણના અનુરાગી થવુ, જેના પાસેથી ગુણ

વિનય

ગ્રહણ કરવો હોય તેના અનુરાગી થવુ, તેની સેવા કરવી, તેના ભક્તિ—બહુમાન કરવા, નમ્ર થવુ, પોતાના જાણપણાનું અભિમાન છાડવુ, એ વગેરે વિનયના પ્રકાર છે આ તપથી જીવ પોતાના દોષ જોવા ભણી વળે છે, દોષ ભણી વળે છે, એટલે દોષ જાણે છે, દોષ જાણે છે, એટલે દોષ ટાળવા ભણી વળે છે, અને નવા દોષ કરતો નથી આમ આ વિનયથી પરમ નિર્જરા થાય છે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય આદિ મહા સત્પુરુષોનો, જ્ઞાનીઓનો ગુણીનો વિનય બહુ કલ્યાણકારી છે, તેઓના ગુણના રાગી થવાથી આપણા ગુણ વિકાસ પામે છે આવો અદ્ભુત વિનયનો પ્રભાવ છે

૩ તપના અભ્યતર ભેદે ત્રીજો પ્રકાર વૈયાવૃત્ય છે

વૈયાવૃત્ય એટલે દુખી, આર્ત્ત, રોગી, બાળ,

વૈયાવૃત્ય (અબળા) સ્ત્રી, પશુ (અવાચક), ગ્લાન, તપસ્વી, સાધુ, સંત, આદિના રોગ, અશાતા પ્રમુખ દુઃખ કેમ ટળે, તે ચિંતવવું, તેઓને શાંતિના નિમિત્ત થવું, દીલાસો આપવો, તેઓની અંતરંગ ભાવપૂર્વક સેવા-ચાકરી કરવી, ઔષધાદિ વડે સંભાળ લેવી, પોતે કરવી, બીજા પાસે કરાવવી, બીજાને કરતા દેખી રાજી થવું, આ વગેરે વૈયાવૃત્યના પ્રકાર છે. સ્ત્રી અબળા જાતિ છે, સાધુ સંત ઘરબાર રહિત છે, દેહની પણ અપેક્ષા રાખતા નથી, બાળકો વિકળ છે, ઢોરો અવાચક છે, તપસ્વી, રોગી, દુઃખી, આર્ત્ત, અપંગ આદિ અશક્ત છે. આમ આ બધા રોગ-શોક-દુઃખ માંગ્યે નિરાધાર છે, લાચાર છે. કોઈમાં પોતાની જાતિને લઈ શક્તિ નથી, અથવા ઓછી છે, કોઈ પર સહાયની અપેક્ષા જ નથી રાખતા, કોઈ અવાચક હોવાથી પોતાના દુઃખ કહી શકતા નથી, આમ આ બધા વૈયાવૃત્યના પાત્ર છે. એઓના દુઃખ ટળે, તેઓને શાંતિ મળે, દીલાસો મળે, એઓની આંતરડી ઠરે,–આ બધાથી વૈયાવૃત્ય કરનારને અનંતુ પુણ્ય અને અનંતી નિર્જરાનો લાભ છે. માટે આપણે તપના અભ્યંતર ભેદનો આ ત્રીજો પ્રકાર વૈયાવૃત્ય અવશ્ય યથાશક્તિ આદરવો ઘટે છે.

ધ્યાન — અભ્યંતર તપનો ચોથો ભેદ ધ્યાન છે. ધ્યાન એટલે વસ્તુનું એકાગ્રપણે ચિંતવન, આ ચિંતવન બે પ્રકારનું છે (૧) શુભ, (૨) અશુભ. તે પ્રત્યેકના પાછા બે બે ભેદ છે. અશુભ ધ્યાનના બે ભેદ (૧) આર્ત્ત અને (૨) રૌદ્ર

છે શુભ ॥ ને અ॰ (૧) ધર્મધ્યાન અને (૨) શુક્લ ધ્યાન ૦ પ્રથમ બે કેવળ છાડવા યોગ્ય છે પર વસ્તુની ઇચ્છામા પ્રવૃત્તિ કરવી નવના પર વસ્તુના વિયોગની ચિંતા કરવી, એને આર્તધ્યાન કહે છે પર એટલે આત્માની નહિ તે, પુદ્ગલની હિંસાદિ કર્મના ઉપદેશ આપવો, ચિંતવવા, એ આદિ રૌદ્રધ્યાનના પ્રકાર છે એ બને ધ્યાનો આત્માને દુ ખ ઉપજાવનાર ૦ ને કેવળ છાડવા યોગ્ય છે ઇષ્ટ વિયોગ, અનિષ્ટ સયોગાદિ આર્તિરૂપ એના ઘણા ભેદ છે સવિસ્તર અનુ વિવેચન સ્થાનાંગે કર્યું છે શુભ ધ્યાનના બે ભેદ (૧) ધર્મ અને (૨) શુક્લ ધ્યાન એ બંને આદરવા યોગ્ય છે શ્રી વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્માના વચનો પર શ્રદ્ધા આણી જીવને સ્થિર કરવાનો, સમ્યક્ત્વ દૃઢ કરવાનો, તથા વૈરાગ્ય પામવાનો, ધર્મધ્યાનમા ઉત્તમ હેતુ રહેલો છે એ ધર્મધ્યાનના પણ સોળ ભેદ છે ધર્મધ્યાન વડે સમ્યક્ત્વમા સ્થિર, દૃઢ થઈ, વૈરાગ્ય પામી, સ્વસ્વભાવમા સ્થિત થાય, આત્મ ચારિત્રમા લીન થાય, સમાધિ ભાવમા રમણ કરે, સ્વપરનો યથાતથ્ય વિવેક કરે, એ વગેરે શુક્લ,–અખંડ, ઉજ્જ્વળ, ચંદ્ર જેવા નિર્મળ,–ધ્યાનના પ્રકાર છે એના પણ ચાર ભેદ છે એ બધા અન્ય સ્થળે કહેલા છે

આમ જીવને માઠા ધ્યાનમાથી વારી સારા ધ્યાનમા રાકવો એ ધ્યાન તપ કહેવાય છે, મનને ગમે ત્યા ભમવા દીધાથી તે આહટદોહટ ચિંતવી, નકામા તર્ક–વિતર્ક–કુતર્ક કરી, સંકલ્પ–વિકલ્પથી અનેક માઠા કર્મ બાંધે છે, તે મનને સ્થિર કરી સદ્વિચારમા પ્રેરતા અનેક કર્મની

નિર્જરાનું કારણ થાય છે માટે સદ્વિચારરૂપી ધ્યાન એ અત્યંત નિર્જરાનું કારણ હોઈ અભ્યંતર તપનો એક ભેદ ગણાયો છે, તે વાસ્તવિક છે આપણે મનને સદ્વિચારમા પ્રેરીએ તો ઘણી ઘણી નિર્જરાના ભાગી થશુ

૫ સ્વાધ્યાય અથવા સજ્ઝાય—અભ્યંતર તપનો પાચમો ભેદ સજ્ઝાય છે સજ્ઝાય એટલે સ્વાધ્યાય, પોતે પોતા વિષે અધ્યયન, અભ્યાસ કરવો તે હું કોણ છુ? સજ્ઝાય ક્યાથી થયો? મારૂ ખરૂ સ્વરૂપ શું છે? મારે કોની સાથે વળગણ છે? મારે રાખવા જેવું શું છે? છાડવા જેવું શુ છે? મારૂ શુ છે? પારકુ શું છે?—એ વગેરે વિચાર કરવો, એ વગેરેનું જ્ઞાન મેળવવુ, એને સ્વાધ્યાય કહે છે પૂર્વ મહાપુરુષોના ચરિત્રથી, દશા ઓપરથી, વૈરાગ્ય વાર્તાથી, કર્મના ચમત્કારના દ્રષ્ટાંતથી, ચેતનના ભાવના દ્રષ્ટાતથી આ સ્વાધ્યાય થઇ શકે છે સત્શાસ્ત્ર વાચન, પઠન, મનનથી, તે સબધી યથાવિનય જાણકાર પાસેથી પૂછીને સમજવાથી, તેનું ફરી ફરી પુનરાવર્ત્તન કરવાથી, તેનું અનુપ્રેક્ષણ કરવાથી, ધર્મકથા આદિથી આ સ્વાધ્યાય થઇ શકે છે આ બધા પ્રકારથી જીવ કુણો થાય છે કર્મના ચમત્કાર દેખી કપે છે તેથી મૂકાવા ઇચ્છે છે, ચેતનની શક્તિ જોઈ પોતે ખીલે છે, તે પ્રાપ્ત કરવા ભણી વીર્ય ઉલ્લસે છે જે બધા નિર્જરના કારણો છે આમ સજ્ઝાય નિર્જરાના કારણરૂપ હોવાથી તેને અભ્યંતર તપનો એક ભેદ ગણ્યો છે તે સજ્ઝાયનું સ્વરૂપ સમજી આપણે એ અવશ્ય કર્ત્તવ્ય છે

૬ કાયોત્સર્ગ—અથવા કાઉસગ્ગ તપના અભ્યંતર ભેદમાં છઠ્ઠો ભેદ કાઉસગ્ગ છે દેહથી આત્મા જુદો છે એવી

કાઉસગ્ગ

અનુભવરૂપ સ્થિતિનો અભ્યાસ પાડવો તેનું નામ કાયોત્સર્ગ એ અનુભવ એકદમ નથી થતો, પણ ક્રમે કરી અભ્યાસ વડે થાય છે જીવને હું દેહથી ભિન્ન છું એવું ભાન થતાં એના અનેક કર્મ નાશ પામે છે,—નવા કર્મ નથી લાગતા એક વાર પોતાને અનુભવ થયો કે હું દેહથી ન્યારો છું,—પછી એ એ અનાત્માથી ખસતો નથી અને એ અનુભવસુખના ભોગે બીજી કર્મ લાગે એવી પ્રવૃત્તિ આચરતો નથી આવું રહસ્ય કાઉસગ્ગમાં રહેલું છે તેથી કાઉસગ્ગને પરમોત્કૃષ્ટ અભ્યંતર તપનો ભેદ ગણ્યો છે તે યથાર્થ છે પૂર્વના જેટલા મહા સત્પુરુષો સિદ્ધ થયા તે બધા કાઉસગ્ગ ધ્યાને, તે બધા દેહ આત્મા ભિન્ન હોવાની અનુભવસ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ ત્યારે આલંબન વિના જીવ શુદ્ધ કાઉસગ્ગ ન કરી શકે, માટે જ્ઞાનીઓ બાહ્ય અને અભ્યંતર એવા બે આલંબન કાર્યોત્સર્ગ અર્થે પ્રકાશી ગયા છે

(૧) બાહ્ય આલંબન—

૧ અવસ્ત્ર શરીર—અવસ્ત્ર દેશ-કાળ તથા સંઘયણાદિ હીનતાને લઈ ન રહી શકાય તો એકજ ચોલપટો, ધોતીયું, તેટલાથી પણ શરીરને આર્ત્તધ્યાન આપવા રૂપ બાધા ઉપજે એમ હોય તો ખપ જોગું જ વસ્ત્ર

૨ આસન—પદ્માસન અથવા જિનમુદ્રા—ઉભો ઉભા સ્થિર ટટ્ટાર, બે પગની પાની જરા અંતર મૂકી લગોલગ પંજા જરા વધારે અંતર રાખીને ઉભવું

૩ નાસાગ્ર દૃષ્ટિ—અર્થાત્ આખની નજર નાકની દાડી ઉપર સ્થિર રાખવી અથવા ચક્ષુ બધ રાખવા

૪ અથવા નિર્જીવ વસ્તુપર દૃષ્ટિ રાખવી—પણ તે સીધી

આ વગેરે બાહ્ય આલબનના પ્રકાર છે અભ્યતર આલબનમા શ્રી પચપરમેષ્ઠિનુ ચિતન—સ્મરણ કરવુ, તીર્થંકરોના ચરિત્રો ગાવા, સ્મરવા, ચિતવવા, સત્પુરુષોના ગુણ ગ્રામ કરવા, ચિંતવવા, શ્રવણ કરવા, સ્વદોષ જોવા, આત્મ ઐશ્વર્ય ચિતવવુ, સ્વપર ભેદ કરવો, વિચારવો, એ વગેરે અભ્યતર આલબન છે દેહ ઉપરનુ મમત્વ ત્યજી દેવુ અને ઉપર પ્રમાણે કરવુ એ કાયોત્સર્ગ એમ કરવાથી કાયોત્સર્ગ વિશુદ્ધ થાય છે તીર્થંકરાદિ મહા સત્પુરુષો, શુદ્ધ પુરુષોના ચરિત્ર સ્મરણથી, શ્રવણથી, તેઓ કેમ આત્માર્થ પામ્યા એ સમજાય છે, તેઓએ કેવા પ્રકારે દેહ અને આત્માની ભિન્નતા અનુભવી તેનુ જ્ઞાન થાય છે,—જે જ્ઞાન પોતાને જ એવો અનુભવ થવામા સહાયભૂત થાય છે માટે એકાગ્રચિત્તે, કાઉસગ્ગમુદ્રામા રહી, એ સત્પુરુષો આદિનુ, પચ પરમેષ્ઠિનુ ચિંતન કરવુ,—કે જેથી કાયોત્સર્ગ શુદ્ધ થાય કાયોત્સર્ગનો આ અભ્યતર તપનો છઠ્ઠો ભેદ કહેવાયો

નિર્જરાના પરમ કારણ તપના આ બારે ભેદ કહેવાયા એ બારે ભેદે અથવા ઓછા વધારે ભેદે તપ સમજીને

ઉપસહાર

કરવાથી ઘણા ઘણા કર્મ નિર્જરી જશે જીવ પરિણામે મોક્ષ પામશે તપનો મહિમા પ્રબળ છે આત્મમળ દૂર કરીને તેને શુદ્ધ કરવાને તપ ઉત્તમ ઉપાય છે એનો આપણ સર્વને આશ્રય હો!

૫ વીર્યાચાર

અગાઉ જેમ જ્ઞાનાદિ ઉદય પામી નિર્મળ થવા માટે-આવશ્યક આચરણના શિક્ષાપાઠ કહ્યા છે,-

ઉ શ

તેમ કેવા પ્રકારે વર્ત્તવાથી વીર્ય ઉલ્લાસ પામી સારૂ પરિણામ આપે છે,—તે પણ જાણવુ અવશ્યનુ છે

બળ આત્માનુ—વીર્ય એટલે બળ, શક્તિ, ઉત્સાહ, ઉમંગ પ્રમુખ એનો અર્થ થાય છે

એ બળ તે આત્માનુ તે ત્રણ પ્રકારે ફોરવી શકાય છે શરીર વડે, મન વડે, અથવા વચન વડે

આત્મા હોય તો જ એ ત્રણે, મન, વચન અને કાયા કામ કરી શકે છે અર્થાત્ શરીરયોગ, મનયોગ, અને વચન યોગ જ્યા લગણ શરીરમા ચેતન હોય ત્યા લગણ જ પ્રવર્ત્તી શકે છે ચેતન રહિત થયે એ બધા નાશ પામે છે તાત્પર્ય કે વીર્ય તે ચેતનનુ જ છે, દેહ, કે મન, કે વચનનુ નથી

અનંતવીર્ય આત્મા

પણ દેહને વિષે રહેલો જીવ પોતાનુ વીર્ય ત્રણ પ્રકારે પ્રવર્ત્તાવી શકે છે,-શરીર વડે, મન વડે, કે વચન વડે એ આત્માનુ વીર્ય અનંત છે તે જેમ જેમ વપરાય છે, તેમ તેમ વૃદ્ધિ પામે છે, અર્થાત્ નવુ વિશેષ વિશેષ નીક

બતું આવે છે જેમ જ્ઞાન દેવાથી, વાપર્યાથી વૃદ્ધિ પામે છે, તેમ વીર્ય પણ વાપર્યાથી વૃદ્ધિ પામે છે જેમ હીરાને ઘસી, ઓપી, ફરી ફરી પહેલ પાડવાથી તે ચળકતો, તેજસ્વી, મૂલ્યવાન થાય છે, અથવા આરસને ઘસવાથી—ઓપવાથી તે આરીસા જેવો થઈ શકે છે, તેમ વીર્યને ઘસવાથી, વાપરવાથી તે વૃદ્ધિ પામે છે

સારો માઠો ઉપયોગ

હવે જેમ હીરા કે આરસનો સારો માઠો ઉપયોગ થઇ શકે છે, જેમકે શ્રી જિનેશ્વરના આભૂષણ અથવા ભવ્ય પ્રાસાદ અર્થે વાપરવો, એ સારો ઉપયોગ,—અને પોતાના કેવળ વિષયભોગની તૃપ્તિ અર્થે વાપરવો એ માઠો ઉપયોગ,—તેમ વીર્યનો પણ સારો માઠો ઉપયોગ કરી શકાય છે સારા ઉપયોગનું ફળ—પરિણામ સારૂ છે, માઠા ઉપયોગનુ ફળ—પરિણામ માઠુ છે વીર્યને સારે રસ્તે પ્રવર્ત્તાવવાથી ઉત્તમ ગતિ, નિર્જરા, મોક્ષ પ્રમુખ પામવારૂપ ફળ છે, ત્યારે માઠે રસ્તે પ્રવર્ત્તાવવાથી માઠી અધોગતિ, નરક પ્રમુખ દુઃખ પામવારૂપ માઠા ફળ છે વળી વીર્યનો સદુપયોગ કરવાથી તે વૃદ્ધિ પામે છે, અને ઉત્તમ ગતિના કારણરૂપ થઈ તે તે ગતિવિશેષે વિશેષ વૃદ્ધિ પામે છે, ઉજ્જ્વળ થાય છે, ત્યારે તેનો માઠો ઉપયોગ કરવાથી જો કે તાત્કાલિક તો તે વૃદ્ધિ પામે છે, પણ પછી અધોગતિમા જવારૂપ પરિણામને લઇને તે ગતિવિશેષે કાં તો દબાઈ જાય છે, અને કાં તો વિશેષ વિશેષ માઠા પ્રવર્ત્તનમા, અત્યંત દારુણ, પરિણામે દુઃખકારી પ્રવૃત્તિમા, પ્રવૃત્ત છે માટે વીર્યનો ઉદ્દા-

કરવા અર્થે તેનો ક્ષયોપશમ વધારવા અર્થે જીવે એનો સાન સ્થાને, સારા ક્ષેત્રે, સત્કાર્યમા ઉપયોગ કર્તવ્ય છે'

વીર્યને ઉલ્લાસ પામવાનો એનો સદ્વ્યય કરવારૂપ એક પ્રકાર બના યો, તે મન, વચન, અને કાયા ત્રણે વડે સમજવાનો છે

મનોબળને માઠા રસ્તે ન વાપરવુ, અર્થાત્ જેથી કરીને પોતાને ભવભ્રમણરૂપ હાનિ થાય, અસદ્દગતિનું કારણ થાય, તેવા હેતુએ, પોતાની વિષયઇચ્છા તૃપ્તિ અર્થે મનોબળ એનો ઉપયોગ ન કરવો મેસ્મેરીઝમ (Mesmerism) હીપ્નોટીઝમ (Hipnotism) પ્રાણવિનિમય, વશીકરણ, નજર બાંધવી, અવધાનશક્તિ બતાવવી, અષ્ટાવધાન, શતાવધાન, સહસ્રાવધાનના પ્રયોગો– એ આદિ મનોબળના પ્રકાર છે વિચારની એકાગ્રતાથી એ થઇ શકે જ્ઞાનીઓના મનોબળ બહુ પ્રબળ હોય છે, પણ તેઓ એનો દુરુપયોગ ન કરે તેઓ એ બળનો કેવળ આત્મ વિચારણામા, તત્ત્વપ્રકટનમા, અને બીજાને તથા પોતાને હિત થાય એ અર્થેજ ઉપયોગ કરે લોકોમા મનાવા–પૂજાવા, કે માન–પ્રતિષ્ઠા પામવા અર્થે, અથવા પોતાની કલ્પનારૂપ જિજ્ઞાસા પૂરી પાડવા અર્થે, કે લોકોને ચમત્કાર દેખાડી, વ્યામોહ પમાડી પોતાના વશ કરી લઈ પોતે તેઓના દેવ, કે ગુરુ, કે તારણહાર તરિકે પૂજાવારૂપે ન વાપરે–પણ પોતે અને બીજા જીવો ભવદુખમાથી કેમ છૂટે, મ્હોટામા મ્હોટા એવા જન્મ–મરણના દુખમાથી કેમ છૂટે એજ ચિંતવનમા, વિચારણામા, શોધનમા વાપરે, શાસ્ત્રાર્થ વિચા

રવામા વાપરે પૂર્વના મહાપુરુષો અલ્પ સમયમા ચૌદપૂર્વી જ્ઞાન પામી જતા, તે આવા મનોબળ વડે તેમજ કોઇ કારણવિશેષે વીતરાગ માર્ગ ઉપર બહુ સકટ આવ્યુ હોય, અથવા કોઇ પરમ વીતરાગ મુનિને સકટ આવ્યું હોય, અને મનોબળના ચમત્કારથી તે ટળે એમ હોય, અથવા કોઇ જીવો કેવળ એવા મનોબળના ચમત્કાર વડે વીતરાગ માર્ગ પામવારૂપ ફળ જણાતું હોય, તો તે જ હેતુએ મનોબળનો ચમત્કાર આદિ દેખાડવારૂપે ઉપયોગ થાય, તો તે તો નિર્જરાના કારણરૂપ છે

મન એ જડ વસ્તુ છે ચેતનની સ્ફૂર્તિ વડે તેનામા એવુ જોર આવે છે કે તે ચિતને તેમ બીજા પુદ્ગલો તેનાથી આકર્ષાય, વીખરે, મોટા થાય, નાના થાય, પાસે આવે, દૂર જાય, જેમ લોહચુબક લોહને આકર્ષે તેમ મનોબળ બીજી પૌદ્ગલિક વસ્તુઓને આકર્ષે,—મનોબળ વડે આવા અનેક ચમત્કારો થઇ શકે છે પણ આત્માર્થીઓ પોતાના મનોબળનો કોઇ પ્રકારે કદી પણ દુરુપયોગ કર નહિ હાલ કાળ જોતા તો એ કે જીવોની મનશક્તિ કેવળ ક્ષીણ થઈ ગઈ છે, પણ નહિ તો મનોબળથી પોતાના રોગાદિ પણ જીવ દૂર કરી શકે મન એ ખરેખરો આત્વૈદ્ય છે હાલની Homeopathy કે Alopathy એ વગેરે મનોબળના પર્યાયરૂપે જન્મ પામેલા વ્યાધિ ઉપશાન્ત કરવાના પ્રકાર છે, પણ તેનો સર્વથા જય નહિ થવાનુ કારણ જીવોમા જોઇના મનોબળની ખામી છે અથવા એની અસર ન થવા દે એવુ વિરુદ્ધ–ઉલટુ મનોબળ હોય છે એ ગમે તેમ હો, પણ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ પોતાના

મનોબળને વિકાસની, તેનો આ પ્રકારે ઉપયોગ ન કરે, રોગાદિના પ્રતીકારરૂપે પણ તેનો તે ઉપયોગ ન કરે, કારણ કે એ નિર્જરામાં અંતરાયરૂપ છે તે તો એનો કેવળ આત્મહિતાર્થે, પરમહિતાર્થે ઉપયોગ કરે આ મનોબળ જન્મથી પણ પ્રાપ્ત થાય છે, અને અભ્યાસે કરીને પણ ખીલે છે, અને ક્ષયોપશમરૂપ ચેતનાવીર્ય હોવાથી આ મનોબળ પ્રસંગ પામી હાનિ-વૃદ્ધિ પામ્યા જ કરે છે મનોબળનો અસદુપયોગ કરનારા જીવો પરિણામે ભવાંતર સમૂર્છિમ અવસ્થા પામે છે, સમકીપણે અવતરે છે આત્માર્થી દુરુપયોગથી વારે

વચનબળથી ઘણા જીવો બીજાને હસાવે છે, રમાડે છે, છેતરી લે છે, વશ કરે છે, અસર કરે છે, નચાવે છે કોઈનામાં બહુ વાક્ચાતુરી હોય છે, કોઈ બાહોશ વક્તા
વચનબળ હોય છે, પ્રસંગને અનુસરતું બોલી શકે છે,
અનેક પ્રકારના વાણીના વિનોદ ઉપજાવે છે, વિધવિધ ભાષાઓ, વિવિધ વચનો, પંખી-પશુના અવાજો, રાગોનું આબેહૂબ અનુકરણ કરે છે, આ બધા વચનબળનો વિલાસ છે એ વચનબળનો પણ સારો માઠો ઉપયોગ થઈ શકે છે કોઈ પોતાની વક્ર વાણી વડે નિર્દોષ જીવના મર્મ ભેદી કર્મ બાંધે છે તો કોઈ પોતાની શાંત, મધુરી વાણી વડે ઉપદેશામૃત સિંચી, સંસારતાપથી તપેલા જીવોને ઠારી અનંતી નિર્જરા કરે છે કોઈ એની એ જિહ્વાબળે શાંત, મધુર, મૃદુ, પ્રિય વચનો ઉચ્ચારી શત્રુને મિત્ર કરે છે, તો કોઈ એ જ જિહ્વાએ કઠોર, અપ્રિય, વક્ર વચનો વદી મિત્રને શત્રુ કરે

છે કોઈ વચનબળે કરી પરમાત્મસ્વરૂપ પામેવા પરમ સત્પુરુષોના, ગુણી પુરુષોના ગુણ ગાઈ નિર્જરા કરે છે, ત્યારે કોઈ વચન બળે કરી અન્ય જીવોની નિંદા ગાઈ, સત્પુરુષોના અવર્ણવાદ બોલી અનંત સંસારમાં ડૂબે છે કોઈ વક્તૃત્વ શક્તિ વડે મુગ્ધ જીવોને ઉશ્કેરી લડાવી મારે છે, અથવા રાજદ્રોહ, કે દેશદ્રોહ, કે આત્મદ્રોહ કરી મહાન બખેડા જગાવે છે, તો કોઈ એ જ વક્તૃત્વશક્તિ વડે ઉપરાઠા થએલા, ઉશ્કેરાએલા જીવોને શાંત કરી, રાજમાં, દેશમાં, આત્મામાં શાંતિ ફેલાવે છે આમ વચનબળ પણ અનેક પ્રકારનું છે અને તેનો સારો નરસો ઉપયોગ થઈ શકે છે સદ્વ્યય કરવાથી એનુ નિર્જરારૂપ ફળ મળે છે, અસદ્વ્યયથી કર્મબંધરૂપ ફળ મળે છે એકથી સંસારની હાનિ છે, બીજાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે ડાહ્યા પુરુષો વચનબળનો સત્ય, હિત, મિત, પથ્ય ઉચ્ચારવામાં ઉપયોગ કરે છે, સાવદ્ય વચનથી વિરમે છે તો તેઓના જિહ્વાને સરસ્વતી વાસો કરે છે પામર જીવો પોતાને મળેલ વાક્શક્તિનો અસત્ય, અપ્રિય, સ્વપરને અહિતરૂપ વેણો કાઢવામાં ઉપયોગ કરી, પાપ બાંધે છે, અને પરિણામે તે જ ભવમાં, કે ભવાંતરે મુંગા, બહેરા, કે બોબડાપણું પામે છે આમ વિચારી આત્મહિતૈષી જીવે પોતાને મળેલ વાણીપ્રસાદનો ઉપયોગ વીતરાગ વાણી પ્રકાશવામાં, સંસારદુઃખે દાઝતા જીવોને ઉપદેશામૃતથી શાંત કરવામાં, વીતરાગ શાસન વર્દ્ધમાન પામે એવા પ્રકારે વાપરવામાં કરવો ઘટે છે એથી અનંતી નિર્જરા છે લોકોમાં માન-પ્રતિષ્ઠા પામવા માટે, કે મનાવા પૂજાવા માટે, કે

લોકોમાં અપ્રેમ થવાના હેતુએ, ગાડરીઆ પ્રવાહને ખોતા બહુ ખેવવા અર્થે તમાસા કરી બજાવવા આદિ પુણ્ય હારી જઈ રઝળવાના હેતુએ, વચન બળનો ઉપયોગ કરવો ઘટે નહિ

મનોબળ, વચનબળની જેમ વાત કહી, તેમ કેટલાક જીવો પ્રચંડ ભુજબળ ધરાવે છે મજબુત સંઘયણ ધરાવે

કાયબળ

છે, જબરો શારીરિક બાંધો ધરાવે છે ધારે તો એક મુષ્ટિના પ્રહાર વડે બીજાના પ્રાણ હરી લે, ચપટી વડે સોપારીનો ભુકો કરી નાખે મુઠી મારી નાળીયેર ફોડી નાખે, હાથના આંચકાવડે લોઢાની સાંકળ તોડી નાખે પગની પાટુવડે જબરી મજબુત ભીંત પાડી નાખે, પોતે સુએ અને ઉપર પાંચ માણસ કુદે તોપણ પોતાને કાંઈ જણાય નહિ, પોતે સુએ અને પાંચ માણસ ઉપાડવા માંડે, તોપણ ખેંચાય નહિ ખાંડી જેટલા ભારના લોઢાના બખ્તર શરીર પર ધારણ કરી શકે, તેટલા ભાર સાથે દોડે, શરીરના અવયવોને ગમે તેમ વાળી શકે, ઉંચી ભીંતો ઠેકી શકે, શરતની રમતોમાં એક અશ્વ પરથી કુદી બીજા પુર જોસમાં દોડતા અશ્વ પર સ્વાર થાય, નિરાધારપણે દોરડા પર નાચે, અજાયબી ઉપજાવે એવી શારીરિક કસરતના પ્રયોગો કરી બતાવે,–એ બધા શરીરબળના પ્રકાર છે કોઈનું શરીર ભલે પાતળું હોય, કે જાડું હોય, ઠીંગણું હોય કે મોટું હોય,–પણ આવી શારીરિક શક્તિ ઘણાની હોય છે તે જન્મથી પણ હોઈ શકે છે, અને અભ્યાસે કરીને આવે છે આ શક્તિનો પણ જો પર જીવને પરિતાપ ઉપ

જાવવા પ્રમુખ અસદ્દપયોગ થાય તો કર્મ બંધનરૂપ છે તમામા દેખાડી, જીવોને વ્યામોહ પમાડી, પેટ ભરવા નિમિત્તે એનો ઉપયોગ એ તો કેવળ ક્ષુદ્ર છે, નિર્બળ જીવોને બચાવવા, અબળાઓનુ રક્ષણ કરવામા, અન્યાયીને શાસન આપવામા, ન્યાયીનુ, આત્માર્થીઓનુ, સયતિઓનુ રક્ષણ કરવામા, વીતરાગ માર્ગના અતરાય ટાળવામા એનો ઉપયોગ કરવામા આવે તો અનત નિર્જરાનુ કારણ છે શરીરબળનો પણ જો બીજાને મારવામા, દુખ ઉપજાવવામા, ધમકી વડે ડરાવવામા, પરિતાપ ઉપજાવવા આદિમા, અથવા ખાતર પાડવામા, વાટપાડુ થઈ વાટે જતા આદમીઓને લુટવામા, નિર્બળને બ્હીવડાવી તેના ધન–પ્રાણ હરવામા, શસ્ત્રાસ્ત્ર વડે બીજા જીવોના અવયવો છેદવામા, આદિ અસદ ઉપયોગ કરવામા આવે, તો જીવ તે જ ભવે અથવા ભવાતરે રોગી થાય, બળહીન થાય, લુલો થાય, પાગળો થાય, પિંડરોગી થાય, આધળો થાય,–પ્રમુખ અનેકવિધ દુખ પામે આમ વિચારી સ્વહિતવાચ્છક જીવ પોતાને પ્રાપ્ત થએલા શારીરિક બળનો ઉપયોગ પોતાને અને પરને હિત થાય એમ કરે

આ પ્રકારે આ ત્રણે મનોબળ, વચનબળ, અને કાયબળ વિષે સક્ષેપમા કહેવાયુ ફરી કહેવાનુ કે એ ત્રણે બળ આત્મવીર્યની સ્ફુરણાને લઈ પ્રવર્તે છે

પ્રેરક બળ ચેતનનુ આત્માનો વીર્યોલ્લાસ ન હોય તો એ ત્રણ માથી એકે કામ કરી ન શકે એ ત્રણે જડ છે, તેને પ્રેરનાર બળ ચેતનનુ છે આ જ પ્રગટ બતાવે છે, કે શરીરમા આત્મા જેવી ભિન્ન વસ્તુ છે, જે જ્ઞાન–દર્શનનુ–

ચારિત્ર–વીર્ય–ઉપયોગરૂપ ગુણવાળી છે, એ ગુણ લઈને જ દેહ અને તેમા રહેલા વચન–મન પ્રવર્તી શકે છે એ ગુણો ન હોય અર્થાત્ ચેતન દેહમા ન હોય, તો તે શરીર કે મન, કે વચન કશું કામ કરી શકતા નથી આ વાત આપણે ખસુસ યાદ રાખી ફરી ફરી વિચારી, નિર્ધારિવા જેવી છે -

સદુપયોગ અને દુરુપયોગ

મનુષ્ય દેહમા ચક્રવર્તીના મનોબળ, કાયબળ, અને વચનબળ સર્વોત્કૃષ્ટ હોય છે, એમ આપણને શાસ્ત્રોથી માલમ પડે છે અને તે સર્વોત્કૃષ્ટ બળનો જો ચક્રવર્તી સદુપયોગ કરે, તો તે મોક્ષ પામે છે અને અસદ્ ઉપયોગ કરે તો સાતમી નરકે જાય છે તાત્પર્ય કે આત્મવીર્યની ગમે તેટલી સ્ફુરણા થઈ હોય, પણ જો તેનો વિભાવિક ઉપયોગ થાય તો માઠી ગતિરૂપ ફળ મળે છે અને સ્વ-સ્વભાવને અનુસરી સદુપયોગ થાય તો પંચમગતિરૂપ ફળ મળે છે, કેવળ દૃષ્ટિ ફેર જોઈએ છે દૃઢપ્રહારી ઉગ્રવીર્યવાળો, મનોબળવાળો, કાયબળવાળો, વચનબળવાળો હતો અને તેથી ઘણા જીવોને નાસનો હેતુ હતો, તે જ રૂપે એણે પોતાને પ્રાપ્ત થએલા વીર્યનો ઉપયોગ ચાલુ રાખ્યો હોત તો, અવશ્ય અધમ નરક ગતિ પામત, પણ દૃષ્ટિ ફરી ગઈ, સન્માર્ગ સૂઝ્યો, અને તે જ વીર્યનો તેણે આત્મસ્વભાવ પ્રગટ કરવામા, કર્મને હણી કાઢવામા ઉપયોગ કર્યો, તો અલ્પ સમયમા કર્મને હણી નાખી કૈવલ્ય વર્યો ભરત મહારાજાએ પોતાના વીર્ય બળે કરી છ ખંડ પૃથ્વી સાધી, અને એ જ મનોબળ વડે આત્મવિચારમા વળી અલ્પ સમયમા કૈવલ્ય પ્રાપ્ત કર્યું,–

જ્યારે સુભૂમ ચક્રવર્તીને એ જ બળ, એ જ મનોબળ, પરિગ્રહ ચિંતવનામા વપરાયાથી સાતમી નરક પામવાના કારણ રૂપ થયું તા પર્ય કે આત્માના વીર્યનો પ્રબળ ક્ષયોપશમ વર્તતો હોય તો તેના સારા નરસા ફળનો આધાર તે વીર્યના સારા નરસા ઉપયોગ ઉપર છે, અને સારો નરસો ઉપયોગ દૃષ્ટિ ઉપર રહેલો છે હાલના જ ફોટોગ્રાફ આદિ શોધનારા એડીસન જેવા શોધકોનું ભેજાબળ, મનોબળ કેવા મજબુત હોવા જોઇએ? સુવેઝની કેનાલ ખોદનારનું ભેજુ કેવુ મજબુત અને દૃઢવીર્યવાળુ હોવું જોઇએ? મોટા જબરા પહાડો કોરી અદરથી રેલ્વે લાઇનો કાઢી જવા આવવાના રસ્તા સરળ કરી આપવાની યોજનાને પહોચવાવાળાનુ મનોબળ કેવુ હોવુ જોઇએ? બહુજ જબરૂ એ મનોબળ કે ભેજાબળનો ઉપયોગ જો આત્માર્થે થાય તો પરમ કલ્યાણરૂપ છે આત્મવીર્યની સ્ફુરણાનું એ જ વાસ્તવિક ફળ છે બાકી તો જીવને સમૂર્ચ્છિમ દશા પામવારૂપ ફળ છે જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિએ આમ લાગે છે

આત્માનુ વીર્ય જેમ સદુપયોગ વડે વિકાસ પામે છે, નિર્મળ થાય છે, વિશુદ્ધ થાય છે, ક્ષયોપશમ વિશેષ પામે છે, તેમજ તે વિકસાવવા આદિમા નીચેની બાબત પણ ધ્યાનમા રાખવાની છે

છતું મનોબળ હોય, છતુ વચનબળ હોય, છતું કાય બળ હોય, છતા પ્રમાદવશ થઈ તેનો સદુપયોગ કરવામા ન આવે, અથવા સદુપયોગમા મોળાશ

સદુપયોગથી વિકાસ

વાપરવામા આવે તો તે બળ કટાઈ જાય છે, તેના પર આવરણ અંતરાય કર્મ લાગે છે, જીવ પોતે પોતાને મળેલ ઋદ્ધિ જાણી જોઈને પ્રમાદે કરી ગુમાવી દે છે, અને ભાવી પશ્ચાત્તાપના કારણો વ્હોરે છે માટે એક પળ પણ જીવે પ્રમાદ નહિ કરતા પોતાની શક્તિનો પોતાના હિતમા ઉપયોગ કરવો ઘટે છે એ શક્તિ એ ઉપયોગથી વિકાસ પામે છે, વૃદ્ધિ પામે છે, સતેજ પામે છે જેમ હમેશા વપરાતી કુચી ચળકતી રૂપા જેવી લાગે છે, અને અણવપરાતી કુચી કાટ આઈ કાળી કીટોડા જેવી થઈ જાય છે, તેમજ આત્માના જ્ઞાન-દર્શન-વીર્ય ગુણનુ સમજવાનુ છે જેમ જેમ એ જ્ઞાન-દર્શન-વીર્યનો ઉપયોગ થાય, તેમ તેમ એ ગુણો સતેજ થાય છે, વૃદ્ધિ પામે છે, વિકાસ પામે છે, નિર્મળ થાય છે, અને જીવને પરમાણુદના કારણ થાય છે ફક્ત જીવે આળસ, પ્રમાદ છાડી ઉદ્યમ-પુરુષાર્થ કરવો એ જ જરૂર છે

મનુષ્ય દેહે આપણને વિચારશક્તિ મળી છે, મનોબળ મળ્યું છે, છતા આપણે એનો સાર-અસાર વિચારમા, સત્શાસ્ત્ર ચિંતવનમા, સત્પુરુષોના ચરિત્રોના મનનમા, આપણું અને બીજા જીવોનું કેમ કલ્યાણ થાય એ યોજનામા, સુકૃત, પુણ્ય, અને ગુણના અનુમોદનમા, એ આદિમા ન પ્રેરીએ તો આપણા જેવા મૂર્ખ કોણ?

"અવસર પામી આળસ કરશે,
તે મૂરખમા પહેલોજી"

શ્રી યશોવિજયજી

વિચાર કરીએ તો વિચાર વધે, વિશુદ્ધ થાય, પણ ન કરીએ તો દબાઈ જાય, એ શક્તિ મંદ પડી જાય હાનિ કોને? આપણને જ શાને લઈને? આપણા જ પ્રમાદને લઈને માટે વીતરાગ પરમાત્મા આપણને મળેલ મનોબળનો, વિચાર શક્તિનો સદ્વ્યિયોગમાં પોતાનુ કલ્યાણ થાય એવા વિચારમા ઉપયોગ કરવા બોધ આપી ગયા છે એ બોધ કેવળ હિત દાયી છે માટે પ્રમાદ છાડી આપણે આપણને મળેલ વિચાર શક્તિનો—મનોબળનો સદ્ઉપયોગ કરવો કે જેથી અનંત નિર્જરા કરી પરમ શાશ્વત સુખ પામીએ

દુરુપયોગથી હાનિ

તેવુ જ વચનબળ અને શરીરબળના સંબંધમા સમજવાનુ છે આપણને વચનબળ અને શરીરબળ પ્રાપ્ત થયા હોય, અને તેથી આપણે આપણુ તથા બીજાનુ શ્રેય કરી શકીએ એમ હોઈએ, છતા પ્રમાદ વશ થઈ, કે આળસથી કે વિષયવિવશ થઈ એનો સદુપયોગ ન કરીએ, ગેરઉપયોગ કરીએ અથવા નકામા કાઢી નાખીએ તો આપણે જ આપણા ભાણામા પાણો નાખવા જેવો પ્રકાર આદરીએ છીએ, ગેર ઉપયોગ કરવાથી માઠા કર્મ બાધી દુર્ગતિ વ્હોરી લઈએ છીએ, પ્રમાદવશ થઈ નકામા રાખવાથી એ બળ કટાઈ જાય છે ધ્યાનમા રાખવાનુ છે કે શરીરનુ વીર્ય—ધાત મનના વીર્યને બહુ ઉપકારી છે, વિષયાસક્તિમા કે હદબહાર એનો નાશ કરવાથી મોટો જોખમ રહેલો છે, રોગાદિ એને લઈને છે માટે શરીરનુ વીર્ય—ધાત બહુ જાળવવા શીલ—બ્રહ્મચર્યના વિષયમા આ બાબતમા વિશેષ કહેલુ છે જો કે બચ્ચને,

મન, અને કાયા નકામા તો કદી બેસતા જ નથી મન માકડો તો એ વચન અને કાયાને ઈચ્છે તેમ નચાવ્યાજ કરે છે મન માકડો કદી સ્થિર થઈ બેસતો જ નથી એટલે જો ઉપયોગ ન રાખીએ તો એ બધા બળો વિપરીતરૂપે જ વપરાઈને અધોગતિના ફળ લાવે છે પણ મન મર્કટને વશ રાખી એને સન્માર્ગે જોડવામા આવે તો પછી એ બધા બળો બહુ સારૂ કામ કરી નિર્જરાના ફળ આપે છે માટે

પ્રમાદનુ પરિણામ છતી શક્તિએ વીર્યને સ્વપર હિતમા ન યોજવુ, એ પ્રાપ્ત કરેલ બાજી હારી જઈ અતરાય બોંધી લેવા જેવુ છે

જેમ એક લૌકિક દૃષ્ટાન્ત લઈએ, કે રાજ્ય સરકારે આપણી લાયકાત અને શક્તિ જોઈ આપણને એક ઉચો માનભર્યો હોદ્દો આપ્યો હવે એ હોદ્દા ઉપર ગયા પછી એ હોદ્દાને જેમ આપે એવી રીતે આપણી લાયકાત અને શક્તિનો આપણે ઉપયોગ પ્રમાદવશ થઈ ન કરીએ, તો શુ પરિણામ આવે ? સરકાર આપણને એ હોદ્દાથી ઉતારી પાડી આપણને નાલાયક ઠરાવી ફરી એવો હોદ્દો ન આપે એ આમા અતરાય કોણે આણ્યો ? આપણે પોતે જ પ્રમાદે કરીને તેમજ એમ સમજો કે પૂર્વે સત્કર્મ કરી લાયક થઈ, પાત્ર થઈ, આપણે આ મનુષ્ય દેહને પાત્ર થયા તેમા આપણને મન, વચન, કાય શક્તિના સદુપયોગ વડે આ મનુષ્યપણાને લાયક થયા હવે આપણે આ મનુષ્યપણામા આવી પ્રમાદ વશે આપણને મળેલ શક્તિનો સદુપયોગ ન કરીએ તો શુ પરિણામ આવે ? એ જ કે આપણે મનુષ્યપણાથી ઉતરી પડી હલકી તિર્યંચ નરકની પક્તિમા જવુ પડે આમ અન્તરાય

કરનાર કોણ ?—આપણે પોતે જ પ્રમાદ વશે કરીને

આ માટે પરમ સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્મા આપણને આ મનુષ્યદેહે પ્રાપ્ત થયેલી શક્તિ ઓનો સદુપયોગ કરવાનુ, સ્વપર હિતાર્થે ઉપયોગ કરવાનુ, આત્મહિત સાધવાનુ, દુરુપયોગથી વિરમવાનુ, તે શક્તિને વાપરી સદા ઉજ્જ્વળી ચકચકિત રાખવાનુ, તે શક્તિઓ વડે ઉત્તરોત્તર સારી પદવી—ગતિ, પચમ ગતિ પામવાનુ, ફરી ફરી કહી ગયા છે

આત્માર્થે સર્વ શક્તિનો ઉપયોગ

વીર્યાચારના આ પ્રકાર કહેવાયા એ ફરી ફરી વિચારી તે પ્રમાણે વર્ત્તતા પરમ કલ્યાણ છે

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય એ આત્માના ગુણો, તે વિકસાવવા કેટલાક શિક્ષારૂપ વર્ત્તનોનો અત્રે સક્ષેપમા બોધ થયો પરમ સદ્ગુરુ સમીપે અથવા શાસ્ત્રદ્વારા એના વિગતે સ્વરૂપ—ભેદ વિચારી નિર્ધારવા યોગ્ય છે નિર્ધારી તે પ્રમાણે ચાલવા યોગ્ય છે

ઉપસહાર

આ પવિત્ર આચારોની આરાધનાથી અનત કર્મોની વિરાધના છે ૐ શાતિ

સ્વામિવાત્સલ્ય

"સાહમિ" એટલે સાધર્મિક, એકજ ધર્મવાળા, ધર્મ બંધુ, ધર્મભાઈ અને "વચ્છ" એટલે તેના પ્રતિ વાત્સલ્ય ભાવ, પ્રેમભાવ, મૈત્રીભાવ, તેનું કેમ શ્રેય થાય એવી લાગણી, હિતબુદ્ધિ, આદરબુદ્ધિ ઈત્યાદિ અર્થાત "સાહમિવચ્છ" એમ સૂચવે છે, કે એકજ ધર્મવાળા, ધર્મબંધુઓ પ્રતિ પ્રેમભાવ, વાત્સલ્યભાવ, (ગાયનો જેમ પોતાના વત્સ-વાછરડા પ્રતિ પ્રેમભાવ-વાત્સલ્ય ભાવ હોય એવો ભાવ) હિતબુદ્ધિ દાખવવા તે પ્રશ્ન ઉઠશે, કે એ "સાધર્મિક" કોને ગણવા? વસ્તુનાં મૂળધર્મને અવલંબીને, નિશ્ચય સ્વરૂપ લક્ષમા રાખીને, મૂળ મુદ્દાને અનુસરીને જો વાત કરીએ, તો તો જીવ માત્ર, દેવ-મનુષ્ય-તિર્યંચ-નારકી, કીડી-કુંજર, એ આદિ જીવમાત્ર, ભૂતમાત્ર, સત્વમાત્ર સાધર્મિક છે, એક જ ધર્મવાળા છે જીવત્વ જાતિએ કરીને, ચેતના લક્ષણે કરીને, ઉપયોગ ધર્મને લઈને, જીવમાત્ર એક જ ધર્મવાળા સાધર્મિક છે એ જીવમાત્ર પ્રતિ, ભૂત માત્ર પ્રતિ પ્રેમભાવ, વાત્સલ્ય ભાવ, મૈત્રી ભાવ- 'मित्ति मे सव्व भूएसु,वेरं मज्झ न केणइ' -શ્રેય બુદ્ધિ, ઈત્યાદિ "સાહમિવચ્છ"નો સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રકાર છે, તીર્થંકરોપદિષ્ટ અપૂર્વ ... "સાધર્મિક વાત્સલ્ય" સમ્યગ્દર્શનનું, એક ... કે, સમ્યક્ત્વને શોભા આપનારૂ "નિશંકા" ...નું એક ભૂષણ છે, સમ્યક્ત્વનુ એક ...ે ઉત્તરખંડમા યથાવસર કાંઈ વિશેષ ...તિ પ્રેમભાવ એ "સાહમિ

વચ્છલ"નો પરમાર્થ, નિશ્ચિતાર્થ, શબ્દાર્થ થયો એ નિશ્ચયાર્થ સિદ્ધ થવા–કરવા, ભૂતમાત્ર પ્રતિ પ્રેમભાવ સ્ફુરવા–સ્ફુરાવવા, જે જીવો કે જીવોનો સમુદાય પ્રાણિમાત્ર પ્રતિ પ્રેમભાવનાએ વાસિત છે, પ્રાણિમાત્રના દુ:ખે અનુકપે છે, તેઓના દુ:ખે દુ:ખી થાય છે, સુખે સુખી રહે છે, એવી વાસના–ઇચ્છા–આદર ધરાવે છે, તે જીવો કે તેઓના સમુદાય પ્રતિ પ્રેમભાવ, દાખવવો, તેને યથાવસર યથોચિત સાહાય્ય આપવુ, એ આદિ "સાધર્મિક વાત્સલ્ય"નો વર્તમાનમા વ્યવહારાતો રૂઢ અર્થ છે એવો એક સમુદાય ત શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનના ઉપદેશ રહસ્યનુ પાન કરનારો, તેની પવિત્ર આજ્ઞાને અવલબનારો "જૈન" છે જૈનો માત્ર સર્વ જીવ પ્રતિ પ્રેમભાવથી, દયાભાવથી જોનારા–વર્ત્તનારા હોય તેવા જૈનો પ્રતિ પ્રેમભાવ, આદરભાવ દાખવવો, તેના દુ:ખમા દીલાસારૂપ થવુ, તેને સાકડ વેળાએ યથાશક્તિ મદદગાર થવુ, એ આદિ "વ્યવહારમુખ સાધર્મિકવાત્સલ્ય" અગે અત્રે કાઇ કહેવાનુ છે એ વ્યવહારાર્થને જ અનુસરવુ પરિણામે હિતકારી છે કેમકે Charity must begin at home સખાવતની શરૂઆત ગૃહના આગણેથી થવી ઉચિત છે "ગૃહનુ આગણુ" એ જૈનસમુદાય છે, અર્થાત્ જૈનસમુદાય પોતે સુખી હશે, તો તે બીજાને સુખી થવા–કરવામા સાહાય્યરૂપ થઇ શકશે એ સમુદાય પોતે જ દુ:ખી હશે, તો તે બીજાને ક્યાથી સુખી કરી શકશે? અથવા બીજાને સુખી થવામા ક્યાથી આધારરૂપ થઇ શકશે? આ તો નિર્વિવાદ વાત છે, કે ખરા જૈનો ભૂતમાત્ર પ્રતિ પ્રેમ–દયા–આદરભાવથી જોનારા હોય છે, તો તે જૈનો પોતે જો સુખી હોય તો

બીજાને ઉપરૂપ નવામા પાછી પાની ન કરે. આથી એવા એક સમુદાયની સ્થિતિ સુધારવારૂપ, તેને ભીડના વખતે મદદગાર થવારૂપ "સાધર્મિક વાત્સલ્ય" સબધી કાઈ વિશેષ પણે ન [કરવાનુ છે જો કે "સાધર્મિક વાત્સલ્ય" નો વ્યવહારાર્થ પણ બહુ બહોળો છે, અને એ ઉપરથી સહજ જણાય એમ છે, છતા વર્તમાનમા કોનો જે સાકડો, એક દેશીય અર્થ કરી નાખવામા આવ્યો છે, ગાડરીઆ પ્રવાહે થઈ ગયો છે, એ ખરેખર ખેદાસ્પદ છે, અજ્ઞાનમૂલક છે, પ્રિય જૈન બધુઓએ હવે એ એકદેશીય અર્થથી વિરામ પામી, તાા સર્વદેશીય વહોળા અર્થને અવલબવું સ્વ-પર બનેને હિતરૂપ છે આ ા ઉપોદ્ઘાત પછી હવે એ વિષય અગે અત્રે જે કહેવાનુ છે, તે કહીએ

શરૂઆતમા જ જણાવ્યું છે, તેમ વર્તમાન જૈન કોમ બીજી કોમોની સરખામણીમા ગરીબ છે, છતા શુભ કાર્યમા દ્રવ્ય વ્યય કરવા સર્વથી માનખર છે; અર્થાત્ જીવદયાના કામમા, દેવપૂજા ભક્તિમા, તીર્થયાત્રામા, જિનાલયો બધાવવામા, પ્રતિષ્ઠા કરાવવામા, શાસનપ્રભાવક વરઘોડા આદિ શુભ કાર્ય અગે જૈનો તરફથી જેવો બહોળા હાથે દ્રવ્યવ્યય થાય છે, તેવો અન્ય કોમ તરફથી નથી થતો એ પ્રત્યક્ષ વાત છે, એટલે "શુભકાર્યમા દ્રવ્યવ્યય કરવામા માનખર" એવુ રૂડુ ઉપનામ એ કોમને આપવુ એ જરાપણ અતિશયોક્તિરૂપ નથી એ અર્થે જૈન સમુદાયે પ્રશસ્ત ગૌરવ આણવુ ઘટે છે પણ ખેદ માત્ર એ

જૈનોની સખાવત વિવેકની ખામી

છે, કે તે તે શુભ કાર્યો અંગે થતા વ્યયમાં "વિવેક"ની બહુધા બહુ ખામી દેખાય છે અને વિવેકની ખામી એ ધર્મની પણ ખામી છે, અર્થાત્ જેટલે અંશે વિવેકની ઓછાશ-કચાશ, તેટલે અંશે ધર્મ-પુણ્યપ્રાપ્તિમાં પણ ન્યૂનતા થાય એ સ્વાભાવિક છે એ વિવેકની ખામીને લઈ, જૈનોની બહોળી સખાવત છતાં, ઘણો પૈસો ખર્ચાવા છતાં જૈન કોમની ધાર્મિક તેમજ સાંસારિક સ્થિતિમાં સુધારો થઈ શક્યો નથી, અને થયો હોય તો તે બહુ ધ્યાન ખેંચનારો થયો નથી

વિવેક એટલે સાર-અસારનો વિચાર, યોગ્ય-અયોગ્યનો વિચાર, જરૂરી-બીનજરૂરીનો વિચાર, આપણે હાલ પ્રસ્તુત વિષયને અંગે જ બોલશું આ સાર, અસાર, યોગ્ય, અયોગ્ય આદિ વિવેકની ખામી હાલ જમાડવામાં આવતી નોકારશીઓમાં તો પ્રગટ છે નોકારશી જમાડનાર ભાઈને અવશ્ય ધન્યવાદ ઘટે છે પૂર્વના પુણ્ય પ્રતાપે નોકારશી જમાડવા જેવી સ્થિતિ તે પામેલ છે, અને એમ પોતાના સ્વધર્મ બંધુઓને એ જમાડે, પ્રીતિભોજન આપે, એમાં એ ખરેખર પુણ્યશાળી છે પણ તેણે વિચારવું જોઈએ, કે હાલ દેશકાળ, ધર્મભાઈઓની સ્થિતિ આદિ જોતાં તેણે તે પૈસાનો કેવા પ્રકારે વ્યય કરવો યોગ્ય છે?- તે પૈસાનો કેવા પ્રકારે વ્યય કર્યો હોય, તો વર્તમાન દેશ-કાળ મુજબ સાધર્મિક વાત્સલ્યનો લાભ મળી શકે? આ એણે સંપૂર્ણ વિચારવું ઘટે છે આ વિચારણાની ખામીને અમે વિવેકની ખામી કહીએ છીએ એક સુણ્યું કે પાલીતાણા

વિવેકની ખામી અને અંગ કર્તવ્ય

કે આમ ત્યાંવાર સ્થળે નોકારશીનાં જમણમા ચાર – પાચ હજાર રૂપીઆ ખર્ચાઈ જાય હાલ જ્યારે જૈન કોમ ઉત્તરોત્તર ગરીબ વ ી જાય છે, ત્યારે આટલો બધો ખર્ચ એક નોકાર શીના જમણ પછવાડે કરવો યોગ્ય છે કે કેમ એ બહુ વિચારવાનુ છે જો જૈન કોમ બહુ સમૃદ્ધિવાળી હોય, અને ઉત્તરોત્તર વધતી જતી હોય, અથવા વધતી જતી ને હોય તો પડતી સ્થિતિમા તો ન હોય, તે વખતે કદાચ શ્રીમત ભાઇઓ આવા પ્રકારે મ્હોટા ખ ર્ચ કરી નોકારશીઓ જમાડે તો તે નાસ્તિક જ છે, અને એ પ્રમાણે સ્વધર્મબધુઓને પ્રીતિભોજન આપી તે પાછળ જેટલો ખર્ચ થાય તેટલો કરવો યોગ્ય જ છે, પુણ્યહેતુક છે પણ જ્યા કેવળ વિપરીત સ્થિતિ વર્તે છે, ત્યા તો એક જમણ પાછળ એમ હજારો રૂપીઆ નહિ ખર્ચી નાખતા પુણ્યશાળી શ્રીમત જૈનોએ પોતાના સાકડી સ્થિતિવાળા જૈનબધુઓને ઉદ્યોગે લગાડવા, તેઓને સારી સ્થિતિમા લાવવા, તેઓને જ્ઞાનદાન આપવા, જ્ઞાનદાનના સાધન આપવા, આ હરીફાઈના જમાનામા અન્ય કોમના ભાઈઓની હરોળમા તેઓને પગભર કરવા, એઓના તેજસ્ પો એ દબાઈ ન જાય એ ધ્યાન રાખવા, મુંબાઈ જેવી ગીચ વસ્તીવાળા શહેરમા તન–મન–આત્માના લોગે મલિન–ગદી–અધારી સાકડી જગ્યાઓમા નહિ રહેવા દેતા, તેઓના અર્થે સા ા, હવાઉજાસવાળા, આરોગ્યનુ રક્ષણ થાય એવા મકાનો બાધી તેમા રહેવાની સગવડ કરી આપવા, પ્રાય હવા–અજવાળાની ખામીને લઈ થતા શારીરિક ક્ષીણતારૂપ આ જમાનામા પોતાના ધર્મબધુઓ અર્થે યોગ્ય આરોગ્ય ભવનો બધાવવા, પૂર્વકર્મને લઈ વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયેલી જૈન

વિધવાઓના આ ભવ-પરભવ સુધરે, એવા પ્રકારે તેઓના અર્થે આશ્રયસ્થાનો સ્થાપી ત્યા તેઓને સ્વપર ઉપકારક થાય એવુ વ્યવહારિક-પારમાર્થિક શિક્ષણ આપવાની યોજના કરવા,—એ આદિ આ દેશકાળને ઉચિત ઘણા વિશેષ વિશેષ ઉપયોગી અને ઉપકારક શુભ કાર્યોમા પોતાની સુકમાઇ વાપરવી ઘટે છે

વ્યવહાર સુધારાની જરૂર

આટલી તો નિર્વિવાદ વાત છે, કે પૂર્વકાળના ઇતિહાસમા જૈનોએ એક અતિ અગત્યનો પાઠ ભજવ્યો છે શ્રીમતાઇમા જૈનો એક્કા હતા તેના પુરાવારૂપે હાલ દૃષ્ટિગોચર થતા શ્રી પાલીતાણા, આબુ, ગિરનાર, તારંગાજી, રાણકપુર, નવાનગર, વઢવાણ, ખંભાત આદિ ઘણા સ્થળોએ બંધાવેલા ભવ્ય જિનમંદિરો છે

પૂર્વ જૈનોની સમૃદ્ધિ

વેપારમા પણ તેઓ અતિ મશહુર અને વ્યવહારની ટોચે પહોચેલા હતા, તેના પુરાવારૂપે એ ઉપર કહેલી તેઓની શ્રીમતાઇ જ, કેમકે પુરુષાર્થ વગર શ્રીમતાઇ પ્રાપ્ત થતી નથી, અને શ્રીમતાઇ અંગેનો પુરુષાર્થ બે પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે (૧) કાં તો વ્યાપાર, અને (૨) કાં તો રાજ્ય કારભાર "વ્યાપારે વર્ધતે લક્ષ્મી અથવા રાજદ્વારે" જાવા, બર્બરા (આફ્રીકા), અરબસ્તાન, બ્રહ્મદેશ, સિંહલદ્વીપ આદિ વ્યાપારાર્થે દ્વીપાંતર ગમન તેઓનુ થોડા જ સૈકા પૂર્વે હતુ દંતકથાથી તેમજ જૈનોના રાસ આદિ કથાથી જે થોડે ઘણે દરજ્જે ઐતિહાસિક બાબતનું

દર્શન કરાવે છે તથી, આ સહજ પ્રતીત થાય છે તળ સ્વ દેશમા પણ તેઓનો વ્યાપાર ધીકતો હતો શરાફ તરિકે તઓ મશહુર હતા રા તઓને, બાદશાહોને, અને કપની બહાદુરને પૈસા ધીરનારા, અડીકડીના વખતે–ભીડના વખતે મદદ આપનારા જૈનો હતા કલકત્તાના સુપ્રસિદ્ધ જૈન 'જગત શેઠે' કપની સરકારને અઢળક દોલતની મદદ આપ્યાની વાત તો તાજી જ ઐતિહાસિક છે રાજકાર્યભારમા પણ જૈનોએ અતિ આગેવાનીભર્યો ભાગ ભજવ્યો છે વનરાજ, કુમારપાળ જેવા પરમ આર્હત ભક્ત જૈન રાજાઓ હતા. વસ્તુપાળ, તેજપાળ, વિમળશાહ, વાગ્ભટ આદિ જેવા નામા કિત રાજ્યનીતિનિપુણ મ ત્રીઓ હતા આ તો એકદમ મશહુર થઈ ગએલાના નામ છે પણ એ શિવાય ઠેકાણે ઠેકાણે નાના મ્હોટા શરાફો, વ્યાપારીઓ, મુત્સદ્દી કારભારી રૂપે જૈનોએ જબરો ફાળો આપેલો છે, અને એમ પણ કહી શકાશે, કે જૈનો પ્રાય "સેવાવૃત્તિ" ન કરતા, અથવા ઘણીજ ઓછી કરતા, અર્થાત્ તેઓ "નોકરી" "નો કરી" "ન કરી" ગણતા, અને પ્રાય મુખ્યવૃત્તિએ વ્યાપાર કે રાજ્યકારભાર ખેડતા. પ્રાચીન ભવ્ય જિનમદિરો ઉપરાત ભવ્ય જ્ઞાનભડારોથી પણ જૈનોની સમૃદ્ધિની પ્રતીતિ થાય છે પાટણ–જેસલમેર આદિ સ્થળોના પુસ્તકભડારો જે મહાશયો જોવા ભાગ્યશાળી થયા છે, તેઓના મનમા સાનદાશ્ચર્ય પ્રશ્ન સ્ફુર્યો હશે, કે કોણે ક્યારે અને કેવા પ્રકારે આ ભડારો કરાવ્યા હશે? આટલી બધી પ્રતો કોણે લખી હશે? કોણે લખાવી હશે? ક્યારે લખાવી હશે? કેટલુ બધુ દામ

ખર્ચાયું હશે? છાપખાનાના આ જમાનામાં પણ જે કામ અતિ વિકટ છે, તે કામ પૂર્વના જૈનોએ કેવા પ્રકારે કરાવ્યું હશે? તેનામાં આપણને પૂર્વના જૈનોની મહાન્ સમૃદ્ધિનું જ ભાન થશે પૂર્વના જૈનો એટલા બધા માલદાર હતા, કે જૂદા જૂદા સ્થળે જૂદા જૂદા લહીઆઓ પગાર આપી રાખતા, અને તે દ્વારા આ કામ થયા છે પૂર્વના મહાન્ ગીતાર્થ આચાર્યો પવિત્ર પ્રસંગો રચતા, તેની જૂદી જૂદી નકલો આ લહીઆઓ પાસે શ્રીમંત જૈનો કરાવી ઠેકાણે ઠેકાણે તે પ્રતો મોકલાવતા આ બધું આપણને પૂર્વના જૈનોની સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ પૂરાવો પૂરો પાડે છે

એ શ્રીમંત જૈનો આટલેથી જ અટકતા એમ નહોતુ એ ઉપરાંત તેઓ યથાશક્તિ સાધર્મિવાત્સલ્ય, તીર્થયાત્રા, પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ આદિ કરવા પણ ચૂકતા નહિ તે વખતે હાલની પેઠે રેલ્વે આદિ સાધનો ન હતા તેથી લાંબી વગેરેથી લાંબા વખત માટે મ્હોટો મહા સમુદાય શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર આદિ સ્થળે યાત્રાર્થે પ્રયાણ કરતા જેમાં અઢળક દ્રવ્યનો વ્યય થતો શિવાય શ્રીમંત ભાઇઓ પોતાના ધર્મભાઈઓની યથાયોગ્ય સારસંભાળ રાખતા જેના દાખલા અમે આ વિષયમાં આગળ આપશું વળી તેઓ આનંદ અને ઉદારતાથી અનેક નોકારશીઓ પણ જમાડતા, અને તેમાં હજારોનો જૈનસમુદાય ભાગ લેતો. તે નોકારશીઓમાં એવો બધો સમુદાય જમતો, કે ખાધની સામગ્રીની ઘણી સોંઘાઈ છતાં, એક નોકારશી પાછળ બહુ જબરો વ્યય થતો આમ તે વખતે નોકારશીઓ જમતી, અને એના દાખલા અમે આગળ ટાંકીશું પણ નેત—

પ્રકાર અર્થ કરવું તે વખતે છાજતું હાલ દેશ-કાળ, જૈન સ્થિતિ રૂપાંતર પામ્યા છે, તે સાથે આ નૌકારશીના જમણને પણ રૂપાંતર પમાડવું જરૂરનું છે.

સ્વધર્મી ભાઈઓના સમુદાયને એક વખત પ્રીતિ વડે ભોજન આપવું, એ મહાપુણ્યના ઉદયે જ બને છે, અને એમ સપ્રેમ જમણ આપનારને ધન્યવાદ ઘટે છે. સહૃદય પુણ્યવંત જૈન ગૃહસ્થોએ તો સદા એવી જ ભાવના ભાવવી યોગ્ય છે, કે અહો! મને રાજેશ્વર

પુણ્યવંત ગૃહસ્થોની સદ્ભાવના

ભક્ત જેવો વખત પ્રાપ્ત થાઓ! અહો! સ્વધર્મ બંધુઓ મારા ઘેર સદા જમી મારૂં આંગણું પવિત્ર કરી મને કૃતાર્થ કરો! અહો! મારી કમાઈ એઓને પ્રીતિભોજન અર્થે વપરાઓ! આવી સદ્ભાવનાએ સદા વાસિત જ થવું યોગ્ય છે, પણ હાલ દેશ-કાળ જોઈ એ ભાવનાને અંતરમાં જ પુષ્ટ કરી, એ ભાવના ફળીભૂત થાય એવા અવસર આણવા પ્રયાસ કરવો યોગ્ય છે.

આ કથનનું તાત્પર્ય એ નીકળ્યું કે નૌકારશીના જમણ રૂપ સ્વામીવાત્સલ્ય કરવા યોગ્ય છે, પુણ્યહેતુ છે, પણ હાલ દેશ કાળ જોતા તેનાપર ભાર નહિ મૂકતા તેને રૂપાંતર કરવાની જરૂર છે તે જ રૂપે કરી શકાય એવી ભાવના રાખી, તે સફળ થવારૂપ અવસરપ્રાપ્તિનો પ્રયાસ કર્ત્તવ્ય છે.

હવે સવાલ એ થશે, કે એ ભાવના કેમ સફળ થાય? એ અવસર કેમ આવે? કેવા પ્રયાસે કરી એ અવસર આવે? અને એ અવસર આણવા માટે શું ગુણની જરૂર છે?

આના જવાબમા ત્રણ ગુણની પ્રથમ જરૂર છે એક ધીરજ ઉદારવૃત્તિ ધીરજ, અને બીજુ ઉદારવૃત્તિ અને ત્રીજુ અને વિવેકની જરૂર વિવેક આ ત્રણ ગુણની પરમ આવશ્યકતા છે

૧ ધીરજથી સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે આબા ઉતાવળે પાકતા નથી દાનનું મહત્ફળ ધીરજ વડે પાકે છે યથાયોગ્ય વિચાર્યા વિના નોકારશી પાછળ ખર્ચી નાખેલ પૈસા કરતા, યોગ્ય વિચારી ધીરજપૂર્વક કરેલા વ્યયથી અનતગણું ફળ મળે છે

૨ વિવેક—યોગ્યાયોગ્ય વિચાર્યા વિના, ગાડરીઆ પ્રવાહમા એચાઇ, દેખાદેખીથી ચાલતા લાભના બદલે હાનિ છે પૂર્વ કાળમા સમૃદ્ધિવાળા વખતમા જમણ પછવાડે જેટલુ ખર્ચ થતુ તેટલુ વાજબી હતુ, સમયોચિત હતું, હાલ તેવો વખત નથી, સાધર્મીઓની વિપરીત સ્થિતિ ઠેઠેર દેખાય છે, તેવા વખતે ભાગી ગયેલો ચીલો ન મૂકવો, અને દાનના ગાડાને ત્યા ગબડાવી ફળ આપનારા ચક્રને બાધા પહોચાડવી, એ તો કેવળ ભૂલ ભરેલુ છે, અજ્ઞાનજનિત છે સાધર્મિકોની સ્થિતિ સામાન્યપણે સારી હોય, તે વેળે પ્રીતિભોજનનુ દ્રવ્ય અને ભાવ બન્ને રીતે અતિ આનદદાયી ફળ પ્રાપ્ત થાય છે

૩ ઉદાર વૃત્તિ—શ્રીમત જૈનોએ ઉદાર વૃત્તિ રાખવી ઘટે છે, ઉચ્ચ આશય રાખવો ઘટે છે, ચડતા પરિણામ રાખવા ઘટે છે માન્ય ધર્મબધુઓ શ્રીમત થાઓ, તેઓની સ્થિતિ સુધરો, તેઓ વ્યવહાર-પરમાર્થ કુશળ થાઓ, તેઓના

તન-મન નિરોગી-નિર્વિકારી થાઓ, તેઓનું આ ભવ-પરભવનું શ્રેય થાઓ, તેઓ પવિત્ર શાસનનો જયઘોષ વગડાવવા સમર્થ થાઓ, તેઓ નામાંકિત વ્યાપારીઓ તરીકે મશહુર થાઓ તથા રાજમા મહાન્ અધિકાર પ્રાપ્ત કરો, તેઓ સેવાવૃત્તિથી પરાઙ્મુખ થાઓ, અર્થાત્ તેઓ નોકરી ન કરો —આ પ્રકારે ઉદાર વૃત્તિ આપણા શ્રીમંત ભાઈઓએ રાખવી યોગ્ય છે અને એવી ઉદારવૃત્તિપૂર્વક પોતાને પ્રાપ્ત થએલા તન-મન-ધનના સાધનો વિશેષે કરી ધનના સાધનોનો લાભ પોતાના ધર્મબંધુઓને, તે ધર્મબંધુઓ ઉપરોજગાર લાયકી પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થાય, એ અર્થે આપવો ઘટે છે શ્રીમંત જૈન બંધુઓના ચડતા પરિણામથી, ઉદાર ભાવથી આખી કોમનો ઉદ્ધાર થાય એમ છે, આખી કોમના પરિણામ ચડતા થાય એમ છે આ ત્રણ ગુણો ધીરજ, વિવેક અને ઉદાર દૃષ્ટિનું અવલંબન લઈ શ્રીમંત જૈનોએ નોકારશી, વરઘોડા, નાતવરા આદિમા ખર્ચાતા કે ખર્ચવાના, પૈસાનો તે તે પ્રકારે વ્યય નહિ કરતા હાલ થોડા વખત નીચે પ્રમાણે વ્યય કરવો ઘટે છે એ પ્રમાણે વ્યય એ હાલ દેશ-કાળ, જન-સ્થિતિ જોતા એક અતિ પુણ્યપ્રદ મહત્વનો સાધર્મિક વાત્સલ્યનો, અને પ્રભાવનાનો પ્રકાર છે અને પરમ નિર્જરા કારક છે કેમકે સમય જોઈ કરેલ કાર્યનું ફળ પરમ કલ્યાણરૂપજ છે

૧—જૈન ભાઈઓને ધાર્મિક કેળવણી સાથે વ્યવહારિક વર્તમાનમા દ્રવ્ય વ્યય કરી કેળવણી આપવી તેના સાધનો તેઓને કરવા યોગ્ય કાર્યો કરી આપવા

(અ) બધા દર્શનો પ્રતિ મધ્યસ્થ ભાવ દાખવે, પરમ પવિત્ર વીતરાગ દર્શન પ્રતિ અનન્ય ભક્તિ ભાવે રહે, અને સર્વ જીવો પ્રતિ સમાન દૃષ્ટિ રાખે એવી ઉદાર ધાર્મિક કેળવણી આપવી

(બ) વ્યાપારમા, ઉદ્યોગમા, રાજકીય બાબતમા તેઓ કુશળ થાય, નામાંકિત વ્યવહારિયા થાય, બાહોશ રાજ્યાધિકારી થઈ શકે, અથવા કુશળ હુન્નર કળાવાન થઈ શકે એવી ઉદાર કેળવણી આપવી તેના સાધનો કરી આપવા

૨ યોગ્ય સ્થળોએ ઉપર જણાવેલ પ્રકારે કેળવણી આપવા અર્થે બૉર્ડિંગ સ્કુલો સ્થાપવી

૩ બાઈઓને પણ યથાયોગ્ય વ્યવહારિક પારમાર્થિક જ્ઞાન આપવાની સગવડ કરી આપવી, કે જેથી તેઓ પોતાના બાળકોને યથાયોગ્ય નાનપણથી જ કેળવી સુસંસ્કારી કરે

૪ જૈન વિધવાઓ અર્થે યોગ્ય સ્થળે આશ્રમ સ્થાન સ્થાપી Female Training College ની માફક ત્યા તેમને ધર્મનું, વ્યવહારના શિક્ષણનુ, Nurse તરિકેના કામનુ એ આદિ સ્વપર હિતરૂપ ઉચ્ચ પ્રતિનુ જ્ઞાન આપવું

૫ ઉંચી કેળવણી લેતા જૈન સ્કૉલરોને ધાર્મિક અભ્યાસ કરજીઆત કરવાની શરતે તે કેળવણી સપાદન કરવામા યથાયોગ્ય સહાયતા આપવી આ હરિફાઈના જમાનામા તેઓ આગળ આવી આગેવાન થઇ શકે એવો રસ્તો કરી આપવો

૬ (અ) ધાર્મિક અભ્યાસ અર્થે યોગ્ય પુસ્તકો નક્કી કરી આપવા

(ખ) તે અભ્યાસની પરીક્ષા યથાયોગ્ય ઠરાવેલ વખતે લેવી

(ग) મદદ ચાલુ રાખવી કે વધારવી, કે બંધ કરવી, કે આપેલ પાછી લેવી, એ વગેરે ઠરાવેલ પરિણામ ઉપર રાખવુ.

૬ શ્રીમંત જૈન વેપારીઓ, ઉદ્યોગ ધંધાવાળા, મીલ માલેકો, વગેરએ પોતાની દુકાન, પેઢી, મીલ, આદિ ધંધામાં પોતાના ધર્મબંધુને ખાસ રાખવો, તેમાં કામ શીખવવુ, તે વ્યાપાર આદિ દ્વારા તે શ્રીમંત થાય તો સારૂ, તે શ્રીમંત થશે તો બીજાને ગ્રો, એવી ભાવના, એવી ઉદારવૃત્તિ રાખી તેને ત્યાં કામ શીખવવું, તેની કુદરતને ખીલાવવી. પોતાનો ધર્મબંધુ એ પોતાનો ભાઈ જ કે પુત્ર છે, એમ ગણી પોતાના ધંધામાં જોડવો આ સ્વામીવાત્સલ્યનો એક અનન્ય પ્રકાર છે મારો ધર્મબંધુ નોકરી ન જ કરે એવી ભાવના શ્રીમંત ઉદાર જૈનની હોવી જોઇએ વ્હોરા ભાઇઓનુ એણે અનુકરણ કરવુ ઘટે છે જુઓ, કોઈ વ્હોરો તમે નોકરી કરતો જોશો? બધા દુકાનદાર છે, અને કોઈ વ્હોરો નોકર હશે, તો તે પોતાની કોમવાળાની દુકાને, શ્રીમંત જૈનોએ પોતાના ધર્મબંધુઓ પ્રતિ ઉદારવૃત્તિ દાખવવી જરૂરની છે શ્રીમાન્ કુમારપાળ તથા હેમચંદ્રાચાર્યને યાદ કરી (એની વાત આગળ આપી છે) પોતાના ધર્મબંધુઓને સારી સ્થિતિમાં લાવવા ઘટે છે પોતાના ધર્મબંધુઓની સારી સ્થિતિ એ પોતાની જ અને પોતાના ધર્મની સારી સ્થિતિ સમજવાની ભાવિ પરમ કલ્યાણનુ એ કારણ છે "વાવેલુ વણવાનુ છે" અત્યારે એ પ્રકારે વાવવામા આવશે, તો તરતને કે ભવાંતરે તેના અક્ષુણ્ણ ફળ પ્રાપ્ત થશે કરેલુ અફળ નથી જતું સકુચિત

વૃત્તિએ કરેલુ સંકુચિત ફળ આપે છે ઉદાર વૃત્તિએ કરેલુ ઉદાર ફળ આપે છે માટે ઉદાર વૃત્તિથી પોતાના ધધામા પોતાના વર્મબધુઓને દાખલ કરવા ઘટે છે અને ઉત્તરોત્તર એની કેવા પ્રકારે સારી સ્થિતિ થાય એ જ ભાવનાપૂર્વક, પ્રયાસપૂર્વક તેઓને દોરવા ઘટે છે, તેઓના પ્રતિ તેવા જ પ્રમારનો ભાવ રાખવો ઘટે છે અને એવી રીતે આવા શ્રીમત ભાઈઓની ઉદારતાનો લાભ લેનાર જૈન ભાઈઓએ પણ એ ઉદારતાનો લેશમાત્ર ગેરલાભ ન લેતા, પોતે લાયક અને યોગ્ય થવુ ઘટે છે પોતા પર મૂકેલા વિશ્વાસને જેણ આપવો ઘટે છે તેમજ શ્રીમત ધધાવાળાએ કદાચ કોઈ ખાસ નાલાયક ધર્મભાઈ નીકળ્યો, તો તેથી બધા એવા હશે, કે એમ કરશે એમ નહિ માની લેતા, પોતાની ઉદારતાનો ઝરો બધ ન કરવો ઘટે ઉચ્ચવૃત્તિનુ–ઉદારવૃત્તિનુ ફળ ઉચ્ચ જ હોય. માટે શ્રીમત જૈની ધધાદારીઓએ જૈન બધુઓની સ્થિતિ સુધરે, પોતા જેવા થાય, બલ્કે વિશેષ સારા થાય, એવા પ્રકારે પોતાના ધધામા તેઓને ઉદાર દીલથી જો વા, કેળવવા, એ આદિ કર્ત્તવ્ય છે આવા સ્વામિ વાત્સલ્યથી અનત કોટિ કલ્યાણ છે

૭ આમાથી શુ વધાર સારૂ અને ઈચ્છવા જેવુ છે?—

શુ વધારે સારૂ અને ઈચ્છવા જેવુ?

(અ) જૈન ભાઈઓ વખત પરત્વે જામી જાય અને તેની જ સ્થિતિમા રહે, અથવા ઘસાતા જાય અને બીજાના આશ્રયે રહે એ? કે

(બ) ભલે જૈન ભાઈઓ થોડો વખત નોકરીરૂપે ન જામે, પણ તેઓની ઉત્તરોત્તર સ્થિતિ સુધરતી જાય, અને શ્રીમત થાય, વ્યવહાર

ધર્મ કુશળ થાય, અને પછી અનેકને આશ્રય આપે અને અનેક નોકરગ્રી આદિ ધર્મના કાર્યો કરે એ?

અલબત, બધા કહેશે કે બીજુ સારૂ છે અને એ જ ઈછવા જેવુ છે

આમાથી શુ સારૂ છે, અને શું ઇચ્છવા જેવુ છે?—

(૧) જેનો થોડા થોડા વખતને આતરે નોકરશીરૂપે જમે, પણ સ્થિતિમા કગાળ રહે, ઘસાતા જાય અને પરિણામે અન્યધર્મીઓના આશ્રય તળે રહી તન–મન–ધન–વીર્યથી દબાઈ રહે, હીનસત્ત્વ થાય, ધર્મથી પડે એ? કે—

(૨) ભલે નોકારશીરૂપે ન જમે, પણ તેઓની સ્થિતિ સુધરે, તેઓ શ્રીમત થાય, તેઓ ધર્મ-વ્યવહાર કુશળ થાય, તેઓ બીજાને આશ્રય આપી શકે, અનેક નોકારશીઓ આદિ શુભ કાર્ય કરી શકે, અને વીતરાગમાર્ગ દીપાવે, તે માર્ગથી પડતાને સહાય આપે એ?

અલબત, બધા કહેશે કે બીજુ સારૂ છે, અને એ જ ઈચ્છવા યોગ્ય છે

૯ પવિત્ર શાસનનો ઉદ્યોત, તેની ઉન્નતિ, તેના પ્રભાવ કોનાથી થશે?—

(અ) જે ગરીબ હોઈ આશ્રય અર્થે અન્યધર્મીને ત્યા નોકરી કરતા હશે, અથવા જેઓ પેટ અર્થે ચોતરફ ધુમતા હશે તેના વડે? કે

(બ) જે પોતે સુસ્થિત હોઈ ... થતા હશે તેના વડે?

અલબત, બધા કહેશે કે બીજા વડે

૧૦ તો આમાથી શુ સારૂ અને શુ વધારે ઈચ્છવા યોગ્ય છે?—

(અ) સ્વામિવચ્છલના નામે જમણ કરી હજારો રૂપીઆ ખર્ચી નાખવા, અથવા પ્રભાવનાના નામે વરઘોડા આદિ પાછળ મોટી રકમ ખર્ચી નાખવી એ? કે

(બ) તે જમણ કે વરઘોડાદિના બદલે તે તે રકમો વડે જે પ્રકારે પોતાના ધર્મભાઈઓ સારી સ્થિતિમા આવી સ્વાશ્રયે રળે અને પરને આશ્રય આપી શકે એવા થાય અને ધર્મનો ઉદ્યોત કરે એમ ખર્ચવી એ?

અલબત, બીજા પ્રકારે ખર્ચ કરવુ તે સારૂ અને તે જ ઈચ્છવા યોગ્ય છે

૧૧ ઉપરના ૭-૮-૯-૧૦ પ્રશ્નોત્તરનો ફલિતાર્થ એ છે, કે સ્વધર્મબધુઓની સ્થિતિ સુધારી તેઓને એવા પ્રકારે આશ્રય આપવો કે પોતે આશ્રય પામી બીજાને આશ્રય આપવા સમર્થ થાય, અને શાસનને દીપાવે એ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનુ સ્વામિવાત્સલ્ય છે જેમ સારા ક્ષેત્રમા એક ઘઉનો દાણો વાવેલ હોય તો તે પચાશ દાણા, અને તે પચાશ પાછા ૨૫૦૦ દાણા, અને તે ૨૫૦૦ તેના વર્ગે વર્ગિત $(૨૫૦૦)^2$, એમ યાવત્ અસખ્યાતા અનતા અનુબધ કરે, તેમ અહીં થવુ ઘટે છે શ્રીમત જૈન ભાઈઓએ એવા પ્રકારનો સાધર્મી પ્રતિ વાત્સલ્યભાવ દાખવવો ઘટે છે, કે જેથી તે સાધર્મીઓ પોતે આશ્રય પામી અનેકને આશ્રય આપે, એક સાધર્મીમાથી અનેક

ધર્મ ।। ઉદ્યોતનો, ધર્મની ઉન્નતિનો, શાસનની પ્રભાવ નાનો, નાધર્મિકવાત્સ ્યનો, નોકારશીના જમણનો આ ગ ઉત્તમ પ્રકાર છે અહૃદય શ્રીમત જૈનોએ એ લક્ષમા લેવો ઘટે છે સુજ્ઞ મુનિવૃન્દે એ પ્રકારે ઉપદેશવો ઘટે છે

૧૨ મુંબાઇ જેવી ગીચ વસ્તીવાળા શહેરમા જ્યા પોતા ।। ધર્મભાઇઓ મોરી, ગંધાતી, પૂરતા હવા–અજ વાળાની ગોઠવણ વિનાની કોટડીઓમા રહેતા હોય,–તેને સાર ખુલ્લા ઉજાસ હવાવાળા મકાનમા રહેવાની, રાખવાની ગોઠવણ કરી આપવી,–આ પણ એક પ્રકારનુ સ્વામિવાત્સલ્ય છે પોતાના ધર્મભાઇઓના શરીર સારા હશે, તો તેઓ પોતાનુ–પરનુ ભલુ કરી શકશે સારા હવા–અજવાળામા મન પ્રફુલ્લિત, શાન્ત, નિર્વિકારી સહજે રહેશે,–જે પણ ધર્મના કારણને પરમ આધારરૂપ છે આવા પ્રકારે આવા મકાન માટે, શ્રીમત જૈન ગૃહસ્થોએ ખર્ચેલ પૈસો તેઓને અનુણ ઘે ઘણા લાભનું કારણ થશે સસ્તા ભાડાનો, સારી જગ્યાનો પોતાના ધર્મબધુઓને લાભ મળશે,–એ જ મ્હોટા પુણ્યનું નિબધન છે પા રસી ભાઇઓ, ભાટી યા ભાઇઓ, અને ખોજા ભાઇઓનું પ્રસુસ અનુસરણ આ સબધમા શ્રીમત જૈન ભાઇઓએ કરવુ ઘટે છે

૧૩ "આરોગ્ય ભવન" યોગ્ય સ્થળે બાધી, તેમા કર્મયોગે શરીર રપત્તિથી ખિન્નશીલ રહેતા ધર્મભાઇઓને રક્ષણ આપવું એ પણ પરમ પુણ્યનુ કારણ હોઇ, ધર્મનું પોષક હોઇ, સ્વામિવાત્સલ્યનું જ અગ છે અન્ય કોમના શ્રીમત ભાઇઓએ બધાવેલા Sanitariumનું જૈન શ્રીમતોએ વિવેકપૂર્વક અનુકરણ કરવુ ઘટે છે

યદ્યપિ જૈન ભાઇઓ તો સર્વ જીવ પ્રતિ સમાનવૃત્તિની જોનારા છે, એટલે એને તો આ 'જૈન', માટે એને સગવડ કરી આપવી, અને આ અન્ય, માટે એને સગવડ ન કરી આપવી, અથવા શક્તિ છતા એને અગવડમા ર્‌હેવા જોવો,– એવી વૃત્તિ કે એવુ આચરણુ તો ખરા જૈનને ન જ ઘટે, તેનું એવુ આચરણુ ન જ હોય તે તો જીવમાત્ર પ્રતિ, તેઓને દુખી જોઇ અનુકપા બુદ્ધિવાળો જ હોય, અને યથા શક્તિ તેઓનુ દુખ ફેડવા તત્પર જ હોય પણ હાલ તો એણે પોતાના જ ધર્મબધુઓ પ્રતિ વિશેષ લક્ષ આપવુ યોગ્ય છે કારણ કે —

(૧) Charity begins at home કહેવતની રૂડ આત ઘરના આગણે થવી ઘટે છે "ઘરના છોકરા ઘટી ચાટે ઉપાધ્યાયને આટો" એવુ થવુ નથી ઘટતુ શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિએ પણ શ્રી ધર્મબિંદુમા એ પ્રકાર ઉપદેશ આપેલ છે

પ્રત્યેક કોમે પોત પોતાનુ ભલુ કેવી રીતે કરવુ જોઇએ?

"धात्मवत्यमेतेष्विति" —

(૨) હાલના હરીફાઇના જમાનામા કોમે કોમ પોત પોતાનુ સાધવી બેઠી છે દરેક કોમ પોતપોતાની કોમવાળાનુ ભલુ કરવા મથતી દેખાય છે જૈન ભાઇઓ માટે આ એક ઉત્તમ સગવડ થયેલી છે દયાની વાસિત અન કરુણવાળા જૈન ભાઇઓના હૃદય પરથી આ એક જોખમદારી ઓછી થઇ છે દરેક કોમ પોતપોતાની કોમનું હિત કરે, એ સાત્વિક વૃત્તિવાળા જૈન બધુઓને તો પરમ આનદનુ કાર છે બધાનું ભલુ કરવા ઈચ્છતી અને મથતી જૈન કોમને,

પ્રાય પોતાની કોમના હિતમા જ પ્રવર્તવાનું સુલભ જગતમા દરેક દરેક કોમ કે દરેક દરેક વ્યક્તિ પોતપે સુધારવાનુ મથે, તો પછી સહજ સુધારો અને સુખ અને હાલની એવી પ્રવૃત્તિ આપણને દષ્ટિગોચર થાય આપણું ધ્યાન એ ગી રહી છે, એ આનદજનક છે મૂળ - એ ધ્યાનમા રાખવાનો છે કે, કોઈ કામે કે કોઈ વ્યક્તિએ બી કોમ કે બીજી વ્યક્તિના ભોગે, પોતપોતાની કોમ કે પે પોતાનુ ભલુ કરવુ, કે ઈન્દ્રનુ નહી, બીજી કોમ કે બીજા સગવડ સાચવી, બીજી કોમ કે બીજાને અગવડ ન આવે તેમ પોતાની કોમ કે પોતાનુ ભલુ કરવુ આ મૂળ મગ સૂત્ર ક ઠાન ધરી પ્રત્યેક કોમ કે પ્રત્યેક વ્યક્તિ પોતાની કોમ કે પોતાનુ જાતે ભલુ કરવા ઇચ્છે, મથે, પ્રવર્ત્તે એ જ આનદ રૂપ છે, એ જ ઇષ્ટ છે, પરમ નાનીઓનો પવિત્ર બોધ પણ એ પ્રકારે છે જૈનોએ પોતાની કોમના ભલા અર્થે એ પ્રકારે પ્રવર્ત્તવુ યોગ્ય છે, આવ યક છે, ઇષ્ટ છે

(૩) વળી જૈન કોમે હાલ પોતાની જ કોમની સ્થિતિ સુધારવા જેવો વખત છે પોતાની જ કોમના સખ્યાબધ ભાઈઓ જે પરના આશ્રયે પડયા છે, તેઓને એ પર આશ્રય માથી છોડાવી સ્વાશ્રયમા આણવા અને બીજાને આશ્રય આપે, એવી સ્થિતિએ લાવવા એજ પરમ ઇષ્ટ છે

કારણ કે આ તો ચોકમ નિર્વિવાદ વાત છે, કે જૈન ધર્મની ઉન્નતિ, તેનો ઉદ્યોત, તેનો પ્રભાવ બે દ્વારે થવાનો છે –

(૧) ઘરબાર છોડી ત્યાગી થએલા એવા પરમ નિષ્પૃહી ધર્માત્મા મુનિઓ, અને

(૨) વિવેકી શ્રીમત જૈન ગૃહસ્થો,

જૈનામા કોઇ બૅનરજી જેવો સીવિલ સર્વટ છે? કોઈ પ્રાજ્યે કે ગજન "ફેલર" થયો છે? મહેતા-બૅનરજી જેવા નામાંકિત 'બારિસ્ટર" છે? કે તેલગ કે સેતલવડ જેવો "ઍડવોકેટ" કે કોઈ મ ડલીક, કે રાનાડે કાજેલ ઘાગાખાની છે? ઍલ્ ઍલ્ બી કે ગ્રીડરો તો ઘણા છે (જો કે બીજી કોમોના મુકાબલે તે પણ અલ્પ છે) પણ તમાથી કોઈ નામ ચીધ થયેલ છે? ચંદાવર્કર કે બદ્રુદીન જેવા હાઇકૉર્ટના Justice નું પદ પામેલ કોઇ છે? અથવા હાલ તરત ભવિષ્યમા કોઇ એ પદને શોભાવે એવો જૈન છે?

Imperial Legislative Council કે Local Legislative Council મા કોઈ જૈન મેમ્બર Councillor Hon Member છે? મુંબઇ જેવા શહેરની મ્યુનીસીપલ* સ્ટૅન્ડીંગ કમીટીમા કોઈ જૈન છે? મ્યુનીસીપલ કૉરપોરેશન ખુદમા જૈનોની આટલી બધી વસ્તી છતા, જૈનો આટલા બધા કર ભરનારા છતા, તેઓ તરફનો એકાદ શિવાય કોઈ કોરપૉરેટર છે?

મુંબઇની યુનિવર્સીટી સેનેટમા જૈન ફેલો કોઇ છે? કદાચ એક હોય, તો તેથી જૈન કોમને કોઇપણ પ્રકારે લાભ થયો છે? જૈન કોમને એ માટે ગૌરવ આણવાનુ લેશ પણ કારણ છે?

યુનીવર્સીટીની સીંડીકેટમા કોઇ જૈન છે? નથી યુનીવર્સીટીની ડીનમા કોઇ જૈન છે? નથી તો પછી યુનીવર્સીટીના વાઇસ ચૅન્સેલર જેવી પદવી પામવા તો ક્યાથી કોઇ જૈન

---

* આ અને પછીના લેખો તે વખતને અનુલક્ષીને લખાયેલ છે

ભાગ્યશાળી હોય? યુનીવર્સીટીની પરીક્ષામાં નીમાયેલ કોઇ જૈન સાંભળ્યો છે?

જૈનોમાં કોઇ બાહોશ સૉલીસીટર છે? કદાચ એકાદ જૈન નામરૂપે હોય, તેથી જૈન કોમને–જૈન ધર્મને શું લાભ થયો છે? એક બે ભાઇ સૉલીસીટર થવાના છે, અને આપણને સંપૂર્ણ આશા છે કે એઓ પોતાની કોમ તથા પોતાના ધર્મને દીપાવશે, તેની ઉન્નતિના અમોઘ કારણરૂપ થશે

જૈનોને તો અત્યારે પૂર્વોક્ત પદ્વી ધરનારા ગોવા જોઇએ છે, કે જેનાથી જૈન કોમનું, ને ધર્મનું સીધી આડ કતરી રીતે લાભનું કારણ થાય,– તે બન્નેની સ્થિતિ સુધરે પૂર્વોક્ત પદવી ધારનાર કોઇ જૈનો નથી, છતા પણ ક્વચિત હોય, તો પણ તેથી જૈન કોમ કે જૈન ધર્મને લાભ નથી થયો, એટલે જૈન હો કે ન હો તે એક જ છે

કોઇ હાઇકોર્ટના ભ્વાત્રયે સબૉર્ડીનેટ જજની પદવી પામેલા જૈન ભાઇઓ છે, અને તે તે ભાઇઓ તથા જૈનોએ એ મુબારકબાદી લેવા જેવું છે પણ જૈન કોમે હવે તો પોતાની વર્ત્તમાન સ્થિતિનું ભાન પામી બીજી કોમોની હરોળમાં આવવા પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે અને તેમાં શ્રીમંત જૈનોએ મદદ આપવાની ખાસ જરૂર છે એ સ્વામિવાત્સલ્ય છે વર્ત્તમાન જૈન કોમ બીજી કોમો કરતા "વામન સ્વરૂપ" A Dwarf લાગે છે

વર્ત્તમાન જૈનોમાં કોઇ ગુર્જર ગ્રંથકાર સાક્ષર ગોવર્ધન રામ જેવો કોઇ જૈન છે?

વર્ત્તમાન જૈનોમા કોઇ યુનીવર્સીટીની ઉચી કેળવણી આપતી કાલેજમા પ્રોફેસર કે લેક્ચરર છે?

એક ભાઇ સ્વાગયે M A B Sc ફર્સ્ટ કલાસમા પાસ થયા છે, સુવર્ણચાદ પામ્યા છે, તે તેને તથા જૈન કોમને સુભારકભાદીરૂપ છે એ ભાઈ પોતાની કોમ તથા પોતાના પવિત્ર ધર્મને દીપાવી તેને ઉન્નતિરૂપ થાય એમ આપણે ઇચ્છશુ

જૈનોમા કોઇ બાહોશ દાકતર છે? મરહુમ ડૉ૦ શ્રી હતા, ડૉ જ પ્રે છે

આ બધુ જણાવવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જૈનોમા વ્યવહાર સુધારાનો ઘણો અવકાશ છે અને જૈનોના વ્યવહારનો

આર્થિક સ્થિતિ સુધારણાની જરૂર

સુધારો એ ઉત્તમ સ્વામિવાત્સલ્ય છે પૂર્વના જૈનોની અપેક્ષાએ વર્તમાન જૈનોનો વ્યવહાર સાવ ઢીંગણો, કુંઠિત અને સાંકડો માલુમ પડે છે અને દીલગીરીની વાત તો એ છે કે તે વ્યવહારને કેટલાક ટુકી દૃષ્ટિવાળા ધર્મઘેલા ભાઈ વિશેષ વિશેષ સાંકડો કરવા મથતા દેખાય છે બીજી કોમોની પક્તિમા જૈનોએ આવવુ હોય, તો ગૃહસ્થ ધર્મના રહેનારા જૈનોએ પોતાની આર્થિક સંપત્તિ વધારવા સતત ઉદ્યમ કર્ત્તવ્ય છે આ ઠેકાણે તૃષ્ણાનો કે પરિગ્રહનો આ ઉપદેશ છે એમ નહી સમજવાનું કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જૈન ગૃહસ્થીઓએ પોતાના ધર્મના–પોતાના ધર્મભાઇઓના સરક્ષણ ખાતર, તેઓને સ્વાશ્રયમા આણવાની ખાતર, તેઓ પોતે આશ્રય પામી બીજાને

આશ્રયના કારણરૂપ થઈ ધર્મની વૃદ્ધિ કરે એ ખાતર, પૈસા સબધી સ્થિતિ સુદૃઢ કરવી આવશ્યક છે અને તે અર્થે પોતે મહેનત કરી પોતાના જાતભાઈઓને પણ ઉદારતાથી મહેનત કરવા પ્રેરવા જોઈએ છે, ઉદાર દીલથી મહેનતના રસ્તા બતાવવા જોઈએ છે, અને ઉચ્ચ મનોવૃત્તિ રખાવવી જોઈએ છે આઠ દશ બાર કે પદર રૂપીઆમા ચાકરી કરવામા સાર્થક માનનારા કરવા કે થવા દેવા જોઈતા નથી જૈન દર્શન અપૂર્વ છે, પરમ પવિત્ર છે, સર્વોત્કૃષ્ટ છે, છતા તેની ઉન્નતિ કે તેનું ગૌરવ પાચ–પદર રૂપીઆની ટુકી આમદાનીવાળા કે તે વડે પોતાનું સાર્થક માનનારા ટુકી દૃષ્ટિવાળા ભાઈઓથી જળવાશે નહિ, પણ ઉદારવૃત્તિવાળા શ્રીમતોથી જળવાશે

જ્યારે અન્યદર્શની શ્રીમત માણસ પોતાના દર્શનની છાપ અન્ય કોમપર પોતાની લક્ષ્મીના બળ વડે પાડી શકશે માટે જૈન ભાઈઓએ ટુકી દૃષ્ટિ નહિ રાખતા વ્યવહાર સુધારા–વધારા અર્થે સતત પ્રયાસ કર્ત્તવ્ય છે વળી વર્ત્તમાન યુગ આર્થિક સપત્તિ ભણી વળેલો છે આખો જમાનો પૈસાનો જ પૂજારી થયો છે તત્ત્વ તો કોઈ વિરલા જ પામે છે તેવે વખતે જૈન ભાઈઓએ આત્મહિતનુ પરમાર્થ તત્ત્વ અતરમા સજ્જડ રાખી બીજી કોમ સાથે હરીફાઈમા ઉતરવાની આવશ્યકતા છે, કેમકે નહિં તો એ કોમો વડે ચગદાઈ જવાનો જબરો ભય છે, અને પરિણામે ધર્મથી પતિતપણું છે કેમકે–

(૧) એક તો તત્ત્વ ભણી દૃષ્ટિ નહિં, એટલે વસ્તુગતે વસ્તુનું જ્ઞાન ન હોય, અને તેમા

(૨) સાકડી દૃષ્ટિ, નાણાની સાકડી સ્થિતિ, એટલે બીજી કોમોના તેજમા સહેજે અજાઈ જવાનું થાય જેથી પોતાના ધર્મથી પરિણામે પડવાનું જ કારણ થાય

આમ પડવાનું ન થાય, પોતાની કોમની–પોતાના ધર્મની સ્થિતિ સારી થાય, જળવાઈ રહે, ઉન્નત થાય,–એ અર્થે જૈન ભાઈઓએ, જૈન શ્રીમતોએ સાકડી વૃત્તિ, સાકડા વિચાર જતા કરી, પોતાની કોમનું કેમ ભલુ થાય એ જ વિચાર, એ જ પ્રવૃત્તિ કર્તવ્ય છે, ઉદાર દીલથી પોતાના ધર્મ ભાઈઓને આશ્રય આપવો ઘટે છે, તેઓ શ્રીમત થાય એવી જ ભાવના રાખી એવીજ મદદ આપવી ઘટે છે પોતાની કોમ, પોતાના ધર્મની ચઢતીમા જ પોતાની ચઢતી છે એમ ચોકસ સમજવાનું છે આ એક ઉત્તમ પ્રકારનું સ્વધર્મવાત્સલ્ય છે

જૈનોમા ગ્રૅજ્યુએટો થયેલા છે, થતા જાય છે, એ ખુશી થવા જેવું છે તેઓને ધધે, ઉદ્યોગે લગાડવાની ચોપ રાખવી ઘટે છે અને શ્રીમત જૈન વેપારીઓ અને જૈન ગ્રૅજ્યુએટો કેવા પ્રકારે અન્યોન્ય સહાયભૂત થઈ, સુસ્થિત થઈ, ધર્મ તથા ધર્મભાઈની ઉન્નતિના કારણરૂપ થાય તેનો વિચાર કરી યોજના કરી તેને અમલમા આણવી ઘટે છે આ સબધમા મરહુમ શ્રીમાન્ શેઠ પ્રેમચદ રાયચદની ઉદાર વૃત્તિનું ખસુસ અનુકરણ કર્તવ્ય છે

જૈનોનું શ્રેય કરવા ઇચ્છિતા મડળોએ આવા પ્રકારે જૈનનું શ્રેય કરવારૂપે મડળના નામનું સાર્થક કરવું ઘટે છે

જૈનોનુ શ્રેય કેમ થાય? પાચ પદર રૂપીઆના પગારથી સતોષવૃત્તિ માનનારા સાકડા વિચારના શિક્ષકાદિ પેદા કરવાનો

લોભ રાખવા કરતા થોડા પણ ઉદારવૃત્તિના શ્રીમાન્ ધીમાન્ જૈનો પેદા થાય એવો લોભ રાખવો, એવો પ્રયાસ કરવો પરમ લાભરૂપ છે એથી જ જૈનનું પરમ શ્રેય થશે શ્રીમ ત હશે, તે બીજાને શ્રીમ ત કરશે, નિર્ધન નહિ કરે વિદ્યાવાળો હશે તે બીજાને વિદ્યા આપી શકશે, અજ્ઞ નહિ આપી શકે અને જૈન દર્શનની ઉન્નતિ જે બીજાને શ્રીમ ત કે વિદ્યાવાા કરી શકે તેના પર જ રહેલી છે અને એ જ જૈનશ્રેયસ્કર પણું છે તો એવા શ્રીમાન, ધીમાન્ જૈન પેદા કરવા ભાણી એ મડળોનો લક્ષ રહેવો ઘટે છે

નિઃસ્પૃહપણું, તત્ત્વદૃષ્ટિ ઈત્યાદિ પરપરાએ પરિણામે આવવાના કારણરૂપ એવી ઉદારવૃત્તિથી જૈનોની આર્થિક અને પારમાર્થિક સ્થિતિ સુધારવા ભણી શ્રીમ ત જૈન દાનેશ્વરીઓએ, જૈન શ્રેયસ્કર મ ડળોએ, વિવેકી જૈન ગૃહસ્થોએ લક્ષ આપવું ઘટે છે આમ જૈનોની સ્થિતિ સુધારવાની આવશ્યકતારૂપ, તથા તે કેમ સુધરે તેના કારણરૂપ કુ ક દિગ્દર્શન યથાવકાશ કરી બતાવ્યું છે, તે સુજ્ઞ શ્રીમ ત ધીમ ત ભાઈઓને સ મત થાઓ!

જૈન મુનિવૃન્દે આ બાબતનો સૂક્ષ્મ વિચાર કરી યથા વસર તે સબધી યથાયોગ્ય ઉપદેશ ગૃહસ્થયોગ્ય કર્ત્તવ્ય છે

Christianity નું mission Christianity ના ફેલાવા અર્થે પ્રતિ વર્ષ કોડો રૂપીઆ ખર્ચે છે કોઇને ધન આપીને, કોઇને દવાદારૂની મદદ આપીને,
જૈન ધર્મની પ્રભાવના કોઇને ખાવાનું આપીને, કોઇને અન્ય વ્યવહારિક અગવડ ગ
આપીને આશ્રિત કરે છે

બધા ધર્મોનો આશય લોકોનું કલ્યાણ કરવાનો છે બધા ધર્મવાળા એમ માને છે, કે અમારા ધર્મથી જ કલ્યાણ છે, અને એથી ધર્મઘેલા થઈ પોતાના ધર્મમા બધાને પ્રેરવા યથાવત્ તન-મન-ધનથી પ્રવર્તે છે ત્યારે જૈન ધર્મ કે જે એમ પ્રકાશે છે કે પાપથી દુ ખ છે, પુણ્યથી સુખ છે, રાગ દ્વેષથી બ ધ છે, જ્ઞાનથી મોક્ષ છે,-ગમે તે ધર્મપક્ષવાળો હોય, પણ જો તે સમભાવી હોય, રાગ-દ્વેષ રહિત હોય, તો તેનો મોક્ષ છે, તેનું કલ્યાણ છે, એમ જે પ્રરૂપે છે, તેવા એક વસ્તુ-સ્વરૂપ યથાર્થ બોધનાર પવિત્ર ધર્મને ફેલાવવો, તેનો જનસમુદાયને બોધ કરવો એ કેટલું બધું કલ્યાણકારી છે? તેવા એક ધર્મની પ્રભાવના કરવી, અર્થાત્ તેનો પ્રભાવ લોકોને બતાવવો, તે પ્રભાવ બતાવી તેઓને તે પવિત્ર શાસન પ્રતિ સન્મુખ કરવા એ કેટલી બધી નિર્જરાના હેતુરૂપ છે? કેવા મહત્પુણ્યના હેતુરૂપ છે? ભગવાન્ તો પ્રકાશે છે કે એ પવિત્ર શાસનની ઉન્નતિ કરનાર, લોકોને એ પવિત્ર ધર્મ પ્રતિ સન્મુખ કરનાર તીર્થંકર નામકર્મ બાધે છે, એ પવિત્ર ધર્મના વિકાસ, વૃદ્ધિ, પ્રસાર અર્થે ભગવાને પ્રભાવના, વાત્સલ્ય એ આદિ સમ્યક્ત્વને દીપાવનાર ભૂષણો પ્રકાશ્યા છે તીર્થપ્રભાવના, સાધર્મિકવાત્સલ્ય એ એક પવિત્ર ધર્મને પુષ્ટિ કરવાના અમોઘ કારણરૂપ છે, અત્યુત્તમ Mission છે અને તે Mission નો હેતુ સ્વધર્મીઓને યથોચિત દેશ-કાળા નુસાર સાહાય આપવાથી બર આવે એમ છે Jain Mission ને ફતેહ પમાડવાની કારગત ચાવીરૂપ દર્શનાચારના છેલ્લા ત્રણ અગ (૧) સ્થિરીકરણ, (૨) વાત્સલ્ય, અને (૩) પ્રભાવના છે એ ત્રણેનો ધ્વન્યર્થ શું નીકળે છે? ધર્મથી પડતાને સ્થિર

કરવો, સાધર્મીની યથાવત્ ભક્તિ કરવી, અને ધર્મનો પ્રભાવ પ્રવર્તાવવો એ

આ બધાનો સારાંશ એ નીકળે છે, કે સાધર્મીઓની વ્યવહારિક સ્થિતિ સુધારવી એ પ્રકારે હાલ સ્વામિવાત્સલ્ય થવું ઘટે છે શ્રીમંત જૈન ભાઇઓએ એ વ્યવહાર સુધારા અર્થ ધન આદિની યથાવત્ ઉદારતા અને વિવેકપૂર્વક મદદ કર્ત્તવ્ય છે મુનિમંડળે ધર્મનો ઉપદેશ દેશ – કાળ – પાત્રને અનુસરી ઉદારતા અને વિવેકપૂર્વક કર્ત્તવ્ય છે આ પ્રકારે વ્યવહારિક અને પારમાર્થિક બન્ને સ્થિતિ સારી રીતે સુધારવા સંભવ છે વિવેકી શ્રીમંત અને ધીમંત જૈનોએ આ બાબત પર અવશ્ય લક્ષ આપવું ઘટે છે નોકારશીના જમણરૂપે પૈસા ખર્ચાય છે, તે કરતાં તે પૈસાનો આવા પ્રકારે વ્યય થવો હવે ઉચિત છે

શરૂઆતમાં કહેવાઇ ગયું છે, કે જૈન કોમ બીજી કોમની સરખામણીમાં ગરીબ છતાં, તેના તરફથી શુભ કાર્યમાં ઘણો પૈસો વપરાય છે આ વાત સત્ય છે છતાં તે વ્યયનું પરિણામ કેમ દેખાતું નથી? પરિણામ જેવું જોઇએ તેવું દેખાતું નથી એ પણ સત્ય વાત છે જોઈતું પરિણામ નહિ દેખાવાનું કારણ એ જ કે જે પ્રકારે એ પૈસાનો વ્યય થવો જોઇએ તે નથી થતો તો કયા પ્રકારે એ પૈસાનો વ્યય થાય તો પરિણામ રૂડું દેખાય, તે પ્રકાર મથાળા ઉપર બધું વિવેચન થયું છે

હવે હાલનો શ્રીમંત જૈન વર્ગ તો વ્યાપારી વર્ગ છે અને જે જે સખાવતો થઈ છે અને થાય છે, તે તે વર્ગાન્તર-

... ફથી જ મ્હોટે ભાગે

... ી ફરજ ... થાય છે કેળવાયલા

વકીલો, દાક્તરો, કે બીજા નોકરોએ એ સખાવતોમા ફાળો આપ્યો હોય એમ આપણને લાગતું નથી કવચિત્ તેઓએ કંઈ પણ ભાગ આપ્યો હોય તો તે કેવળ જૂજ છે આ ઉપરથી એમ સૂચિત થાય છે કે

(૧) સખાવત શ્રીમ તાઈના અ ગે રહેલી છે

(૨) એ શ્રીમ તાઈ વ્યાપાર ઉદ્યોગને અ ગે રહેલી છે

(૩) હજારો લાખો રૂપીઆની લેવડ-દેવડ, ઉથલ-પાથલ કરનારા વેપારીઓ એકી વખતે હજારો લાખો રૂપીઆની સખાવત કરી શકે

(૪) તેવા પ્રકારે બાંધેલ પગારવાળા નોકરીયાતો, ભલે તેઓ માસિક પાચસોના પગારવાળા હોય, પણ તે ન કરી શકે જો કે જૈનોમા એવા પગારવાળા નોકરો જ નથી એથી ઉપર માસિક પગારવાળા પણ ગણ્યાગાંઠ્યા છે

(૫) કેળવણી લઈ વકીલ થયેલ કે દાક્તર થયેલ જૈનોમા શ્રીમ ત થયાના દાખલા નોંધાયા નથી વકીલાત કે દાક્તરપણા વડે પોતાનું આબરૂભેર ગુજરાન કરવા જેટલી પ્રાપ્તિ જ્યા હોય ત્યા શ્રીમ તાઈ તો ક્યાથી જ આવે ? અને એમ હોય ત્યા સખાવતના કામ પણ ક્યાથી બને ?

(૬) કદાચ કોઈ કેળવાયેલ વકીલ આદિ બાપદાદાથી શ્રીમ ત હોય અને સખાવતની રુચિવાળા હોય, તો તેને દેશ-કાળ જોતા કેવા પ્રકારે એ સખાવત કરવી એ વિચાર પહોચનો હશે

(૭) જેનો જાગ્યા ખરા પણ તે બહુ મોડા જાગ્યા - ચાળીશ વરસ પહેલા એઓએ જાગવુ જોઈતું હતું,

તે વેળાએ શ્રીમત જૈનોએ પોતાના બાળકોને તેમ સ્વધર્મ ભાઈઓને કેળવવા જોઈતા હતા તે વખતે થયેલ વકીલ, આર્કીટ૦, દાક્તર, વગેરે હાલ પેઠે વ્યવહારે રાજમાન આદિમા આગળ પડતા છે એ વેળે કેળવાયલા જૈનો પણ એવા આગળ પડતા હોત અને જૈન કોમ તથા ધર્મને ઘણો લાભ ભળી થાત

(૮) છતા ' Better late than never મોડા, પણ જાગ્યા છે તે સારૂ છે " જાગ્યા ત્યાથી સવાર " ગણી ધીમે ધીમે વિવેકપૂર્વક હવે શ્રીમત ભાઈઓએ પોતાના બાળકો તથા સ્વધર્મ ભાઈઓને ઉદારવૃત્તિથી કેળવણી, વ્યાપાર, કળા કૌશલ્યમા આગળ પડતા કરવા ઘટે છે, જતે દહાડે એનુ ફળ દેખાઈ આવશે ધર્મને તો લેશ માત્ર અલગ ન રાખવો, એ તો ખાસ ધ્યાન રાખવુ કેમકે સારી નરસી સ્થિતિનો પરમ આધાર જ ધર્મ છે અર્થની સિદ્ધિ ન થાય, વા કામની સિદ્ધિ ન થાય તો હરકત નહિ, પણ ધર્મની સિદ્ધિ તો થવી જ જોઈએ તમજ ધર્મના ભોગે કદી પણ અર્થની કે કામની સિદ્ધિ ન કરવી ન કરાવવી કેમકે ધર્મ હશે, તો કામ પણ સિદ્ધ થશે, અર્થ પણ સિદ્ધ થશે, અને મોક્ષ પણ સિદ્ધ થશે ધર્મ નહિ હોય તો એક પણ નહિ સિદ્ધશે માટે ધર્મ પ્રતિ તો અવશ્ય લક્ષ રાખવુ આ આપણા વિષયનો પ્રધાન હેતુ પણ ધર્મ જ છે

(૯) જૈન બધુઓની ધાર્મિક અને વ્યવહારિક સ્થિતિ સુધરે એમ કરવુ જૈન બધુઓને વ્યવહારમા, વેપારમા, ધધા ઉદ્યોગમા આગળ પડતા કરવા જૈનોમા સખાવત કરનાર

નારો મુખ્ય વર્ગ શ્રીમત વ્યાપારીઓ છે એ ઉપરથી આટલી બાબતો આપણને સૂચિત થાય છે અને એ બધી સૂચિત બાબતોનો સાર સમુચ્ચય એ છે કે —જૈન ભાઈઓના વ્યવહાર સુધારા માટે અગત્યના સાધન વ્યાપાર, ધંધા ઉદ્યોગ, ગજ્ય રાજદ્વારે અમલ—એ છ અન્ય મનોવૃત્તિ વડે સુધારો સભવતો નથી

ફરીને કહેવાનુ કે જૈન શ્રીમત ધધાદારી, મીલમાલેક આદિ વ્યાપારીએ પોતાના ધધામા—મીલોમા જૈન ભાઇઓને જોડવા ઘટે છે તે ધધા ઉદારબુદ્ધિથી ખીલવી તેમા તેમને પ્રવેશ કરાવવો ઘટે છે નોકરી—ચાકરીથી એઓને છોડાવવા ઘટે છે સ્વતત્ર ધધો, સ્વાશ્રયનો ઉદ્યમ કરી શકે, સારી રીતે કમાતા ધમાતા થાય એમ કરી આપવુ. કરી અપાવવુ ઘટે છે એ બાબતમા પારસી ભાઇઓનું ખાસ અનુકરણ કર્તવ્ય છે

ધર્મ ધર્મસાધન ને ધર્મીનુ સંરક્ષણ

આ બધું કહેવાનો કેવળ હેતુ ધર્મ, તે ધર્મના સાધન, અને ધર્મભાઇઓનુ સરક્ષણ એ છે, તેનું યોગક્ષેમ એ છે ધર્મ તો વીતરાગ પ્રણીત પવિત્ર દયાધર્મ એ છે

ધર્મના સાધનો શ્રી જિનેદ્ર ભગવાનની પવિત્ર પ્રતિમા, જિનમદિરો, જ્ઞાનમદિરો, જ્ઞાનશાળાઓ, આગમ, પૌષધ શાળાઓ એ આદિ છે

અને ધર્મીઓ તો સાધુ—સાધ્વી, શ્રાવક—શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સઘ, તીર્થ એ છે

ધર્મને અંગે રહેલા સાતે ક્ષેત્રોમાં આ ધર્મના સાધનો, તથા ધર્મના આરાધનાર પાળનારાઓનો સમાવેશ સર્વાંશે થઈ જાય છે

સાધર્મિવાત્સલ્યમાં એ ચતુર્વિધ સંઘનું વાત્સલ્ય આવી જાય છે ચતુર્વિધ સંઘરૂપી એ ધર્મ પાળનાર સમુદાય પ્રતિ ભક્તિ–પ્રેમ દાખવવો, એને સાહાય્ય આપવી, એ આદિ સાધર્મિક વાત્સલ્ય છે

ધર્મના સાત ક્ષેત્રના આ સાત અંગ છે —

(૧) જિનપ્રતિમા, (૨) ચૈત્ય, (૩) શ્રુત, (૪) સાધુ (૫) સાધ્વી, (૬) શ્રાવક, અને (૭) શ્રાવિકા

બધાનો આધાર ગૃહસ્થ શ્રાવક

આ બધાનો આધાર હાલ દેશ–કાળ જોતા ગૃહસ્થ શ્રાવક ઉપર છે ગૃહસ્થ શ્રાવકની સ્થિતિ સારી હશે, તેનો ગૃહસ્થધર્મ દીપતો હશે, તો સાધુ ધર્મને સુલભતા થશે, અને સાધુ ધર્મ દીપશે કેમકે સાધુધર્મે સ્થિત એવા સાધુને પરમ અવષ્ટંભક ગૃહસ્થ જ છે તેમજ જિનમંદિર, જિનપ્રતિમા, જ્ઞાનશાળા આદિનો પણ આધાર સુસ્થિત ગૃહસ્થ ઉપરજ છે 'કુવામાં હશે, તો હવાડામાં આવશે" આમ વિચારી હાલ તો ગૃહસ્થ ધર્મ, જે હનિષ્પ્રાય અવ્યવસ્થિત થઈ ગયો છે, તેની સ્થિતિ સુધારવા શ્રીમંત–ધીમંત જૈન ભાઈઓએ લક્ષ આપવું ઘટે છે પૂર્વના જેનો પૈકી વસ્તુપાળ તેજપાળ, વિમળશાહ, વાગ્ભટ આદિ જેવા થવા–કરવા ભણી લક્ષ રાખવું, રખાવવું ઘટે છે સ્વામિવાત્સલ્યનો આ અત્યુત્તમ પ્રકાર છે

નારો મુખ્ય વર્ગ શ્રીમંત વ્યાપારીઓ છે એ ઉપરથી આટલી બાબતો આપણને સૂચિત થાય છે અને એ બધી સૂચિત બાબતોનો સાર સમુચ્ચય એ છે કે —જૈન ભાઈઓના વ્યવહાર સુધારા માટે અગત્યના સાધન વ્યાપાર, ધંધા ઉદ્યોગ, રાજ્ય સંબંધી અમલ—એ છે અન્ય સેવાવૃત્તિ વડે સુધારો સંભવતો નથી

ફરીને કહેવાનું કે જૈન શ્રીમંત ધંધાદારી, મીલમાલેક આદિ વ્યાપારીએ પોતાના ધંધામાં—મીલોમાં જૈન ભાઈઓને જોડવા ઘટે છે તે ધંધા ઉદારબુદ્ધિથી ખીલવી તેમાં તેમને પ્રવેશ કરાવવો ઘટે છે નોકરી—ચાકરીથી એઓને છોડાવવા ઘટે છે સ્વતંત્ર ધંધા, સ્વાશ્રયનો ઉદ્યમ કરી શકે, સારી રીતે કમાતા ધમાતા થાય એમ કરી આપવું, કરી અપાવવું ઘટે છે એ બાબતમાં પારસી ભાઈઓનું ખાસ અનુકરણ કર્તવ્ય છે

ધર્મ, ધર્મસાધન ને ધર્મીનું સંરક્ષણ

આ બધું કહેવાનો કેવળ હેતુ ધર્મ, તે ધર્મના સાધન, અને ધર્મભાઈઓનું સંરક્ષણ એ છે, તેનું યોગક્ષેમ એ છે ધર્મ તો વીતરાગ પ્રણીત પવિત્ર દયાધર્મ એ છે

ધર્મના સાધનો શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનની પવિત્ર પ્રતિમા, જિનમંદિરો, જ્ઞાનમંદિરો, જ્ઞાનશાળાઓ, આગમ, પૌષધશાળાઓ એ આદિ છે

અને ધર્મીઓ તો સાધુ—સાધ્વી, શ્રાવક—શ્રાવિકારૂપ સંઘ, તીર્થ એ છે

ધર્મને અંગે રહેવા માટે ક્ષેત્રોમા આ ધર્મના સાધનો, તથા ધર્મના આરાધનાર પાળનારાઓનો સમાવેશ સર્વાશે થઈ જાય છે

સાધર્મિવાત્સલ્યમા એ ચતુર્વિધ સંઘનું વાત્સલ્ય આવી જાય છે ચતુર્વિધ સંઘરૂપી એક ધર્મ પાળનાર સમુદાય પ્રતિ ભક્તિ–પ્રેમ દાખવવો, એને સાહાય્ય આપવી, એ આદિ સાધર્મિક વાત્સલ્ય છે

ધર્મના સાત ક્ષેત્રનાં આ સાત અંગ છે —

(૧) જિનપ્રતિમા, (૨) ચૈત્ય, (૩) શ્રુત, (૪) સાધુ (૫) સાધ્વી, (૬) શ્રાવક, અને (૭) શ્રાવિકા

આ બધાનો આધાર હાલ દેશ–કાળ જોતા ગૃહસ્થ શ્રાવક ઉપર છે ગૃહસ્થ શ્રાવકની સ્થિતિ સારી હશે, તેનો ગૃહસ્થધર્મ દીપતો હશે, તો સાધુ ધર્મને સુલભતા થશે, અને સાધુ ધર્મ દીપશે કેમકે સાધુધર્મે સ્થિત એવા સાધુને પરમ અવષ્ટંભ ગૃહસ્થ જ છે તેમજ જિનમંદિર, જિનપ્રતિમા, જ્ઞાનશાળા આદિનો પણ આધાર સુસ્થિત ગૃહસ્થ ઉપર જ છે 'કુવામા હશે, તો હવાડામા આવશે" આમ વિચારી હાલ તો ગૃહસ્થ ધર્મ, જે કનિષ્ઠપ્રાય અવ્યવસ્થિત થઈ ગયો છે, તેની સ્થિતિ સુધારવા શ્રીમંત–ધીમંત જૈન ભાઈઓએ લક્ષ આપવું ઘટે છે પૂર્વના જૈનો પૈકી વસ્તુપાળ તેજપાળ, વિમળશાહ, વાગ્ભટ આદિ જેવા થવા–કરવા ભણી લક્ષ રાખવું, રખાવવું ઘટે છે સ્વામિવાત્સલ્યનો આ અત્યુત્તમ પ્રકાર છે

બધાનો આધાર ગૃહસ્થ શ્રાવક

જૈન કૉન્ફરન્સે આ બાબત ખસુસ ધ્યાનમા લઈ હાલ એ ાત તે અર્થ પ્રવર્તવુ ઘટે છે, યથાયોગ્ય યોજના ઘડી તેને અમલમા આણવી ઘટે છે મોટા શહેરો પૈકી અમદાવાદ, સુરત, પાલીતાણા આદિ જે જે સ્થળોએ વરસમા પાચ સાત વાર નોકારશી જમતી હોય, અને એક દરે લાખો રૂપી આનો વ્યય થતો હોય તે તેમ ન થવા દેતા, તે અ ગે વપ ગવાના પૈસા ભવિષ્યમા અનેક નોકારશી કરવાની શક્તિવાળા વિદ્વાન અને શ્રીમાન્ જૈનો પેદા થાય એવી રીતે વપરાવવા ઘટે છે જૈનોની સામાન્યપણે સ્થિતિ સારી હતી, તે વેળા આવા જમણો વાજબી હતા, પણ હાલ તો એ ભાવિ સારા માટે બધ રાખવા ઘટે છે વળી ભવિષ્યમા સારી સ્થિતિ થયે સહેજે જમણો થઇ રહેશે કેમકે વિવેકી માણસોનું વર્ત્તન સ્થિતિને અનુસરી હોય છે

પ્રફુલ્લિત મનથી થએલ કામ બહુ ફલદાયી થાય છે સકુચિત મનથી થએલ કાર્ય સાકડા ફળ, અલ્પ ફળવાળુ થાય છે સકુચિત વૃત્તિ રાખવી પડે છે, એનુ કારણ ફક્ત લોકોની સ્થિતિ સાંકડી થઇ ગઇ છે તે છે આમ બધી સ્થિતિ નો જૈન ધર્મ, તેના સાધનો અને તેના પાળનારનુ ભાવિ શ્રેય થાય એ અર્થે રસ્તો લેવો યોગ્ય છે

શ્રીમ ત જૈનોએ આ લક્ષમા લેવુ ઘટે છે સુજ્ઞ મુનિ વરોએ આ બોધ આપવો અવશ્યનો છે નહિ તો ભય રહે છે, કે ભાવિ કાળે જૈન સમુદાય ઘણો અ પ થતો જશ કારણ (૧) એક તો સ્થિતિ સારી નહિ, એટલે

મુનિઓનુ કર્ત્તવ્ય

ગમે તેની સેવા ચાકરી કરવી પડે, અને અન્ય સહવાસ જૈનપણું ભૂલી જવાનો સંભવ, અને (૨) તત્ત્વજ્ઞાનનો અભાવ માટે જૈનધર્મ, તેના સાધનો, તેના પાળનારાઓનું રક્ષણ કરવું હોય, તો હજી સુલભતા છે વખતના વહેવા સાથે કઠિનતા આવતી જશે

ઉપસંહાર — સ્વામિવચ્છળ આદિ પાછળ જમણવારરૂપે પૈસા ન ખર્ચાના ઉપર જણાવેલરૂપે ખર્ચાવા અંગે આ બધી વાત થઈ, વ્યવહાર સુધારાની આવશ્યકતા અને એ ા રસ્તાનુ આ દર્શન વધુ

હવે એ સ્વામિવાત્સલ્ય કોને કહે છે, અને કેવા પ્રકારે કર્ત્તવ્ય છે, કોણે કોણે કરેલ છે, અને એનુ શુ ફળ છે, એ પૂર્વના મહાપુરુષો પ્રકાશી ગયા છે, તે પ્રકારે જણાવીને ઉપર જણાવેલ છે તે પૂર્વના મહાપુરુષના ઉપદેશને ધ્યાનમા લઈને જ જણાવેલ છે

ॐ नमो तित्थस्स

સ્વામિવાત્સલ્ય

ઉત્તર ખંડ અવતરણો

स्वधर्मं य पुष्णाति नमस्तस्मै सर्वदा ।

म. मो. महेता

' सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्ग "

—સમ્યગ્ દર્શન, સમ્યગ્ જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્ર એ મોક્ષનો માર્ગ છે આમ તત્ત્વાર્થના પ્રારંભમા જ ઉમાસ્વામિ પ્રકાશે છે મોક્ષનો માર્ગ આ છે —વસ્તુગતે વસ્તુના સ્વરૂપની યથાવત શ્રદ્ધા રાખવી, તેનુ સ્વરૂપ જાણવુ, અને તે જાણી તે પ્રમાણે વર્ત્તવુ, છાંડવા યોગ્ય છાંડવુ, આદરવા યોગ્ય આદરવું,—એવો આમાથી સંક્ષેપ અર્થ નિકળે છે

" तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनम् "—

વસ્તુગતે વસ્તુના સ્વરૂપમા શ્રદ્ધાન, ભાવ, રુચિ, ઇચ્છા તે સમ્યગદર્શન છે આવા ભાવવાળા, આવી શ્રદ્ધા—રુચિવાળા સમ્યગ્દષ્ટિ એવો કહેવાય છે, અને એ શ્રદ્ધાને સમ્યક્ત્વ કહે છે, કે સમ્યગ્દર્શન કહે છે તે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્તિ અર્થે, તેની વિશુદ્ધિ અર્થે ભગવાન્ કેટલાક આચરણનો બોધ કરે છે એ આચરણો તે આ —

निस्संकिअ निक्कंखिअ निव्वितिगिच्छा अमूढदिट्ठी अ।
उववूह थिरिकरणे वच्छल्ल पभावणे अट्ठ॥

(૧) નિઃશંકતા, (૨) નિઃકાંક્ષા, (૩) નિર્વિચિકિત્સા (૪) અમૂઢદૃષ્ટિ, (૫) પરગુણપ્રકાશન, (૬) સ્થિરીકરણ, (૭) વાત્સલ્ય, અને (૮) પ્રભાવના,—એ આઠ દર્શનના આચાર છે અર્થાત્ એ આચાર પાળવાથી દર્શન પ્રાપ્તિ થાય છે ગ્રંથાંતરે તેને સમ્યક્ત્વના આઠ આભરણ કહ્યા છે, અને તે વાસ્તવિક જ છે "વાત્સલ્ય" ધર્મને સમ્યક્ત્વનો એક મહા-પ્રકાર કહ્યો, તો વાત્સલ્ય શું? એ યથાર્થ જાણવું જરૂરનું છે શ્રાવક-શ્રાવિકાના સમુદાયને એકત્ર ભોજન આપવું એટલો જ માત્ર એનો અર્થ નથી, એનો અર્થ તો ઘણો વિશાળ છે, જેમકે —

"जो धम्मिएसु भत्तो, अणुचरणं कुणदि परमसद्धाए।
पिय वयणं जपंतो वच्छल्लं तस्स भव्वस्स॥"

(સ્વામી કાર્તિકેય અનુપ્રેક્ષા ૪૨૦)

અર્થ —તે ભવ્યજીવનો આ વાત્સલ્ય ગુણ છે કયો? તો કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ એવા પોતાના ધર્મબંધુઓ પ્રતિ ભક્તિ કરવી, પરમ શ્રદ્ધા, પ્રેમ વડે એઓનું અનુચરણ કરવું, પ્રિય શબ્દો વડે તેઓ સાથે વાત કરવી, એ એ વાત્સલ્ય એટલે શું? તો કે વાત્સલ્ય એટલે પ્રેમ કોના જેવો પ્રેમ? તો કે ગાય જેમ પોતાના વત્સ (વાછડા) પ્રતિ વાત્સલ્યભાવ-પ્રેમ ભાવ દેખાડે તેવો તાત્પર્ય કે ભવ્યજીવ પોતાના સમ્યગ્દૃષ્ટિ ધર્મબંધુ પ્રતિ, ગાય જેમ વાછડા પ્રતિ પ્રેમ ધરાવે, તેવો પ્રેમ રાખે.

"अनवरतमहिंसाया शिवसुखलक्ष्मीनिबंधने धर्मे।
सर्वेष्वपि च सधर्मिषु परमं वात्सल्यमालंव्यम् ॥"

(શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્ય, શ્રી પુ સિ ઉ ૨૦)

અર્થ —પોતાનું હિત ઇચ્છતા એવા સમ્યગ્દષ્ટિ ભવ્ય જીવે આમા પરમ પ્રેમભાવ, પરમ વાત્સલ્યભાવ નિરંતર રાખવો ઘટે છે શેમાં? તો કે (૧) શિવસુખની લક્ષ્મીનું પરમ કારણ એવા જૈનધર્મ, (૨) અહિંસા, અને (૩) પોતાના બધા સ્વધર્મ ભાઇઓ તાત્પર્ય કે ધર્મ તેમજ તે ધર્મ પાળનારા સ્વધર્મબંધુ પર કેવી પ્રીતિ રાખવી? તો કે ગોવત્સ સરીખી જેમ ગાય પોતાના વાછડા પરના પ્રેમને લઈ સિંહ સન્મુખ પણ પ્રાણહાનિનો ભય ગણ્યા વિના જાય છે, તેમ ધર્માત્મા જીવે પોતાના ધર્મબંધુ પ્રતિ તેને કષ્ટ આવ્યે તેને ગમે તે પ્રકારે બચાવવા, સહાય આપવારૂપ પ્રીતિ દાખવવી ઘટે ભગવાન્ આને વાત્સલ્યગુણ કહે છે સમ્યકત્વનું આ વાત્સલ્ય ધર્મરૂપ સાતમું અંગ છે

"स्वयूथ्यान् प्रति सद्भावसनाथापेतकैतवा।
प्रतिपत्तिर्यथायोग्यं वात्सल्यमभिलप्यते ॥"

(રત્નકરંડ શ્રા આ ૧૭)

અર્થ —આ વાત્સલ્ય ગુણ કહેવાય છે કયો? તો કે પોતાના સમૂહના, એટલે પોતાના ધર્મના એવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોની નિષ્કપટપણે, સમ્યગ્ભાવ વડે, યથાયોગ્ય સેવાભક્તિ કરવી તે, તેઓનો સદ્ભાવપૂર્વક સત્કાર કરવો તે, માઠી સ્થિતિ યોગે તેઓને યથાયોગ્ય સહાય આપવી તે સત્યાર્થ ભાવ સહિત, કપટ રહિત યથાયોગ્ય તેઓની પ્રતિપત્તિ કરવી,

અર્થાત્ એવા ભાઈઓ આવ્યે ઊઠી સામા જવુ, વદન કરવુ, તેઓના ગુણનું સ્તવન કરવુ, અજલિ જોડી આજ્ઞા માગવી, પૂજા-પ્રશ સા કરવી, ઉંચે આસને બેસાડી, પોતે નીચે બેસવુ, જેમ કોઇ દરિદ્રીને ઘણો પૈસાનો લાભ પ્રાપ્ત થયો હોય અને હર્ષ પામે તેમ પોતાના ધર્મબધુને જોઈ હર્ષ પામવો, પ્રીતિ કરવી, યથાવસર આહાર, પાન, વસ્ત્ર તથા બીજી દ્રવ્ય પુસ્ત કાદિ ઉપકારક ચીજ આપવી, વૈયાવૃત્ય કરવુ, એ આદિ-પૂર્વક આનદ માનવો એને વાત્સલ્ય ધર્મ કહે છે

શ્રી મહાસુખજીકૃત તત્ત્વાર્થસૂત્ર ભાષાતરમા કહ્યુ છે, કે આ કારણો વડે ઉપમા રહિત, અચિંત્ય વિભૂતિનુ કારણ, ત્રિલોક્ય જયવત એવુ તીર્થ કરનામ પુણ્ય કર્મ બધાય છે – કયા કયા કારણો? તો કે "दर्शनविशुद्धिविनय संपन्नता यावत् प्रवचनवत्सलत्वमिति तीर्थकरत्वस्य ॥" (૨૪) અધ્યાય ૬ એજ તત્ત્વાર્થસૂત્રની અર્થપ્રકાશિકામા તેના કર્તા શ્રીમાન્ × × × એજ અધ્યાયના એજ સૂત્રને અગે "વાત્સલ્ય" અગે આ પ્રમાણે કહે છે

"વળી જિનેદ્ર દેવના કહ્યા ધર્મમા તથા તે ધર્મના ધારવાવાળા એવા સાધર્મિકોમા, તથા ધર્મના કારણોમા નિત્ય અનુરાગ, પ્રેમ, ભક્તિ રાખવા એ વાત્સલ્ય અગ છે" પૃ ૩૮૫ પૃ ૩૮૮-"વળી જેમ ગાય વાછડા પ્રતિ પ્રીતિ કરે, તેમ સ્વધર્મીને જોતા સ્નેહવડે ચિત્તનું ભિંજાઈ જવું, અર્થાત્ પોતાના સ્વધર્મી બધુને જોઇ હર્ષ હર્ષ પામવો એ પ્રવચનવાત્સલ્ય ભાવના જાણવી" આ ભાવનાઓ વડે તીર્થંકર નામકર્મ બધાય એજ તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રના ભાષ્યમા શ્રીમાન્ ઉમા સ્વાતિ વાચક પોતે એજ ભાવનાના અધિકારે તીર્થંકર નામ-

કર્મના આસવના હેતુ શુ, તે કારણરૂપે પ્રકાશે છે કે– (પૃ ૧૫૧–૫૨)

"एते गुणा समस्ता व्यस्ता वा तीर्थकरनाम्न आस्रवा भवन्ति।" આ પૂર્વોક્ત બધા ગુણો અથવા પૃથક્ પૃથક્, જેમ કે– દર્શનવિશુદ્ધિ, વિનયસપનતા, વાત્સલ્ય આદિ બધા ગુણ મળીને, અથવા એ સોળમાથી યથાસભવ એક દર્શનવિશુદ્ધિ કે વાત્સલ્ય,–એમ એક બે ચાર ગુણો વડે તીર્થંકર નામ કર્મનો આસ્રવ થાય છે

"अर्हच्छासनानुष्ठायिना श्रुतधराणा बालवृद्धतपस्वि शैक्षग्लानादीना च सग्रहोपग्रहानुग्रहकारित्व प्रवचनवत्सल त्वम्।' અર્થ —અરિહત ભગવાને પ્રરૂપ્યો જે ધર્મ તેનુ અનુષ્ઠાન કરનારા, શ્રુતધર, તેમજ બાળ, વૃદ્ધ, તપસ્વી, શૈક્ષ્ય, ગ્લાન આદિ સાધર્મિકો ઉપર સગ્રહ, ઉપગ્રહ, અનુગ્રહ કરવો એનુ નામ પ્રવચનવાત્સલ્ય

સ્વામિવાત્સલ્ય અને શ્રીમદ્ આત્મારામજી

સ્વામિવાત્સલ્ય કેવા પ્રકારે કરવુ જોઇએ તે માટે મર્હુમ શ્રીમદ્ આત્મારામજી પ્રકાશે છે કે —

"જેની લોગોકી દો ઈદ્રિય બહુત જબરજસ્ત હો ગઈ હૈ એક તો નાક ઓર દૂસરી જિહ્વા, કયોકિ નાકકે વાસ્તે અર્થાત્ આપકી નામવરીકે વાસ્તે લાખો રૂપીઆ લગાકે જિનમદિર બનવાને ચલે જાતે હૈ, ઓર જિહ્વા કે વાસ્તે આનેમે લાખો રૂપીઆ ખર્ચ કરતે હૈ કોઈ પૂછે કિ ક્યું જિનમદિર અથવા સ્વામિવાત્સલ્ય કરનેમે પાપ હૈ?

જવાણમે જિનમંદિર બનવાનેકા ઓર સ્વામિવાત્સલ્ય કરનેકા ફૂલ તો સ્વર્ગ ઓર મોક્ષ હૈ પરંતુ જિનેશ્વર દેવને તો ઐસા કહા કી જો ધર્મક્ષેત્ર બીગડતા હોવે તીસકી સાર સંભાળ પહિલે કરની ચાહિયે જિસ ગાવકે લોગ ધનહીન હોવે, ઓર શ્રાવકકા પુત્ર ધનહીન હોવે, તીસકો કીસિકા રોજગારમે લગાકે તીસકા કુટુંબકા પોષણ હોવે ઐસે કર યહ સ્વામિવાત્સલ્ય હૈ હમ બનીયે લોકોકે જીમાવનેરૂપ સ્વામિવાત્સલ્યકા નિષેધ કરતા હૈ, યા ન સમજના નામદારીકે વાસ્તે ઇસ ગાવકે બનિયોને ઉસ ગાવકે બનીયોને જીમાયા, ઓર ઉસ ગાવવાલોને ઈસ ગાવકે બનીયોકો જીમાયા, પરંતુ સાહાધર્મિકો (સાધર્મિકકુ) સાહાય્ય કરનેકી બુદ્ધિમે નહિ તીસ । હમ સ્વામિવાત્સલ્ય નહિં માનતે, પરંતુ ગદ્ધેખુરૂ કની માનતે હૈ"

સ્વામિવાત્સલ્ય અને શ્રીમાન્ રત્નશેખરસૂરિ

સ્વામિવાત્સલ્ય કેમ કરવુ એ સબંધમા "શ્રાદ્ધવિધિ કૌમુદી" આદિ અનેક પ્રકરણોના કર્તા, પૂર્વના એક ધુરંધર આચાર્ય શ્રીમદ્ **રત્નશેખરસૂરિ** પ્રકાશે છે કે —

'સાધર્મિકવાત્સલ્ય પણ સર્વ સાધર્મીભાઈઓનું અથવા કેટલાકનું શક્તિ માફક કરવું સાધર્મીક ભાઈનો યોગ મળવો પ્રાય દુર્લભ છે- કહ્યું છે કે —

'સર્વે જીવો સર્વે પ્રકારના સંબંધો માહોમાહે પૂર્વે પામેલા છે, પરંતુ સાધર્મિક પ્રમુખ સંબંધને પામનારા જીવો તો કોઈક ઠેકાણે વિરલા જ હોય છે

સાધર્મી ભાઈઓનો મેળાપ પણ ઘણો પુણ્યકારી છે, તો પછી સાધર્મીનો શાસ્ત્રમા કહ્યા મુજબ આદરસત્કાર કરે તો પુણ્યબંધ થાય એમા કહેવુ શું? કહ્યુ છે કે —

'એક તરફ સર્વ ધર્મ અને બીજી તરફ સાધર્મિક વાત્સલ્ય રાખી બુદ્ધિરૂપી ત્રાજવાએ તોલીએ તો બને સરખા ઉતરે છે'

સાધર્મીનો આદરસત્કાર આ રીતે કરવો —પોતાના પુત્ર વિગેરેનો જન્મ મહોત્સવ-વિવાહ પ્રમુખ હોય તો સાધર્મિક ભાઈઓને નિમંત્રણ કરવુ, અને ઉત્તમ ભોજન, તાંબૂલ, વસ્ત્ર, આભરણ પ્રમુખ આપવુ કદાચ તેઓ કોઈ સમયે સંકટ દશામા આવી પડે, તો ગાંઠનું ધન ખર્ચીને તેમને આફતમાંથી કાઢવા પૂર્વકર્મના અંતરાયના દોષથી કોઈનુ ધન જતું રહે, તો તેને પાછો પૂર્વની અવસ્થામા લાવો જે પોતાના સાધર્મી ભાઈઓને પૈસે ટકે સુખી ન કરે, તે પુરુષની મોટાઈ શા કામની? કહ્યુ છે કે —

'જેમણે દીન જનોનો ઉદ્ધાર ન કર્યો, સાધર્મિકોનુ વાત્સલ્ય ન કર્યું, અને હૃદયને વિષે વીતરાગનું ધ્યાન ન કર્યું, તેમણે પોતાનો જન્મ વૃથા ગુમાવ્યો'

પોતાના સાધર્મી ભાઈઓ જો ધર્મથી ભ્રષ્ટ થતા હોય, તો ગમે તે પ્રકારે તેમને ધર્મને વિષે સ્થિર કરવા જો તેઓ ધર્મકૃત્ય કરવામા પ્રમાદ કરતા હોય, તો તેમને યાદ કરાવી અનાચારથી નિવારવા એ પ્રમુખ કરવુ કહ્યુ છે કે —

'પ્રમાદ કરે તો યાદ કરાવવુ, અનાચારમા પ્રવર્તે તો નિવારવા, ચૂકે તો પ્રેરણા કરવી વારવાર ચૂકે તો વારવાર પ્રેરણા કરવી.'

તેમજ પોતાના સાધર્મિકોને વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, અને ધર્મકથા ઈત્યાદિકમા યથાયોગ્ય જોડવા શ્રાવિકાનુ વાત્સલ્ય પણ એ પ્રકારે કરવુ ”

આમ શ્રી શ્રાદ્ધવિધિમા શ્રીમદ્ રત્નશેખરસૂરિ સાધર્મિક વાત્સલ્ય અ ગે પ્રકાશી ગયા છે

સ્વામિવાત્સલ્ય અને શ્રીમદ્ હેમચદ્રાચાર્ય

સાત ક્ષેત્રે ધન વાપરવા સબધી ઉપદેશના અધિકાર કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચદ્રાચાર્ય શ્રી યોગશાસ્ત્રમા પ્રકાશે છે કે —

“ સાતમુ – સાધર્મિક એવા શ્રાવકોને માટે પણ પોતાનુ ધન વાપરવુ તેઓને પોતાના પુત્ર આદિકના વિવાહ મહોત્સવમા નિમત્રણ આપી જમાડવા, તેમને વસ્ત્રાભરણો આપવા, દુઃખમથી પોતાનુ ધન ખર્ચીને પણ ઉગારવા, તેમને ધર્મ ક્રિયા કરવા માટે પૌષધશાળાઓ કરાવી આપવી, વગેરે અનેક પ્રકારે તેઓની ભક્તિ કરવી, અને તેવીજ રીતે શ્રાવિકાઓ અર્થે પોતાનું ધન વાપરવુ ”— શ્રી યોગશાસ્ત્ર, ૩ પ્રકાશ

સ્વામિવાત્સલ્ય અને શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિ

સ્વામિવાત્સલ્યના અ ગે શ્રીમદ્ હરિભદ્રસૂરિકૃત ધર્મ બિંદુની ટીકામા આ પ્રમાણે પ્રકાશેલ છે —

“ वात्सल्य = समानधार्मिकजनोपकारकरणम् ”

અર્થ — સાધર્મિક જનના ઉપર ઉપકાર કરવો–એટલે સરખા ધર્મવાળા પ્રતિ પોતાની શક્તિ અનુસાર સાહાય્ય આપવ ”— શ્રી ધ બિં ૨ અધ્યાય

એક દહાડો શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય શાકંભરી નગરીમાં પધાર્યા તે નગરમાં ધનાશા નામે નિર્ધન શ્રાવક રહેતો હતો તેણે પોતે શીયાળામાં ઓઢવા માટે પોતાની સ્ત્રીના હાથે સુતર કંતાવીને તેનો એક જાડો ચોફાળ બનાવ્યો હતો, પણ ભાવ આવવાથી તેણે તે ચોફાળ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને વ્હોરાવ્યો પછી જ્યારે તે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય શ્રી પાટણમાં પધાર્યા, ત્યારે શ્રી કુમારપાલાદિ ખહોતેર રાજાઓ અને કુબેર આદિ અઢાર હજાર શ્રાવકો પોતપોતાની રૂદ્ધિ સહિત તેઓની સામે આવ્યા તે વખતે શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે પોતાના શરીર પર તે જ જાડો પાણકોરનો ચોફાળ ઓઢ્યો હતો તે જોઈ શ્રી કુમારપાળ રાજાએ તેમને કહ્યું કે ભગવન્! આપ મારા ગુરુ થઈ આવા નિર્માલ્ય વસ્ત્રો પહેરો છો, તેથી મને લજ્જા થાય છે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે શ્રી કુમારપાળને કહ્યુ કે હે રાજન્! તમે આ પૃથ્વી પર રાજ્ય કરો છો, અને તમારા મુનિઓને આ વસ્ત્ર દાન દેનારા સાધર્મી શ્રાવકો જ્યારે મહા મુશીબતે પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે, તેથી તમને શું લજ્જા નથી આવતી? અમે તો નિષ્પૃહી મુનિ છીએ અને સામાન્ય વસ્ત્રો પહેરીએ તો જ અમારી ગુરુતા જળવાઈ રહે છે

(માર્જિન:) સ્વામિવાત્સલ્ય અને રાજેન્દ્ર કુમારપાળ

આ સાભળી શ્રી કુમારપાળ રાજેન્દ્રે અભિગ્રહ લીધો, કે આજથી હવે મારે દર વર્ષે સ્વામિવાત્સલ્ય કરવું, અને નિરાધાર શ્રાવકોને દર દિવસે મારે દશહજાર સોના મહોર આપવી, આવી રીતે દાન દેતા થકા તેને વરસની એક ક્રોડ સોના મહોર જોઈતી હતી, અને ચૌદ વરસો દરમ્યાન તેણે

એવી ચૌદ કરોડ સોના મહોર પોતાના સાધર્મિક ભાઈઓને આપી તેઓનું દારિદ્ર ટાળ્યું ”

—શ્રી રત્નમંદિરગણિકૃત ઉપદેશતરંગિણ્યા દ્વિતીયતરંગે

સ્વામિવાત્સલ્ય અને શ્રાદ્ધવિધિ

“કોણે પોતાનો જન્મ વૃથા ગુમાવ્યો છે?”—એ સંબંધી અધિકારે શ્રી શ્રાદ્ધવિધિમાં કહેલ છે કે—

“न कयं दीणुद्धरणं, न कयं साहम्मिआण वच्छल्लं।
हिययमि वीयराओ, न धरिओ हारिओ जम्मा॥’

અર્થ—જેણે દીન લોકોનો ઉદ્ધાર કર્યો નથી જેણે સ્વામિવાત્સલ્ય કર્યું નથી, તેમ જેણે હૃદયમાં શ્રી વીતરાગ પ્રભુને ધાર્યા નથી, તેણે પોતાનો જન્મ વૃથા ગુમાવ્યો છે

પુનઃ અન્ય પ્રકારે કહે છે કોનો જન્મ સફળ છે? તો કે—

“सार्धमिकाणां वात्सल्यं भोजनाच्छादनादिभिः।
यस्तनोति नरो भावात्, तज्जन्म सफलं भवेत्॥”

અર્થ—જે જન ભાવપૂર્વક, પ્રેમપૂર્વક, નિષ્કપટપણે સ્વધર્મીઓનું ભોજન, વસ્ત્ર, ધન, ઔષધ એ આદિ વડે વાત્સલ્ય કરે, તે પ્રતિ પ્રીતિ દાખવે, ગાય વાછડાની સંભાળ લે-રાખે, તે પ્રકારે તેઓની સંભાળ લે, તે જનનો જન્મ સફળ થાય છે,

સ્વામિવાત્સલ્ય અને ઉપદેશતરંગિણી

શ્રી શ્રાદ્ધવિધિ આદિ અનેક ગ્રંથોના કર્તા શ્રીમદ્ રત્નશેખર સૂરિના પ્રશિષ્ય શ્રી રત્નમંદિર ગણી ઉપદેશતરંગિણીમાં સ્વામિવાત્સલ્ય અધિકારે આ વાતો કહે છે

૧ તપગચ્છનાયક શ્રી સોમતિલકસૂરિ એક વખત સુરગિરિ (સ્વગિરિ)મા શા જગસિંહના ઘેર ગૃહજિનાલયમા દર્શને પધાર્યા હતા તે વખતે તે શેઠે ફક્ત સાતસો સોના મહોરો ખર્ચી તાબૂલ શ્રી સઘને આપેલ હતા (તાબૂલ અર્થેજ સાતસો સુવર્ણ મહોર ખર્ચ થયો, તો બીજી સામગ્રી માટે કેટલો બધો ખર્ચ થયો હશે? કેવી સ્વામી ભક્તિ! કેટલુ ઉદાર દીલ! જૈનોએ આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ કે ગૃહસ્થધર્મ એ પ્રકારે દીપે, અને દીપાવે)

૨ શ્રી સોમસુદરસૂરિના વારે વિમલશાહ શેઠની ભાર્યા ખેમાબાઇએ સમગ્ર દેશના શ્રી સઘમા સાકરનું લાણું કર્યુ હતુ

૩ પ્રથમ કહેલા સુરગિરિવાળા જગસિંહ શેઠે પોતાના ત્રણસો સાધર્મી ભાઇઓને પોતાના જેવી સ્થિતિએ આણ્યા હતા (વર્ત્તમાન શ્રીમત જૈનોને આ દાખલા બહુ ઉપકારક, ઉપદેશક થશે) હમણા જ થઈ ગયેલા શ્રી કચ્છી દશા ઓશ વાળ જ્ઞાતિના એક અગ્રેસર શેઠ નરશી નાથા, જેની ટુક તથા ધર્મશાળા શ્રી પાલિતાણા સિદ્ધક્ષેત્રે વિદ્યમાન છે, તેણે સદ્‌ભાવપૂર્વક પોતાની જ્ઞાતિના ધર્મબધુઓને સુસ્થિત કર્યા હતા

૪ આ સિવાય જાવડશાહ, ઉદાયન મત્રી, બાહડ મત્રી, પેથડશાહ, ઝાંઝણશાહ, જગડુશાહ, ભીમાશાહ, ધનાશા, રાજશીશાહ, વર્દ્ધમાનશાહ આદિ અનેક પુણ્ય શાળી જૈન ગૃહસ્થોએ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે સ્વધર્મવાત્સલ્ય કરેલ છે કોઈએ જમણદ્વારા, કોઇએ વસ્ત્ર-પાત્ર આપીને,

૨ અમારી શક્તિ છતા અમે સાધર્મિક વાત્સલ્ય રૂપ જમણ ન આપીએ, તો દુર્જનો અમારી બદગોઈ કરશે એવા દુર્જનના ભયથી, અપવાદની બ્હીકથી દુર્જન આદિને ભોજન આપવુ એ મોહવાત્સલ્ય કહેવા યોગ્ય છે

૩ માત, પિતા, તથા શ્વસુરપક્ષાદિક ।। સ્વજનોને પ્રીતિ આદિની વૃદ્ધિ માટે જે ભોજનદાન દેવુ, તે સ્વજન વાત્સલ્ય કહેવા યોગ્ય છે

પણ આ ત્રણે પ્રકારના વાત્સલ્યમા ધર્મબુદ્ધિ નહિ હોવાથી, તે નિરર્થક છે સાર્થક તો —

૪ પ્રત્યુપકારની ઈચ્છા વિના ફક્ત ધર્મબુદ્ધિથી પૈસાદાર કે ગરીબ એવા સાધર્મિકોને ભેદ ગણ્યા વિના સન્માનપૂર્વક ઉદાર ચિત્તથી દાન દેવુ, સાહાય્ય આપવી એ જ સાધર્મિકવાત્સલ્ય કહેવા યોગ્ય છે, અને એ જ પરમ લાભ કારી, પુણ્યદાયી, નિર્જરાહેતુક છે

નાગપુરમા પૂનડ નામે એક મહા ધનાઢ્ય શ્રાવક રહેતો હતો મૌજુદ્દીન બાદશાહની બેગમ પ્રેમકલાએ તે પૂનડને પોતાનો ભાઈ કર્યો હતો

આ તે સ્વધર્મ સ્વધર્મીઓ પ્રતિ પ્રીતિ

વિ સ ૧૨૭૩ મા એ પૂનડે શ્રી શત્રુજય તીર્થની પ્રથમ યાત્રા કરી હતી પછી વિ સ ૧૨૮૬ મા એ બીજીવાર શ્રી સિદ્ધગિરિની યાત્રાએ ગયો હતો તે વખતે તેની સાથે સઘમા ૧૮૦૦ ગાડા તથા કેટલાક માડલિકો પણ હતા આ પૂનડ જ્યારે ધોળકા પાસે આવ્યો, ત્યારે મત્રીશ્વર વસ્તુપાળ અને તેજપાળ તેની સામે ગયા તે સમયે

પવનથી જે જે દિશામા સઘની રજ ઉડતી હતી, તે તે દિશા તરફ તે મત્રીઓ જવા લાગ્યા તે જોઈ બીજા માણસોએ તેઓને કહ્યુ કે–હે મત્રીરાજ! આ બાજુએ તો ઘણી રજ ઉડે છે, માટે આ તરફ પધારો, ત્યારે મત્રીએ કહ્યુ કે —

"श्रीतीर्थपान्थरजसा विरजीभवन्ति।
तीर्थेषु च भ्रमणतो न भवे भ्रमन्ति॥
द्रव्यव्ययादिह नरा स्थिरसंपद स्यु ।
पूज्या भवन्ति जगदीशमथार्चयन्त ॥

અર્થ —તીર્થમાર્ગની રજથી માણસો કર્મરહિત થાય છે, તીર્થોમા ભમવાથી ભવમા ભમવુ પડતુ નથી, તીર્થને અર્થે ધન ખર્ચવાથી માણસો સ્થિર સપદાવાળા થાય છે, અને તીર્થમા પ્રભુની પૂજા કરવાથી પૂજક પૂજ્ય થાય છે

માટે આ જે શ્રી સઘરૂપી તીર્થ આવે છે, તેની રજનો ભલે અમને સ્પર્શ થાઓ! એ રજનો સ્પર્શ અમને કર્મ-રજ રહિત કરશે '

આમ વાત ચાલે છે, ત્યા તે મત્રીઓ અને [illegible] એકઠા થયા સઘ તલાવના કાઠે પ ાવ નાખી સ્થિર કર્યો તે વેળાએ મત્રીએ વિચાર્યું કે —અહો! આ પવિત્ર [illegible] સાધુઓની ચરણરજથી મારૂ આગણું ક્યારે પવિત્ર [illegible]? આવી ભાવનાપૂર્વક, તેણે આવેલા સઘને ભોજન માટે આમત્રણ કર્યું, રસોઈ થયા બાદ જ્યારે [illegible] અર્થે તેના ગૃહાગણે આવ્યો, ત્યારે સ્વધર્મ [illegible] તત્પર એ મત્રી પ્રત્યેક જનનું પોતાના [illegible] કરવા લાગ્યા, તથા તેઓને તિલક [illegible]

નવાગના બે પહોર વ્યતીત થયા ત્યારે તેજપાળે વસ્તુપાળ મંત્રીને કહ્યું—હે ભાઈ! આપ હવે જમી લો, શ્રી શેષ સંઘની ભક્તિ હું કરીશ ત્યારે વસ્તુપાળે કહ્યું કે હું પાછળથી ભોજન કરીશ, કેમકે આવો અવસર ફરી ફરી મળતો નથી પછી શ્રી સંઘને ભોજન કરાવીને તેમને વસ્ત્રાદિકનું દાન આપ્યું

અહો! મંત્રીશ્વર વસ્તુપાળનો પોતાના ધર્મબંધુઓ પ્રતિ પ્રેમ!

સાધર્મિક વાત્સલ્યનું માહાત્મ્ય તો જુઓ—

જિનભક્તિ, શાસનોન્નતિ,
સાધર્મિ-વાત્સલ્ય એ સરખા—

"जिनभक्ति कृता तेन, शासनस्योन्नतिस्तथा।
साधर्मिकेषु वात्सल्यं, कृतं येन सुबुद्धिना॥"

અર્થ—જે સુબુદ્ધિવાન પુરુષે સાધર્મિક વાત્સલ્ય કર્યું, તેણે જિનેશ્વરની ભક્તિ કરી, તેણે શાસનની ઉન્નતિ કરી

અહો! કેવું સ્વધર્મવાત્સલ્યનું માહાત્મ્ય! વાત પણ યથાર્થ છે કેમકે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિ કરનારા એવા ધર્મબંધુઓની ભક્તિ કરવી, તેના પ્રતિ પ્રેમ-વાત્સલ્ય દાખવવું, તેઓને સાહાય્ય આપવી, એ પરિણામે જિનેશ્વરની ભક્તિ અને શાસનની ઉન્નતિરૂપ જ છે વળી પણ કહ્યું છે કે—

चक्रे तेन जिनार्चनं स विदधे सम्यग्गुरूपासनम्।
तस्थे तेन जिनागमस्य विहितं सद्योन्नतिं स व्यधात्॥
सत्यश्राग्तिमय तेन सुधिया निर्वाणसौख्यं जगत्।
य साधर्मिकगौरवं वितनुते हर्षो गुरूणामिव॥"

શ્રીમાન્ પંડિત ઉદ્યોતગણિ પોતે પ્રકાશેલ **સમ્યક્ત્વ મૂળ બાર વ્રતના** અધિકારે

શ્રી સમ્યક્ત્વમૂળ બાર વ્રત અને સાધર્મિકવાત્સલ્ય દર્શનાતિચારનું નિરૂપણ કરતા જણાવે છે કે —

"સાતમો અવાત્સલ્ય અતિચાર તે સાધર્મીની છતી શક્તિએ ભક્તિ ન કરે, તેને કોઈ રીતનુ સંકટ આવી પડયું હોય, અને પોતામા તે સંકટ ટાળવાની શક્તિ છે, તોપણ તેનો ઉદ્ધાર ન કરે, તે સંકટને મટાડે નહિ, તે સાધર્મીપર ઘણું હેત ન ધરે, તેને જોઈને ખુશી ન થાય, એ વગેરે અવાત્સલ્યાતિચાર જાણવો વળી સંઘમા કોઈ ગુણવાન્ પુરુષની શોભા, યશ, પ્રતિષ્ઠા સાભળીને અપ્રીતિ ઉપજે, તથા સાધર્મિકનો સમુદાય મળે, ત્યા કષાય કરીને માહોમાંહે વિરોધ પેદા કરાવે, સાધર્મી સાથે શત્રુતાની રીતિ રાખે, તેના ઉપર અશુભ પરિણામ ચિંતવે,—એ આદિ અવાત્સલ્યાતિચાર જાણવા"

આ શુ બતાવે છે? એ એમ બતાવે છે કે—પોતાની શક્તિ મુજબ પોતાના ધર્મબંધુની ભક્તિ કરવી, જરૂર પડયે મદદ આપવી, તેના પ્રતિ પ્રેમ—પ્રીતિ દાખવવા છતી શક્તિએ તેમ ન કરે, તો દોષ છે પુણ્યશાળીઓએ આ વિચારવુ ઘટે છે

પ્રતિ પાક્ષિક દિવસે પ્રતિક્રમણ કરતા શ્રાવક વિસ્તાર અતિચાર આલોવે છે, ત્યારે દર્શનાતિચાર શુ કહે છે? જુઓ, આ કહે છે —"સંઘમાહિ ગુણી તણી અનુપબૃંહણા કીધી, અસ્થિરીકરણ, અવાત્સલ્ય, અપ્રીતિ ઉપજાવી ઈત્યાદિ દર્શનાચાર વિષઈઓ અનેરો જે કોઇ અતિચાર પક્ષ દિવસ

માહિ જાણુતા-અજાણુતા સૂક્ષ્મ-બાદર લાગ્યો હોય તે ત્રિવિધે મિચ્છામિ દુક્કડ "

શ્રી વિધિપક્ષગચ્છીય શ્રાવક પ્રતિક્રમણમા અતિચાર આલોયણમા વીર્યાચાર અતિચારે શુ કહે છે? જુઓ — "સાહામી (સાધર્મિક) તણી ભક્તિ સાચવી ન હોય, ધર્મવતની આપદા ન ભાગી હોય, અનેરૂ એ વીર્યાચાર વિ૦ પક્ષ દિવસ માહે ઈ૦"

આમ સ્વધર્મબધુની છતી શક્તિએ સાર સભાળ ન લેવાઇ હોય, તે અર્થે સુજ્ઞ જનો પ્રતિ પખવાડિએ ક્ષમા માગે છે —એ જ સ્વધર્મબધુઓની ભક્તિ, સારસભાળની પરમ આવશ્યક્તા અને એ ન કરવામા પરમ દોષ સૂચવે છે માટે પુણ્યશાળી ભાઇઓ બ્હેનોએ પોતાના ધર્મબધુઓની ભક્તિ, સાર-સભાળમા પ્રવર્ત્તવુ ઘટે છે

શીલધર્મ

ॐ

શીલધર્મ

વ્યવહાર ધર્મનું પહેલું અંગ દાન કહેવાયું આ બીજા અંગ શીલ સંબંધી હવે વિચાર કરીએ

શીલની વ્યાખ્યા

શીલ એટલે બ્રહ્મચર્ય મન, વચન અને કાયા એ ત્રણે પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય પાળવું એનું નામ શીલ શીલ એટલે ઉત્તમ પ્રકારનું આચરણ, એવો શીલનો અર્થ થાય છે, અને બ્રહ્મચર્ય એ સૌથી ઉત્તમ પ્રકારનું આચરણ હોવાથી એને શીલ એવું નામ આપ્યું

અથવા બીજી રીતે વિચારીએ, તો વ્યભિચાર રહિત વર્તન તેનું નામ શીલ, એમ જણાશે વ્યભિચારી વર્તન એ શીલ નહિ એ વ્યભિચાર ત્રણ પ્રકારે થઈ શકે —મનથી, વચનથી અને તનથી

માનસિક વ્યભિચાર

કોઈ પારકી ચીજ જોઈ, જીવ સમજે છે, કે આ વસ્તુ મારી નથી, અને મારે લેવી ઘટે નહિ, છતા જાણી જોઈ લેવાનો વિચાર કરે, એ માનસિક વ્યભિચાર થયો. ટૂંકમા વિપરીત વિચાર કરવો, એ માનસિક વ્યભિ

કોઈનું માઠું ચિંતવવું, આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાન ધરવા, એ બધા માનસિક વ્યભિચારના પ્રકાર છે આમ જોતા પવિત્ર નિર્મળ મન રાખવું તેને કુતર્ક રહિત રાખવું, એ પણ શીલનો, અર્થાત્ ઉત્તમ વર્ત્તનનો, ચારિત્રનો એક ભેદ છે

વિચાર અને ઉચ્ચારમા ભેદ હોવો, વિચાર કાંઈ હોવા, ઉચ્ચાર-વચન કાંઈ બીજા હોવા, એ વચનનો વ્યભિચાર છે "મુખમે રામ, ઓર બગલમે છુરી," એ આનો પ્રકાર છે मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे, हृदये तु हालाहलम्', કોઈને માખણ લગાડવુ, કોઈની ખુશામત કરવી કોઈને કાંઈ ચિંતવી કાંઈ અન્ય વચન વડે ઠસાવવુ, કોઈના પર જાણી જોઈ ખોટું આળ-કલંક મૂકવૂ, કોઈની ચાડી ખાવી, વચન વડે ફોસલાવવુ, છેતરવું, કપટ હેતુ મનમા ચિંતવી અસત્ય બોલવું, જાણી જોઈ અસત્ય બોલવું,-આ વગેરે વચન વ્યભિચારના પ્રકાર છે આમ જોતા સત્ય વદવું એવો એક શીલનો ભેદ છે

વિચાર અને આચારમા ભેદ હોવો, વિચાર કાંઈ હોય અને વર્તન કાંઈ થતુ હોય એ કર્મવડે, કાયાવડે વ્યભિચારનો ભેદ છે આપણે ધારીએ છીએ,

કાયાનો વ્યભિચાર

જાણીએ છીએ, કે આ આપણી વસ્તુ જ નથી, પારકી છે, છતા તેને જાણી જોઇ લેવી એ કર્મવડે થએલો વ્યભિચાર છે ચોરી અદત્તાદાન આદિ એના પ્રકાર છે સ્ત્રીએ આ પોતાનો પતિ નથી એમ જાણતા છતા, અન્ય પુરુષનો સંગ કરવો, અથવા પુરુષે તેવુ જાણતા છતા અન્ય સ્ત્રીનો સંગ કરવો, એ કાયા

૧ દાન શીલને આધીન છે
૨ દાન શીલથી શોભે છે
૩ દાન શીલથી સફળ છે
૪ શીલ વિના દાન દુષ્કર છે
૫. શીલ વિના દાન શોભતુ નથી
૬ શીલ વિના દાન નકામું છે

આમ પ્રથમ દાન મૂક્યુ, તેની રક્ષા માટે બીજુ શીલ મૂક્યુ, અને શીલની રક્ષા માટે ત્રીજુ તપ મૂક્યું, અને એ બધાની રક્ષા માટે, એ બધાના સાર્થકય માટે ચોથો "ભાવ" મૂકયો

૧ શીલ તપને આધીન છે
૨ શીલ તપવડે શોભે છે
૩ શીલ તપ વડે સફળ છે
૪ તપ વિના શીલ દુષ્કર છે
૫ તપ વિના શીલ શોભતુ નથી
૬ તપ વિના શીલ નકામુ છે,

૧ અને એ બધા દાન-શીલ-તપ ભાવને આધીન છે
૨ „ ભાવ વડે શોભે છે
૩ „ ભાવ વડે સફળ છે
૪ ભાવ વિના દાન-શીલ-તપ દુષ્કર છે
૫ „ „ શોભતા નથી
૬ „ „ નકામા છે

આમ દાનની રક્ષા માટે શીલ,
શીલની રક્ષા માટે તપ,

અને એ ત્રણેયની રક્ષા માટે ભાવ, ગણી ભગવાને આ ક્રમ રાખ્યો લાગે છે

શીલ દાનાદિમા મુખ્ય હેતુ

દાનમા મુખ્ય હેતુ દયાનો છે શીલમા મુખ્ય હેતુ સદાચરણનો છે તપમા મુખ્ય હેતુ મન મારવાનો-ઈચ્છારોધનો છે ભાવમા મુખ્ય હેતુ પ્રેમનો, લાગણીનો, પુરુષાર્થનો, ચડતા પરિણામનો છે

ભાવ, અતરની લાગણી, પ્રેમ, ચડતા પરિણામ પુરુષાર્થ ન હોય તો દાન દુષ્કર છે, શીલ દુષ્કર છે, તપ દુષ્કર છે, અર્થાત્ ધર્મ દુષ્કર છે

અતરને વિષે પ્રેમ-લાગણી ભાવ થયો હોય, તો જ જીવ **તપ** રૂપ ઈચ્છારોધ કરી શકે છે, મન મારી શકે છે, લોભાદિ કષાયરૂપ અસત્પ્રવૃત્તિ ભણી જતુ ખાળી શકે છે

અતરને વિષે એવો **તપ રૂપ** ઈચ્છારોધ થયો હોય, લોભાદિ કષાયથી વિમુખ થયો હોય, તો જ તે **શીળ** ભણી, સત્પ્રવૃત્તિ ભણી, સત્ય આદિ સદાચાર ભણી વળી શકે છે

જીવ જો શીળ ભણી વળ્યો હોય, સદાચરણ સેવતો હોય, સત્ય આચરતો હોય, પોતાના-પારકાના હક્ક સમજી, કોઇના હક્કને ખાવા ન આવે, એમ પ્રમાણિકપણે વર્તતો હોય, પારકી અને પોતાની વસ્તુનો ભેદ સમજી પારકી વસ્તુની ઈચ્છા-આશા વિના પોતાની જ વસ્તુમા પોતાનો હક્ક સાચવી, બીજાના હક્કને નુકશાન કર્યા વગર, રાચતો હોય, તો તેને દાનધર્મ સુલભ થાય છે, તે દયા, સ્વદયા, પરદયા, ભાવદયા, અનુબધ આદિ દયા પાળી શકે છે

આમ દાન, શીલ, તપ, ભાવનો અતિ નિકટ સબંધ છે

દાનને માટે શીળની કેટલી આવશ્યકતા છે, એ વધારે દાનનો આધાર શીળ નીચેથી સમજાશે —

કોઈ જન વ્યભિચાર સેવી, વ્યભિચાર સેવરાવી, વ્યભિચારના દારણો મેળવી આપી, આદિ અસત્શીળ વડે પૈસા કમાય ત પૈસા વડે દાન કરી શકશે? તે પૈસા વડે કરેલ દાન, દાન લેખાય? દાનનું ફળ તેને મળે? નહિં લીંબો બીઓ વાવવાથી આંબો કયાથી થાય? એનુ ફળ અમૃત ક્યાથી થાય?

તેમ કોઈ જન અસત્ય બોલી, આચરી, વિશ્વાસઘાત કરી, છેતરી, માયા કપટ વડે, બીજાના હક્કપર ત્રાપ મારી અપ્રમાણિકપણે ઇત્યાદિ અસત્શીળથી, અસદાચરણથી અર્થ સચય કરે, તો તે વડે દાનધર્મ કરી શકશે? તે દાન કરે, તો તે દાનમા લેખાશે? એ પૈસા વડે કરેલ દાનથી દાનનું ફળ તેને મળશે? નહિં

તેમજ કોઈ જીવ પારકી થાપણ ઓળવી, ચોરી કરી, લુટફાટ કરી, ખાતર પાડી, પરના પ્રાણ હરી, લોભ આદિ સેવી, ઇત્યાદિ અસત્શીળ વડે કરી, અસદાચરણે કરી પૈસા રળે, તો તે પૈસાવડે તે દાન કરી શકશે? તે પૈસા વડ તે દાન કરે તો તે દાનમા લેખાશે? તે પૈસા વડે કરેલ દાનથી તેને દાનનું ફળ મળશે? નહિં

આમ દાનનો પરમ આધાર, તેની પરમ શોભા, તેનું સફળપણું શીળ ઉપર, સદાચરણ ઉપર, સત્ય ઉપર, અવ્ય ભિચાર ઉપર રહેલાં છે શીળ ન હોય તો દાન નથી, માટે

પાપ કરી, કુશીલ સેવી, પૈસો ઉપાર્જી, તે વડે દાન દેવાની બુદ્ધિ કોઈ જીવે રાખવી યોગ્ય નથી, તેમ પાપ કરી, કુશીલ સેવી પૈસો ઉપાર્જી, તે વડે દાન કરશુ, એટલે આપણા પાપ દૂર થશે, ધોવાઈ જશે,—એવી પણ લેશમાત્ર ભ્રાંતિ કોઈ જીવે રાખવી યોગ્ય નથી

આમ જેમ શીલ ઉપર દાનનો આધાર રહેલો છે, શીલનો આધાર તપ તેમ તપ ઉપર શીલનો આધાર રહેલો છે

કોઈ માણસ જીભને વશ ન રાખે, સ્વાદનો, ખાવા-પીવાનો લોલુપી થાય, તો તેની વિષયાસક્તિ વૃદ્ધિ પામી પુષ્ટ થવાની, તે ઉન્માદ પામી અવશ્ય વ્યભિચારના રસ્તે ઉતરવાનો, તેનાથી જાણ્યે-અજાણ્યે બ્રહ્મવૃત્ત ભગ થવાનુ પણ તપવડે કરીને જીભને વશ રાખે, સ્વાદવશ ન થાય, આકરાતીઓ ન થાય, મિતાહારી રહે, તો વિષયવ્યાપૃત થવાનો પ્રસગ ઓછો આવે, પ્રમાદી થઈ અબ્રહ્મ સેવવાનો, દુશીલ આચરણનો પ્રસગ ઓછો આવે

તેમજ કોઈ માણસ ઇચ્છારોધ ન કરે, મન ન મારે, મનને કાબુમા ન રાખે તો પારકી વસ્તુઓ, પારકા હક્ક, પારકી થાપણુ ઉપર તરાપ મારવાનો, વિશ્વાસઘાત કરવાનો, ઇત્યાદિ અસદાચરણ, અસત્‌શીળ સેવવાનો તેને પ્રસગ આવે પણ જો તે ઇચ્છારોધરૂપ, મનને મારવારૂપ, મનને વશ રાખવારૂપ, મનને અસ પ્રવૃત્તિથી—અસદ્દિચારથી અટકાવવા રૂપ તપ આચરે, તો તે કદી પણ અન્યાય, અસત્ય, ચોરી, વિશ્વાસઘાત, પારકી થાપણુ ઓળવવા, પારકા હક્કપર તરાપ

માગવા, પરસ્ત્રીગમન ઇત્યાદિરૂપ અસદાચરણ, અસત્શીલ સર્વે નહિ

આમ વિચારતા જણાશે, કે તપ એ શીલનો પરમ આધારભૂત સ્તંભ છે

તેવીજ રીતે ભાવ એ બધાનો આધાર છે ભાવ સર્વનો આધાર ભાન ધર્મના અંગે એ વિશેષ વિચારશું

દાનાદિ ધર્મના પ્રકારનો જ્ઞાનીઓનો આ સંકલિત અનુક્રમ ચમત્કારી છે સૂક્ષ્મ રીતે વિચારતા એમાથી અદ્ભુત પ્રકાશ જણાય છે

અહિંસામાં દાનાદિનો સમાવેશ

ભગવાને ધર્મનું પ્રરૂપણ કરતા જ પ્રકાશ્યું છે —કે દયા એ ધર્મનું મૂળ છે, અહિંસા એ ધર્મનું મૂળ છે, અથવા અહિંસા એ જ ધર્મ છે અને બાકીના જે સત્યાદિ ચાર વ્રત કહ્યાં છે એ ધર્મની રક્ષા માટે, એ ધર્મના પોષણ માટે છે

ઉપર જણાવેલ બાબતો ઉપર આપણે લક્ષ આપીએ, તો આ ક્રમ વાસ્તવિક લાગે છે, અને આથી ઉપલી બાબતને પુષ્ટિ મળે છે

(૧) દયા અર્થાત્ અહિંસા વ્રતમા દાન શમાય છે અને
(૨) સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, નિષ્પરિગ્રહપણું એ ચાર વ્રતમા શીલ–તપ શમાય છે આમ દાનની રક્ષા શીલ વડે, શીલની રક્ષા તપ વડે, અને એ બધાની રક્ષા

ભાવ વડે થાય છે આ સબધી વિશેષ ભાવધર્મે વિચારશુ

આટલાથી આપણને સમજાશે, કે શીળ એટલે સત્યાદિ ઉત્તમ આચાર

શીળનો આ વિસ્તાર અર્થ આપણે જોયો હવે એનો રૂઢ સકુચિત અર્થ વિચારીએ

શીળનો રૂઢ અર્થ

મૈથુન ન સેવવુ, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પુરુષે સ્વદારસતોષ રાખવો, સ્ત્રીએ સ્વપતિસતોષ આણવો, એ શીળનો રૂઢ અર્થ છે

આપણે જાણીએ છીએ, કે શીળ એ ધર્મનુ એક અગ છે, અર્થાત્ શીળથી જીવ દુર્ગતિમા પડતો બચે છે, સદ્ગતિ પામે છે, સુખી થાય છે શીળનો સત્ય પ્રમુખ સદાચરણાદિ અર્થ લઇએ કે મૈથુનથી વિરમવારૂપ રૂઢ અર્થ લઇએ, પણ એટલુ તો ચોક્કસ જણાશે, કે એથી સદ્ગતિ જ થાય ચોરીથી, પરસ્ત્રીગમનથી, અન્યાયથી, માયા–કપટથી, લોભથી, અસત્ય એ આદિ વડે જ જીવ નરક–તિર્યંચરૂપ માઠી ગતિ પામે છે, અશાતા પ્રમુખ પામે છે જ્યારે સત્યથી, ન્યાયથી, સતતાથી બ્રહ્મચર્ય આદિથી તે ઉત્તમ ગતિ, દેવ–મનુષ્યના વિભવાદિ કે મોક્ષ ગતિ પામે છે, આમ શીલ એ ધર્મનુ પરમ અગ છે

બ્રહ્મચર્ય—

હવે બ્રહ્મચર્યની શુ આવશ્યકતા છે, એ વિચારીએ

બ્રહ્મચર્ય એટલે મૈથુનનો ત્યાગ

" " સ્ત્રીએ પુરુષનો સગ ત્યજવો તે

" " પુરુષે સ્ત્રીનો સગ ત્યજવો તે

"બ્રહ્મચર્ય" નો વ્યુત્પત્તિ અર્થ વિચારીએ તો બ્રહ્મ એટલે આત્મા અને ચર્ય એટલે ચર્યા, રમણ બ્રહ્મચર્ય એટલે આત્મામા રમણ કરવુ તે, આત્મસ્વભાવ સ્થિતિ પામવી તે બ્રહ્મચર્યનો આવા મૂળ અર્થ છે છતા સ્ત્રી પુરુષ પરસ્પર વિષય અને

બ્રહ્મચર્યનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ

પ્રસંગથી વિરમવુ, મૈથુન વર્જવુ એને બ્રહ્મચર્ય કહ્યુ છે એનુ કારણ એ છે કે "બ્રહ્મચર્ય"નું-આત્મસ્વભાવરમણનું પરમ પ્રબળ સાધન મૈથુનવિરમણ છે આત્મસાધન પામવા માટે પ્રથમ ઉત્કૃષ્ટ સાધન મૈથુનવિરમણ છે, માટે કાર્યને જ કારણનુ નામ આપી દીધુ તાત્પર્ય કે "બ્રહ્મચર્ય" (મૈથુનત્યાગ) સેવ, તો "બ્રહ્મચર્ય" (આત્મસ્વભાવ રમણતા) પામે

"પાત્ર વિના વસ્તુ ના રહે, પાત્રે આત્મિક જ્ઞાન,
પાત્ર થવા સેવો સદા, બ્રહ્મચર્ય મતિમાન"

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

બ્રહ્મચર્યનો આવો ઉત્કૃષ્ટ મહિમા કેમ છે, તે આપણે હવે વિચારીએ શરીર અને મનને નિકટ સંબંધ છે, મન અને આત્માને નિકટ સંબંધ છે, શરીર સારૂ હોય, વિકાર રહિત હોય, તો મન પણ વિકાર રહિત રહે છે મન વિકાર રહિત હોય તો સ્થિર રહે છે અને મન સ્થિર રહે તો આત્માને શ્રેયકારી છે

શરીરની શક્તિ ઉપર મનની શક્તિનો આધાર છે, મનની શક્તિ ઉપર આત્મશક્તિનો આધાર છે

શરીરની શક્તિ, શરીરના વીર્ય ઉપર આધાર રાખે છે તે વીર્યની રક્ષા અખંડ બ્રહ્મચર્ય વડે થઈ શકે છે. આત્મા અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્યનો ધણી છે, એનામાં અનંત શક્તિ રહેલી છે, એ સાચી વાત છે. પણ તે જીવન મુક્ત કેવલીને કે સિદ્ધ જીવોને વ્યક્ત-પ્રગટ થયેલી છે, સંસારી જીવોને સત્તારૂપે, શક્તિરૂપે રહેલી છે, તે સંસારી જીવો સત્ પુરુષાર્થ વડે કરી પ્રગટ કરી શકે. જે જે પરમાત્મસ્વરૂપ પામનારાઓને આ અનંત શક્તિ પ્રગટ નિરાવરણ વર્તે છે, તે તે બધાએ એ શક્તિ પ્રાપ્ત કરવા બ્રહ્મચર્ય, તપ, આદિ સાધનો સેવ્યા હતા. આપણે પણ એ સાધનો સેવીએ, તો આપણી એ સત્તાગત શક્તિઓ વ્યક્ત-પ્રગટ થાય. વીર્યાચારના અધિકારે આપણે જોઈ ગયા છીએ, કે મનોયોગનો સદુપયોગ કરવાથી વીર્યની શુદ્ધિ, વૃદ્ધિ થાય છે. મનોયોગ તો બધા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવોને જન્મથી જ હોય છે. પણ તે મનોબળ પૂર્વ સંસ્કારથી તો કેટલાક જીવોને જ વિશેષ વિકસિત થાય છે. પૂર્વ સંસ્કારથી વિશેષ મનોબળને ટકાવી રાખનાર, તથા અભ્યાસે કરી વિકસિત થાય એવું મનોબળ આપનાર બ્રહ્મચર્ય છે,—શારીરિક વીર્યની રક્ષા છે.

વીર્યરક્ષાનો પ્રભાવ

જો મનની નબળાઈ હોય, દૃઢતા ન હોય, તો તેનાથી વ્યવહારિક કે પારમાર્થિક કોઈ પણ કાર્યની યથેચ્છ સિદ્ધિ થતી નથી. કાર્યની યથેચ્છ સિદ્ધિ અર્થે દૃઢ અને મજબૂત મનની જરૂર છે અને મનની દૃઢતા, મજબૂતીનો ખરો આધાર શરીરનો રાજા, શરીરનો આધાર જે શુક્ર-વીર્ય, તેના

ઉપર છે જેમ જેમ શુક્ર સાત્વિક, નિર્વિકારી, ઘટ્ટ, સર્વ દેહવ્યાપી, તેમ તેમ મન પણ સાત્વિક, નિર્વિકારી, અને દૃઢ, અને ઇન્દ્રિયમાત્રને જીતી શકે એવું થાય છે

બ્રહ્મચર્યના સેવનથી શુક્ર સાત્વિક રહે છે, નિર્વિકારી રહે છે, ઘટ્ટ–શુદ્ધ રહે છે, અને આખા શરીરમાં પ્રસરી, દેહ તથા મનને પુષ્ટ–નિરોગી કરે છે

બ્રહ્મચર્યથી તન મન નિરોગિતા

આહાર–પાન કેવળ દેહના નિર્વાહ અર્થે છે દેહનો નિર્વાહ એટલે એના અંગોપાંગ, ઇંદ્રિયો, હાડ, માંસ, સ્નાયુ આદિને ટકાવી રાખવા, પોષવા તે આહાર–પાન વડે શરીરના આ અંગોપાંગ, હાડ, માંસ, સ્નાયુ આદિને પોષણ મળે છે ખોરાક પચીને તેનું રુધિર બને છે,–જે શરીરને ગતિ–ઉત્સાહ આપે છે રુધિરમાંથી વીર્ય પેદા થાય છે,–જે જો આખા શરીરમાં પ્રસરે તો તેને, તેના બધા અવયવોને મજબૂત કરે છે પણ તે શરીરમાં પ્રસરી બને પચે તે પહેલાં જ તેનો જનનેંદ્રિય વાટે વ્યય કરી નાખવામાં આવે, તો શરીરના અવયવોને જે આવશ્યક પોષણ જોઈએ તેમાં ન્યૂનતા આવે છે, એ અવયવો ધીમો ધીમો ઘસાતાં લાગતાં જાય છે, મન નબળું થાય છે વીર્યનો વિશેષ વિશેષ વ્યય થતાં શરીરની અંદર સંચારોની ગતિ મંદ થઈ જાય છે, પાચનક્રિયાનો સંચો બરાબર ચાલતો નથી, જૂદા જૂદા રોગના મરણો થાય છે અલ્પ પણ વીર્યનો જથ્થો, જેજો થાય છે, તેને શરીરની મદદ થયેલી શક્તિઓ આખા શરીરમાં પચાવી શકતી નથી, એટલે વહેલે કે મોડે, જાણીને કે અજાણતાં, એ વીર્ય સ્ખલિત થાય છે, શરીર અને મન ઉત્તરોત્તર

નબળા થતા જાય છે, ચેતન વીર્ય પણ દબાતુ જાય છે આ બધામા મૂળ કારણ શરૂઆતનુ અબ્રહ્મસેવન છે બ્રહ્મચર્યથી તન-મન-ચેતન ખચીત નિરોગી રહે છે

આટલા દિગ્દર્શન પછી, આપણે આ બાબતને વિશેષ પણે વિચારીએ --જીવ માતાની કુક્ષિમા આવે કે તરત આહાર ગ્રહણ કરે છે, તેજસ અને કાર્મણ સૂક્ષ્મ શરીર તો તેની સાથે હોય છે એટલે, માતાના રુધિર અને પિતાના શુક્ર-વીર્યનો એ શરીર વડે આહાર લઇ,

શરીર વૃદ્ધિ-પુષ્ટિ

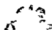
ઔદારિક (સ્થૂલ) શરીરપિંડ બાધવો શરૂ કરે છે માતા જે આહાર કરે તે આહારના રસ વડે પોષણ પામી ધીમે ધીમે માતાના ઉદરમા જ વૃદ્ધિ પામે છે, અને તેમાજ તેના હાડ, માસ, રક્ત, ચર્મ, કેશ, આદિ પચેન્દ્રિય પૂર્ણ છએ પર્યાપ્તિયુક્ત દેહ બધાય છે જે સપૂર્ણ થઈ, ઉદરથી અવતરે છે અવતર્યા પછી, માતાના પય પાનથી તે દેહ વૃદ્ધિ પામતો જાય છે પછી તે ક્રમે ક્રમે ખોરાક લેવા માડે છે તે વડે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતો જાય છે આ ખોરાક જો પચે, તો તેથી શરીરના બધા અવયવો પુષ્ટ થતા જાય છે અને એ ખોરાક વડે જે જે રસ, લોહી, મજ્જા, શુક્ર-ધાત પેદા થાય છે, તે બધા શરીરમા ચોતરફ ફેલાઇ એકસરખી રીતે તેની બધી ઇંદ્રિયોને, તેના અગોપાગને પુષ્ટ કરે છે જ્યા સુધી મન નિર્મળ, નિર્વિકારી રહે છે, જ્યા સુધી એને મલિન વાસનાનો પાશ વચો નથી, ત્યા સુધી તો આ અગોપાગ વૃદ્ધિ પામવાનો,

ખોરાકનો રસ, વીર્ય આખા શરીરમા પ્રસરી વ્યાપવાનો ક્રમ ચાલુ રહે છે પણ જ્યા મલિન વાસના થાય છે, મન વિકારી થાય છે, કે તરત વીર્ય શરીરમા પ્રસરતુ ધીમે ધીમે મંદ પડે છે, અને તે વીર્યવાહિનીમા એકઠુ થતુ જાય છે આ જગતમા એકસરખી રીતે અમલમા આવતો કોઈપણ કાયદો કુદરતનો કાયદો છે 'એક બીજે નિયમ એ આ જગતનો પ્રવર્તક છે' આ કાયદો નિયમ કોઈથી તરતો નથી જે એને અનુસરે, તેને અનુસરવાનુ ફળ જે એનુ ઉલ્લંઘન કરે, તેને ભોગવવુ ફળ તેમ વીર્યવાહિનીમા વીર્ય એકઠુ થવા પૂર્વે જે નિયમસર ખોરાક પચી, ઝરવાઈ, રસ, લોહી, મજ્જા, વીર્ય આદિમાં પરિણમી શરીર આખામા પ્રસરી તેને પુષ્ટ કરતો હતો, ત્યાસુધી કુદરતે તેમ ચલાવ્યુ, વચમા મલિન વાસનાએ એ વિષયમા હરકત ન આણી હોત તો, હજી પણ વિશેષ વખત ખોરાક તેજ પ્રમાણે ઝરવાઈ શરીરને વધારે પુષ્ટ કરત પણ મલિન વાસનાએ હરકત નાખી, વીર્યની ગતિને મંદ કરી, તેને વીર્યવાહિનીમા એકઠુ થવા દીધુ શરીર તો એક યંત્ર છે, તેમા એક બીજાને આધારે રહેલા જૂના જૂના ચક્રો એ શરીર યંત્રને ગતિ આપે છે એક ચક્ર મંદ થાય કે વેગે ચાલે, તો બીજા ચક્રો મંદ થાય કા વેગે ચાલે છે તેમજ જ્યાસુધી વિષયવાસના થઇ નહોતી અને વીર્ય આખા શરીરમા પ્રસરી પચવાનુ ચક્ર નિયમસર ચાલતુ હતું,

મલિન વાસનાથી વીર્ય વ્યય

શરીર યંત્રના ચક્રો

ત્યાંસુધી જઠરાગ્નિનું ચક્ર, પાચનક્રિયાનું ચક્ર એ વગેરે પણ નિયમસર કામ કરતા હતા, અને એ નિયમસર કામને પરિણામે શરીરનો બાંધો, દેખાવ, તેના હાડ, માંસ, સ્નાયુ ઈત્યાદિ મજબુત થતા જતા હતા, અને શરીર પણ અન્ય નમુનેદાર થતું હતું પણ વીર્ય વીર્યવાહિનીમાં એકઠું થવા માંડયું, ત્યારથી શરીરની વૃદ્ધિ અટકી હવે એકઠા થયેલા વીર્યને સ્નો તો ત્યેકો કેમકે નાના ભાજનમાં ઝાઝો જથ્થો ન સમાય, તો એ ભાજન તૂટે મને કા તા એમાંથી માર્ગ જોઈએ એકઠા થયેલા વીર્યે જનનેંદ્રિય દ્વારા સ્ખલિત થવા માંડયું સ્વયમેવ અજાણતા સ્ખલના તો કવચિત્ જ થાય, પણ પ્રથમ તો એ એકઠા થયેલા વીર્યે જનનેંદ્રિયને જાગૃત કરી સ્ત્રી કે પુરુષ, મુગ્ધ બાલે કે બાલાએ હસ્તાદિ વડે કુચેષ્ટા કરી અથવા અરસ્પરસ સંગ કરી વીર્યને કાઢી નાખવા માંડયું ને પ્રથમ તો જરા સુખ (?) જણાયું પણ તે કેના જેવું? કોઈ માણસને ખરજ આવે ત્યાં ત ઘસાઘસ કરે એટલે તે વખતે તો ક્ષણિક સુખ લાગે, પણ પછી જેમ દાહ થાય, તેમ આ ગુહ્ય ભાગદ્વારા વીર્ય કાઢતા પ્રથમ તો આરામ-ચેન ઉપજ્યું, પણ પછી ખરેખરી અશક્તતા થવા માંડી કઈ બાજતરા? રોગના બીજ વવાયા મને એ બીજ ઉગી સેન્ના રોગ ઉપજ્યો તે બળના આ વાત આગળ આવશે

આમ જ્યાં સુધી અલિન વાસના થઈ ન હતી, ત્યાં સુધી શારીરિક યંત્ર અને તેના બધા પાચનક્રિયા આદિના ચક્રો બરાબર કામ કરતા હતા હવે

વીર્યરક્ષાની જરૂર — એમા અટકાયત થવા માંડી શરીરની વૃદ્ધિ થવી બધ

આપણને બધાને ખબર છે કે બાળક ઉત્તરોત્તર એકદમ જાય છે જ્યારે તે વાન વધવાની અટકાયત વીર્યમા સ્ખ થયે સહજ થાય છે આ તો બધાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ માટે વીર્યને જેમ બને તેમ જાળવી રાખવાની, દૂષિત થવા દેવાની બહુ જરૂર છે

હાલ દેશ-કાળ જોતા માણસોના સઘયણ-બળ ઓ થતા જાય છે, તેમા મુખ્યમા મુખ્ય કારણ શારીરિક વીર્ય હાનિ, વીર્યની અશુદ્ધિ એ

વીર્યહાનિથી શરીરને ઘસારો — આયુષ્ય પણ એ કારણને લ અયોગ્ય વયે તૂટી જાય છે શરીર જે ઘસારો લાગે છે, તે ઘસારે પૂરાઈ જવાને બદલે, તે ઘસારો વિશેષ વિશેષ વધતો જાય છે જેમ એન્જીન ચલાવવા માટે તેને પાણી તથા બળતણ પૂરા પાડવા પડે છે, અને તે પુરતા જથ્થામા હોય તોજ તે સચો કામ કરી શકે છે, તેમજ આ શરીર યત્ર ચાલવા અર્થે, તેને આહાર-પાનની આવશ્યક્તા છે શરીર કામ કે છે, તો તેને ખાવાનું પણ જોઈએ છે, તે આહારમાથી વીર્-

—(અપૂર્ણ પ્રાપ્ત)

